

Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова

**Відділення державно-правових наук і міжнародного права
Національної академії правових наук України**

**Навчально-наукова лабораторія дослідження проблем публічного
адміністрування та децентралізації влади Науково-дослідного інституту
державного будівництва та місцевого самоврядування Національної
академії правових наук України**

Асоціація українських правників

Асоціація народних депутатів України

Інститут законодавчих передбачень і правової експертизи

Національна асоціація лобістів України

Конституційно-правові засади організації та здійснення публічної влади в умовах воєнного стану

збірник тез

***Всеукраїнського науково-практичного
круглого столу, присвяченого 30-річчю
Конституції України***

(м. Хмельницький, 03 червня 2026 року)

**ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ
2026**

К 30 Конституційно-правові засади організації та здійснення публічної влади в умовах воєнного стану: збірник тез Всеукраїнського науково-практичного круглого столу, присвяченого 30-річчю Конституції України (м. Хмельницький, 03 червня 2026 року). Хмельницький: Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2026. 101 с.

ISBN 978-617-8567-07-1

У збірнику представлені доповіді, які були подані на Всеукраїнський науково-практичний круглий стіл «Конституційно-правові засади організації та здійснення публічної влади в умовах воєнного стану», присвячений 30-річчю Конституції України, що відбувся у Хмельницькому університеті управління та права імені Леоніда Юзькова 03 червня 2026 року. Розміщені у збірнику тези доповідей стосуються таких напрямів: «Конституційні засади організації та функціонування публічної влади в умовах воєнного стану», «Права народу і права людини в українській соціології та філософії права», «Механізми реалізації та обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина під час воєнного стану», «Взаємодія органів державної влади та місцевого самоврядування в умовах збройної агресії», «Правовий режим воєнного стану: проблеми застосування, практика, виклики та перспективи вдосконалення», «Судовий контроль і конституційний нагляд за діяльністю органів публічної влади в умовах війни», «Публічне управління, адміністративні процедури та забезпечення безпеки в умовах надзвичайних правових режимів», «Роль інститутів громадянського суспільства у забезпеченні стійкості публічної влади та захисті конституційного ладу», «Міжнародно-правові стандарти функціонування публічної влади та захисту прав людини в умовах збройних конфліктів».

Збірник розрахований на наукових та науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів і наукових установ, студентів, аспірантів та докторантів, практичних працівників і широкий читацький загал.

Організаційний комітет Всеукраїнського науково-практичного круглого столу «Конституційно-правові засади організації та здійснення публічної влади в умовах воєнного стану», присвяченого 30-річчю Конституції України, не завжди поділяє думку учасників круглого столу.

У збірнику максимально точно збережена орфографія, пунктуація та стилістика, які були запропоновані учасниками круглого столу.

Повну відповідальність за достовірність та якість поданого матеріалу, дотримання принципів академічної доброчесності несуть учасники круглого столу, їхні наукові керівники, рецензенти та структурні підрозділи закладів вищої освіти і наукових установ, які рекомендували ці матеріали до друку.

УДК 342.5:351.74(477)

ISBN 978-617-8567-07-1

© Колектив авторів, 2026
© Хмельницький університет управління
та права імені Леоніда Юзькова, 2026

ЗМІСТ

Виговський Леонід Антонович. ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО ЯК ЧИННИК ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТІЙКОСТІ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	5
Voytsechuk Artur Andriiovych. LEGAL REGULATION OF ADMINISTRATIVE RESPONSIBILITY IN THE FIELD OF MILITARY SERVICE IN UKRAINE	9
Гавлицький Павло Вікторович. ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ НАЦІОНАЛЬНОЇ КОМІСІЇ З ЦІННИХ ПАПЕРІВ ТА ФОНДОВОГО РИНКУ В УМОВАХ ВІЙНИ	12
Гаврік Роман Олександрович. ПРАВОВА ПРИРОДА ПРОВАДЖЕННЯ У ТЕРМІНОВИХ АДМІНІСТРАТИВНИХ СПРАВАХ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ	14
Галус Олена Олександрівна. ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВПРОВАДЖЕННЯ ПРИНЦИПІВ НАРОДОВЛАДДЯ ТА НАЛЕЖНОГО ВРЯДУВАННЯ В ДІЯЛЬНІСТЬ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	16
Грамазович Юлія Василівна. АНТИКРИЗОВІ СТРАТЕГІЇ ВІДНОВЛЕННЯ ЛОКАЛЬНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ: МЕНЕДЖМЕНТ ВЗАЄМОДІЇ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ, КОМУНАЛЬНОГО СЕКТОРУ ТА БІЗНЕСУ	17
Гранатюк Вероніка Олександрівна. СПІВВІДНОШЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА КОЛЕКТИВНИХ ІНТЕРЕСІВ НАРОДУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	19
Гуменюк Юлія Григорівна. РЕАДМІСІЯ ТА КОНТРОЛЬ ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	22
Захаркевич Володимир Васильович. КОМПЕТЕНЦІЯ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ: АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ	24
Ковтун Олена Миколаївна. ЩОДО ПЕРСПЕКТИВ РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ	28
Коломієць Олександра Едуардівна. ПРИНЦИП ПРОПОРЦІЙНОСТІ ЯК ГАРАНТІЯ ДОПУСТИМОСТІ ОБМЕЖЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ	30
Коноваленко Андрій Григорович. ЕНЕРГЕТИЧНА БЕЗПЕКА ЯК БАГАТОРІВНЕВА КАТЕГОРІЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ	32
Корж Ігор Федорович. ВІДСУТНІСТЬ ВІЙСЬКОВОЇ ЮСТИЦІЇ В УКРАЇНІ – ВИКЛИК СЬОГОДЕННЯ	35
Коруняк Андрій Володимирович. ТЕРИТОРІАЛЬНА ГРОМАДА ЯК ПЕРВИННИЙ СТРУКТУРНИЙ ЕЛЕМЕНТ СИСТЕМИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ	38
Костицький Василь Васильович. РЕАЛІЗАЦІЯ ІДЕОЛОГІЇ НЕЗАЛЕЖНОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОСОФІЇ ТА СОЦІОЛОГІЇ ПРАВА В КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ 1996 РОКУ	40
Курачик Тарас Володимирович. КОНЦЕПЦІЯ КОНТРОЛЬОВАНОГО ВИНЯТКУ У ПРАВОВОМУ РЕЖИМІ ВОЄННОГО СТАНУ	42
Литвиненко Ірина Леонідівна. ДОПУСТИМІ КРИТЕРІЇ ОБМЕЖЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ ТА СВОБОД ЛЮДИНИ В ПРАВОВИХ ПОЗИЦІЯХ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ	44
Лобунець Максим Сергійович. МОЖЛИВІСТЬ ВТРУЧАННЯ У ПРАВО НА ТАЄМНИЦЮ КОРЕСПОНДЕНЦІЇ ЯК СПОСІБ ОТРИМАННЯ ДОКАЗІВ У ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ	46
Микулець Микола Іванович, Матійчук Надія Володимирівна, Хитра Олена Володимирівна. ІІІ В ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ	48
Мельник Софія Русланівна. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ СЕКТОРУ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	50
Нікітін Володимир Вікторович. АДМІНІСТРАТИВНА ПРОЦЕДУРА В УМОВАХ НАДЗВИЧАЙНИХ ПРАВОВИХ РЕЖИМІВ: БАЛАНС БЕЗПЕКИ ТА ПРАВ ЛЮДИНИ	52
Пархоменко Наталія Миколаївна. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПРОСТОРУ: ІНСТИТУЦІЙНИЙ ВИМІР	54

П'єбях Лукаш. ПРО ЗНАЧЕННЯ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ ДЛЯ ДЕРЖАВНО-ПРАВОВОЇ РЕФОРМИ ТА СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ СУДІВ	56
Репченок Андрій Юрійович. ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗАСОБІВ ПРАЦІВНИКАМИ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	58
Савенко Віктор Васильович. РОЛЬ НОРМОТВОРЕННЯ У СИСТЕМІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН	61
Салюк Петро Іванович. ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ПРИТЯГНЕННЯ ДО АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НЕВЖИТТЯ ЗАХОДІВ ЩОДО ОКРЕМОЇ УХВАЛИ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДУ	64
Самбор Микола Анатолійович. СТАТИЧНІСТЬ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИХ ЗАСАД – ПЕРЕДУМОВА ДОТРИМАННЯ ПРАВ, СВОБОД ТА ІНТЕРЕСІВ ЛЮДИНИ	66
Сенюк Олександра Олександрівна, Кміта Назарій Андрійович. СУДОВИЙ КОНТРОЛЬ ЗА РІШЕННЯМИ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ЦЕНТРІВ КОМПЛЕКТУВАННЯ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ ЯК ГАРАНТІЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	68
Слободян Юлія Валеріївна. ЦИФРОВІ ПРАВА ЛЮДИНИ ЯК НОВА КАТЕГОРІЯ ПРАВ: ПРОБЛЕМИ КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЇ ТА ЗАХИСТУ	71
Сміх Василь Володимирович. ЕКОЦИД ЯК ПОСЯГАННЯ НА КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО ЛЮДИНИ НА ЖИТТЯ ТА МАСОВЕ ЛАТЕНТНЕ УМИСНЕ УБИВСТВО	74
Солодка Ірина Володимирівна. КОНСТИТУЦІЙНИЙ СТАТУС ПАРЛАМЕНТУ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ В УМОВАХ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ	76
Сторожук Ірина Петрівна. ПРОТИДІЯ ДЕЗІНФОРМАЦІЇ ТА ПРОПАГАНДИ ЯК КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВЕ ЗАВДАННЯ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ	80
Суходольська Анастасія Андріївна. КОНСТИТУЦІЙНІ ТА МІЖНАРОДНІ ОСНОВИ ПРАВА НА СВОБОДУ ПЕРЕМІЩЕННЯ В ІСТОРИЧНІЙ РЕТРОСПЕКТИВІ	82
Тараненко Людмила Станіславівна. ЮРИДИЧНИЙ СУПРОВІД ОСІБ, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВНАСЛІДОК ВІЙНИ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ	84
Трофімова Лариса Віталіївна. ФІНАНСОВА ПОЛІТИКА ПІД ЧАС ЗДІЙСНЕННЯ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ В УМОВАХ ДІЇ РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ	87
Хорт Ігор Володимирович. ПРОБЛЕМИ ЗАКОНОДАВЧОГО ЗАКРІПЛЕННЯ КОМПЕТЕНЦІЇ ДЕРЖАВНИХ (ВІЙСЬКОВИХ) АДМІНІСТРАЦІЙ ТА ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ЩОДО СТВОРЕННЯ ТА ЕФЕКТИВНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ ЦЕНТРІВ ПІДГОТОВКИ ГРОМАДЯН ДО НАЦІОНАЛЬНОГО СПРОТИВУ	94
Ціватий Вячеслав Григорович. ІНКЛЮЗИВНА ДИПЛОМАТІЯ ТА МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ СТАНДАРТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ І ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ: ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ	97

Виговський Леонід Антонович,
завідувач кафедри філософії, соціально-гуманітарних наук та фізичного виховання
Хмельницького університету імені Леоніда Юзькова, доктор філософських наук,
професор
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-0080-1655>

ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО ЯК ЧИННИК ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТІЙКОСТІ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Для українського соціуму неспровокований напад російського агресора на нашу державу став екзистенційним викликом, оскільки його метою є знищення української державності як такої. У плані бойового спротиву у перші дні агресії надали значну допомогу Збройним силам України інституції громадянського суспільства. На жаль, наша держава не повною мірою виявилася готовою до такої війни. Така ситуація склалася насамперед через те, що відповідні державні структури (через об'єктивні та суб'єктивні причини) виявилися нездатними повною мірою виконати покладені на них функції у забезпеченні реальних потреб ЗСУ у кадрах, озброєнні, військовій техніці, спорядженні, продовольстві, медикаментах тощо. Тому були випадки, особливо на першому етапі ведення бойових дій, коли на фронті війни не могли виконати покладені на них функції у зв'язку з відсутністю у них достатньої кількості зброї, боєприпасів, медикаментів та інших необхідних речей. В такий надзвичайно критичний для української державності час саме громадянське суспільство виявилось здатним об'єднати громадян України на основоположних ціннісно-регулятивних принципах демократії (справедливості, людської гідності, моральної автономії, солідарності, патріотизму, самоорганізації, громадської асоціації та соціального порядку) для активного спротиву окупантам, залучення добровольців до лав ЗСУ, надання безпосередньої допомоги підрозділам, а також підтримки тим громадянам, які потерпіли в результаті повномасштабних бойових дій.

Громадянське суспільство в історії людства завжди мало значний вплив як на життя соціуму, так і на діяльність людини. Завдячуючи йому держави Західної Європи досягли значних успіхів у забезпеченні верховенства права, реального розподілу влади, захисту прав громадян, підвищенні стандартів та рівня життя тощо. Тому громадянське суспільство та його соціальні інституції завжди були об'єктом дослідження суспільствознавців. Складність самого цього соціально-історичного явища полягає у відображенні різного історичного досвіду народів, специфіці політичних систем і традицій конкретних суспільств, а також у різних світоглядно-ціннісних засадах функціонування соціуму. Про цю складність свідчить вже те, що у сучасній науковій літературі існує різноманітність підходів до визначення самого поняття, сутності та форм прояву інституцій громадянського суспільства на різних історичних етапах.

Очевидно, що основні причини виникнення та утвердження громадянського суспільства в історії людства зумовлені насамперед тим, що люди завжди об'єктивно мали і мають різні життєві потреби, інтереси та цілі, які лежать в основі їхньої діяльності. Через те вектори індивідуальної самореалізації особистості можуть і не збігатися із загальними суспільними інтересами. В результаті реалізація власних амбіцій може завдавати шкоди загальним інтересам громади. Тому необхідним для нормального функціонування будь-якої спільноти (як цілісної структурованої системи) є вироблення балансу та утвердження загальних правил співжиття для всіх її членів на засадах пріоритету колективних цінностей і потреб. Таку функцію в історії людства виконує державна влада, оскільки вона є реальною можливістю суб'єкта (людини, спільноти, класу тощо) нав'язувати свою волю іншим суб'єктам за допомогою авторитету, права, примусу та інших засобів впливу на поведінку людей.

Очевидно, що на початкових етапах існування суспільства владні функції ще не були виокремлені в окрему сферу діяльності. Через те громада одночасно виступала і джерелом влади, і її носієм. Загальні збори громад вирішували життєво необхідні проблеми общини. Пізніше інститут старійшин, авторитет яких підтримувався традиціями, звичаями та релігійними віруваннями, почав відігравати головну роль у процесі управління справами спільноти. Подальша диференціація праці в суспільстві зумовила ускладнення соціального життя громади, що потребувало виокремлення розумової діяльності в окрему сферу суспільного буття. Це створило об'єктивні умови для формування владних повноважень в якості окремого соціального інституту. Верхівка громади, за таких умов, отримала право самостійно приймати рішення щодо актуальних проблем роду чи племені. Щоправда, на початкових етапах цього ще мала місце практика затвердження важливих рішень народними зборами. З часом ради старійшин стали самодостатніми центрами прийняття владних рішень з усіх питань життя громади, оскільки не мали потреби збирати загальні збори громади для їх затвердження. Таким чином, таке суспільне управління започаткувало процес відчуження влади від громадян, оскільки вона стала сферою професійної діяльності лише частини уповноважених осіб. Виокремлення влади в окрему соціальну інституцію виводило її з під безпосереднього контролю населення, що створювало реальні можливості для зловживання та узурпації владних повноважень. Влада набула самодостатнього характеру й отримала можливість підпорядковувати собі управління громадою загалом.

Відомо, що сама ідея громадянського суспільства виникла ще в Давній Греції та Давньому Римі на засадах безпосередньої демократії. У таких умовах громадяни делегували обраним особам лише конкретні владні повноваження. Однак навіть тоді існували непоодинокі спроби використання владних ресурсів у власних інтересах, вияви корупції. Саме тому Аристотель, Платон, Цицерон та інші мислителі у своїх працях розглядали форми й засоби ефективного контролю за діяльністю владних структур. Громадянське суспільство, яке розглядалося як спільнота рівноправних громадян, що, з одного боку, не повинна залежати від державних структур, а з іншого, повинна взаємодіяти з ними на засадах консенсусу задля досягнення спільного блага, визнавалося найефективнішим інструментом такого контролю. При цьому потрібно враховувати, що «громадянське суспільство органічно взаємопов'язане з державою, воно не існувало до держави і поза державою і водночас громадянське суспільство володіє щодо держави верховним суверенітетом, сенс якого полягає в тому, що саме інтереси громадянського суспільства мають у країні пріоритет щодо державних інтересів, структури державного апарату, форм держави, державно-правового режиму тощо» [1, с. 23].

У політичній сфері громадянське суспільство покликане забезпечувати населенню можливість вільної участі у державних і громадських справах. Тому його головним суб'єктом має бути людина, для якої необхідно створити умови вільного розвитку як індивідуальних, так і колективних форм соціального життя. Такий процес потребує насамперед децентралізації державної влади та розвитку місцевого самоврядування. Передача частини владних повноважень на місця створює умови для вирішення актуальних суспільно-політичних проблем конкретної громади на засадах демократичних цінностей і компромісу.

Щодо розуміння змісту поняття «публічність», то нині в науковій літературі немає його однозначного тлумачення. Так можна погодитися з науковцями, які вважають, що під нею «слід розуміти як практично легітимну, на основі загальногромадянської згоди, реалізацію соціальними інститутами загального інтересу з урахуванням динаміки цього інтересу. Будучи комплексною і системною характеристикою, публічність включає такі елементи (принципи) як демократичність, конституційність (законність), гласність, відкритість, прозорість правових процедур, громадський і суспільний контроль» [2, с. 14]. Саму ж публічну політику можна визначити «як систему комунікативного зв'язку та дій у вигляді послідовних рішень, що приймаються публічними політичними та неполітичними акторами, політичні та інституційні інтереси яких можуть не збігатися, проте, які об'єднані

спільною метою розв'язання проблем, що політично визначені як колективні. Тому публічна політика є специфічною формою комунікації суб'єктів політичного процесу, яка дає змогу активізувати участь громадян у її виробленні та реалізації політичних рішень» [3, с. 51].

Особливість публічної політики зумовлюється тим, що в умовах демократії держава обов'язково потребує схвалення і підтримки з боку громадян в справі вирішення тих гострих проблем, які є соціумі. Звідси і звернення (прямо чи опосередковано) органів публічної політики до населення з метою інформування про сутність таких проблем та пропозиція шляхів їх вирішення. Для цього структури публічної влади використовують сучасні ефективні методи формування громадської думки. Адже публічна політика, яка відповідає демократичним процедурам, легітимізує в очах громадян її діяльність і тим самим робить і саму владу законною для них. Через це публічна влада є атрибутом функціонування розвиненої демократичної держави та зрілого громадянського суспільства.

Україна, знаходячись в транзитному стані та в умовах неспровокованої війни з російською федерацією, нагально потребує сил та засобів для подолання кризових явищ та подальшої трансформації структур суспільства з метою приєднання до союзу європейських демократичних країн. «У період війни національна стійкість держави формується не лише завдяки спроможності державних інституцій виконувати свої функції, а й через активну участь і мобілізаційний потенціал громадянського суспільства. Війна створює комплексні, багатовимірні загрози - військові, економічні, інформаційні, гуманітарні - які жоден суб'єкт не може ефективно подолати самотійно. Саме тому координація дій між публічною владою та громадськими структурами набуває вирішального значення» [4, с. 349]. Державні структури в таких умовах, як переконливо свідчить практика, з об'єктивних та суб'єктивних причин не завжди здатні повною мірою вирішити накопичені гострі соціальні проблеми членів громади. Тим більше, що гуманітарної допомоги в умовах війни насамперед потребують потерпілі від бойових дій, вимушено переміщені особи та навіть самі військові. Тому сучасний етап розвитку української державності характеризується складними політичними, економічними та безпековими викликами.

Повномасштабна агресія північного сусіда суттєво вплинула на функціонування системи публічної влади, актуалізувавши насамперед проблему забезпечення її стійкості, ефективності та здатності оперативно реагувати на кризові ситуації. За таких умов особливого значення набуває громадянське суспільство, яке виступає важливим елементом демократичної політичної системи та чинником суспільної консолідації. «Саме воно функціонує, - слушно зазначає О.Безрук, - не лише як важливий партнер, а і як ключовий каталізатор та джерело легітимності. Його безпрецедентна мобілізація суспільства та самоорганізація, що проявилася через волонтерський рух, численні гуманітарні ініціативи й мережі взаємодопомоги стали унікальним феноменом українського опору» [5, с. 228-229]. Громадянське суспільство в Україні продемонструвало високий рівень самоорганізації, відповідальності та здатності до мобілізації ресурсів у кризових умовах. Тому його інституції (волонтерські організації, благодійні фонди, громадські об'єднання, професійні спілки, релігійні організації та незалежні медіа) мають певну можливість забезпечити, без бюрократичного узгодження з державними структурами, оперативне реагування на гуманітарні, соціальні та безпекові виклики воєнного часу. В умовах введення в Україні воєнного стану актуальною стала потреба консолідації держави та громадянського суспільства задля забезпечення стабільності функціонування публічної влади, захисту національної безпеки та збереження демократичних інститутів. «Воєнний стан, - слушно зазначає О.Ніцевич, - як надзвичайний правовий режим, ставить перед державою особливі завдання з управління, координації та забезпечення стабільності в умовах високого рівня небезпеки та невизначеності» [6, с. 11].

В державі, після початку повномасштабного вторгнення у лютому 2022 року, значно активізувалася діяльність такої важливої інституції громадянського суспільства як волонтерські організації та благодійні фонди. Вони прагнули забезпечити ЗСУ необхідним

спорядженням, медикаментами, транспортом, засобами зв'язку, а також надавали гуманітарну допомогу цивільному населенню. У багатьох випадках саме інституції громадянського суспільства оперативно реагували на виклики, ефективно доповнюючи діяльність державних інституцій. Тому волонтерський рух став важливим елементом національної стійкості та фактором консолідації українського суспільства. Його діяльність сприяла формуванню атмосфери солідарності, взаємодопомоги та громадянської відповідальності. Водночас ефективна взаємодія між державними органами та волонтерськими структурами дозволила забезпечити більш результативне функціонування системи оборони та цивільного захисту.

Не менш важливою є роль громадянського суспільства у протидії інформаційним загрозам та дезінформації. Незалежні медіа, громадські ініціативи та аналітичні центри сприяють поширенню об'єктивної інформації, формуванню критичного мислення та зміцненню інформаційної безпеки держави. В умовах гібридної війни це має важливе значення для підтримання суспільної стабільності та довіри до державних інституцій.

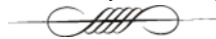
Стійкість публічної влади значною мірою залежить від рівня довіри громадян до держави. Саме громадянське суспільство створює умови для формування такої довіри через участь громадян у суспільному житті, розвиток механізмів демократії, громадського контролю та публічного діалогу. Влада, за наявності зрілого громадянського суспільства, в результаті його контролю змушена ставати більш відкритою, гнучкою та орієнтуватися на потреби населення. Здійснення постійного громадського контролю за діяльністю органів публічної влади служить підвищенню прозорості, підзвітності та легітимності державного управління навіть в умовах обмежень воєнного стану.

Разом із тим розвитку громадянського суспільства в Україні суттєво заважають певні проблеми. Серед них насамперед потрібно назвати недостатній рівень фінансової підтримки громадських організацій з боку держави, також нерівномірність розвитку громадянських ініціатив у різних регіонах, мають місце окремі прояви недовіри між владою та громадськістю, а також існує гостра потреба удосконалення наявної нормативно-правової бази у сфері діяльності інститутів громадянського суспільства. Тому для підвищення ефективності взаємодії структур держави та громадянського суспільства необхідно забезпечити розвиток механізмів участі громадян у процесах публічного управління, здійснювати систематичну підтримку громадських ініціатив, удосконалювати систему публічних консультацій та сприяти підвищенню рівня політичної культури громадян. Також важливим завданням є утвердження стабільної системи партнерства між органами влади, місцевим самоврядуванням та громадськими організаціями. В умовах «гібридної війни, дестабілізаційних кампаній та внутрішніх криз значення громадських організацій не тільки збільшується – воно стає визначальним для збереження національної стійкості. Громадянське суспільство виступає джерелом ініціатив, інформації, контролю та мобілізації, а також посередником між владою та громадянами» [7, с. 82]. В умовах воєнного стану воно продемонструвало високий рівень організованості та здатності ефективно реагувати на кризові виклики, стало важливим партнером держави у забезпеченні національної безпеки та підтриманні суспільної стабільності. Тому ефективна взаємодія структур публічного управління та громадянського суспільства є необхідною умовою подальшого розвитку демократичної політичної системи України, зміцнення її інституційної спроможності та забезпечення стійкості публічної влади в сучасних умовах та успішного повоєнного відновлення країни.

Таким чином, громадянське суспільство є одним із ключових чинників забезпечення стійкості публічної влади в Україні в умовах воєнного стану. Його діяльність в умовах сучасних екзистенційних викликів в державі сприяє процесу зміцнення демократичних засад держави, а також слугує підвищенню рівня довіри до влади, забезпечує громадський контроль за функціонуванням державних структур та консолідації суспільства.

Список використаних джерел:

1. Громадянське суспільство та правова держава: виклики сьогодення: монографія / за заг. ред. О. О. Кота, А. Б. Гриняка, Л. Ф. Купіної, В. І. Шакуна. Київ : Алерта, 2023. 304 с.
2. Мамонтова Е. В., Краснопольська Т. М. Публічна політика : навчально-методичний посіб. для студ. вищих навчальних закладів. Одеса : Фенікс, 2020. 84 с. (Сер. «Навчально-методичні посібники»).
3. Публічна політика : навч. посіб. / Авт. кол. : С. О. Телешун, С. В. Ситник, І. В. Рейтерович та ін.; за заг. ред. С. О. Телешуна, д-ра політ. наук, проф. Київ : НАДУ, 2016. 340 с.
4. Кіянка І., Микуш І. Взаємодія органів публічної влади та інститутів громадянського суспільства щодо забезпечення національної стійкості в умовах війни. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2025. № 12 (42). С. 345-355.
5. Безрук О. Інститути публічної влади та громадянське суспільство: джерела легітимності в умовах гібридної війни. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії*. 2025. Вип. 61. С. 225-232.
6. Ніцевич О.В. Проблеми комунікації між органами державної влади та інститутами громадянського суспільства в умовах воєнного стану. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2024. № 2. С. 10-14.
7. Таран Є. Роль громадянського суспільства в умовах трансформаційних змін державної політики національної безпеки. *Наукові праці міжрегіональної академії управління персоналом. Політичні науки та публічне управління*. 2025. Вип. 3 (79). С. 79-85.

Voytsechuk Artur Andriiovych,
Legal Adviser, Military Unit A1788, PhD

LEGAL REGULATION OF ADMINISTRATIVE RESPONSIBILITY IN THE FIELD OF MILITARY SERVICE IN UKRAINE

Abstract. The present article examines the legal meanings and scope of the notions 'loss' and 'damage' of property as mandatory elements of the corpus delicti under Article 413 of the Criminal Code of Ukraine. The study aims to clarify these notions, to determine their mutual relationship and their correlation with the legal concepts of 'destruction' and 'impairment' (or 'damage' in another terminological sense), and to assess the advisability of using alternative statutory formulations such as 'loss, destruction or damage' in future codification.

Problem statement. The terms 'loss' and 'damage' as used in Article 413 are not widespread in criminal-law terminology and create interpretative challenges for scholars and law-enforcement practitioners alike. The term 'loss' appears in various provisions of Ukrainian legislation with different nuances — from loss of an organ to loss of documents or loss of information — but none of these uses yields a sufficiently precise definition applicable to military property entrusted to servicemen [1–3]. The term 'damage' (Ukr. «зіпсування») is used even less frequently in criminal law and requires a careful doctrinal elaboration so that courts and commanding officers can reliably distinguish between alternative consequences envisaged by the statutory language of Article 413 [2–4].

Methodology and sources. The research combines doctrinal methods, comparative analysis, and study of judicial practice. The author analyzed doctrinal definitions in Ukrainian criminal-law literature, norms from related branches (civil and administrative law), and relevant judicial decisions that illustrate practical problems in qualifying acts under Article 413 CC Ukraine [6–11, 16, 21]. Where helpful, comparative legislative drafts and proposed texts for the new Criminal Code were also considered [22].

Definitions and conceptual framework. In civil law scholarship, factual possession is defined as effective control over a thing, the power to use it and to perform acts regarding it [8].

Derived from this premise, loss of property should be understood as the withdrawal of an object from the possessor's control such that the possessor has lost the ability to perform any acts with respect to it or to use it at his or her discretion. This definition embraces both permanent and temporary withdrawals: property may be lost forever (for instance, by destruction or appropriation by another person) or temporarily (for instance, when it is misplaced or taken away but later recovered) [3, 9–11].

Damage (Ukr. «зіпсування») is conceptualized as a change in the physical condition of property caused by unlawful actions that limits or eliminates its suitability for intended use while the object remains in the possession of the lawful possessor. The concept covers both partial and total impairment of functionality and includes cases where an item, though technically extant, cannot be restored to its prior state of utility [18–20]. Thus, damage differs from loss in the essential element of continued possession.

Delimitation of loss and damage. Article 413 CC Ukraine lists 'loss' and 'damage' as alternative consequences; consequently, in each prosecution the adjudicating authority must indicate which of these outcomes actually occurred. The practical criterion for differentiation is possession: if the object left the possession of the serviceman and the serviceman lost the capacity to act with respect to it, the consequence is loss; if the object remains in possession but its usability is limited or eliminated, the consequence is damage. Jurisprudence supports this approach. For example, a conviction for loss was sustained where an entrusted firearm was taken from a serviceman while he was intoxicated and was thereafter under the control of others; conversely, convictions for damage have been affirmed where an item remained physically with the serviceman but was rendered unusable by fire or mechanical deformation [9, 16, 21].

Relationship with destruction and impairment. The doctrinal notion of 'destruction' generally denotes complete cessation of an object's existence, irreversible loss of consumer or market value, or a state where the item can no longer be separated from its environment in a form recognizable as the original thing [4, 18]. Destruction may thus coincide with loss when the object ceases to exist as such; however, not all forms of destruction automatically fall within 'loss' as regulated in Article 413, because the statutory construction distinguishes between the act (violation of storage rules) and the resulting consequence (loss or damage).

Conversely, 'impairment' as used by some authors overlaps substantially with the concept of 'damage' employed in Article 413; impairment is characterized by partial loss of utility that is, at least in principle, susceptible to restoration through repair [18, 20]. Therefore, while every impairment is a form of damage, not every damage is merely an impairment, because some damages amount to irreversible devaluation although the object remains present and in possession.

Practical implications for qualification. The conceptual distinctions have immediate consequences for criminal qualification and sentencing. Mischaracterizing a loss as damage (or vice versa) may affect both the legal basis for culpability under Article 413 and the proportionality of sanctions. Prosecutors and courts must, therefore, identify the exact factual moment when possession ceased or was materially altered, and must explain whether an object was retained by the possessor in a materially impaired state or genuinely exited his control.

Comparative and legislative considerations. The analysis of the draft texts proposed for the new Criminal Code reveals a tendency to prefer the triadic formula 'loss, destruction or damage' that is more common in comparative criminal law instruments [22]. Such terminology is arguably more familiar to practitioners and may reduce terminological ambiguity. Nonetheless, implementing this change without modifying the existing syntactic structure of Article 413 (which presently specifies the forbidden act separately) could create redundancies or overlap among terms. Therefore, adopting the triadic formula would be appropriate only alongside a restructured statutory model that either integrates the prohibited act with consequences or replaces the present bifurcated design.

Policy recommendations. Based on the research findings, the following recommendations are proposed: (1) issue official commentary clarifying the notions of 'loss' and 'damage' in the context of Article 413, with illustrative examples drawn from judicial practice; (2) amend

procedural guidelines for military law-enforcement bodies to ensure consistent identification of the moment of loss or the conditions of damage; (3) consider harmonizing statutory vocabulary in the context of broader codification so that terms correspond to their civil-law and doctrinal counterparts; and (4) develop training modules for commanding officers and military investigators aimed at reducing terminological confusion and improving evidentiary practices.

Conclusions. The study demonstrates that 'loss' and 'damage' in Article 413 CC Ukraine are conceptually distinct: loss relates to the withdrawal of property from the possessor's control (temporary or permanent), while damage involves a change in condition that limits or prevents intended use while the object remains in possession. The concept of damage is not identical to destruction or impairment though it intersects with both. The triadic statutory formulation 'loss, destruction or damage' can be used in a reformed code, but only if corresponding structural changes to the provision are implemented. The author bears personal responsibility for the reliability of the information provided.

Keywords: loss of property; damage to property; destruction; possession; military property; Article 413; Criminal Code of Ukraine; doctrinal interpretation; judicial practice.

- [1] Baulin Yu.V., Borisov V.I., Tyutyugin V.I. *Criminal Law of Ukraine: Special Part*. Kharkiv: Pravo, 2010.
- [2] Sukhnos V.V., Bilokin R.M., Sukhnos V.V. (junior). *Criminal Law of Ukraine. Special Part*. Sumy: Publishing House 'University Book', 2020.
- [3] Melnyk M.I., Khavroniuk M.I. *Scientific and practical commentary to the Criminal Code of Ukraine*. 10th ed. Kyiv: Dakor, 2018.
- [4] Bondarchuk R.O. *The concept, criteria and features of destruction of another's property (Articles 194 and 196 CC of Ukraine)*. *Forum of Law*, 2011.
- [5] *Great Explanatory Dictionary of Modern Ukrainian Language* / ed. V.T. Busel. Kyiv–Irpın: Perun, 2005.
- [6] Guz A.M., Kaspersky I.P., Knyazev S.O. *Protection of state secrets in Ukraine: textbook*. Kyiv: NA SBU, 2017.
- [7] Topchii V.V. *Criminal Law of Ukraine. Special Part: textbook*. Irpin, 2021.
- [8] Ilkiv O.V. *The right of possession as a legal category*. *Juridical Ukraine*, 2020.
- [9] Khmelnytskyi City District Court verdict No. 686/6925/23 (15 June 2023).
- [10] Sarny District Court verdict No. 572/501/20 (27 February 2020).
- [11] Druzhkivka City Court verdict No. 229/3441/20 (15 October 2020).
- [12] Law of Ukraine 'On Compulsory State Social Insurance' (23 September 1999).
- [13] Law of Ukraine 'On State Control over the Use and Protection of Lands' (19 June 2003).
- [14] Order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine No. 297 (21 April 2021).
- [15] Aviation Rules of Ukraine No. 1239 (26 November 2018).
- [16] Amur-Nyzhniodniprovs'kyi District Court verdict No. 199/2957/22 (13 June 2022).
- [17] Novoshytska V.I. *On the value of lost, damaged or destroyed property in the context of economic damages*. *Pravnych Chasopys*, 2019.
- [18] Martyshko M.V. *Criminal legal characterization of intentional destruction or damage to property*. *Scientific Bulletin of Uzhhorod University*. 2023.
- [19] Hazdaika-Vasylyshyn I.B. *Non-profit crimes against property*. Lviv, 2012.
- [20] Sharmar O.M. *Features of criminal liability for intentional destruction or damage to another's property*. *Scientific Bulletin of Uzhhorod University*. 2024.
- [21] Babushkinskyi District Court verdict No. 932/5984/20 (9 July 2020).
- [22] Control text of the draft Criminal Code of Ukraine (as of 01.08.2024).

Гавлицький Павло Вікторович,
*головний спеціаліст відділу адаптації законодавства ЄС та міжнародних стандартів
департаменту стратегічного розвитку та європейської інтеграції Національної комісії з
цінних паперів та фондового ринку*
ORCID: 0009-0009-1498-2221

ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ НАЦІОНАЛЬНОЇ КОМІСІЇ З ЦІННИХ ПАПЕРІВ ТА ФОНДОВОГО РИНКУ В УМОВАХ ВІЙНИ

Однією із засад функціонування України як правової держави є принцип, визначений у частині другій статті 19 Конституції України. Згаданий принцип передбачає, що органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України [1]. Війна породила проблеми у функціонуванні органів публічної влади, що безпосередньо вплинуло на їх можливості виконувати законодавчо визначені функції.

За даними П'ятої швидкої оцінки завданої шкоди та потреб України (Fifth Rapid Damage and Needs Assessment – RDNA5), яка охоплює період з 24 лютого 2022 року по 31 грудня 2025 року, підготовленої Світовим банком спільно з Кабінетом Міністрів України, Європейською Комісією та Організацією Об'єднаних Націй, вартість прямих збитків, заподіяних Україні, у досліджуваному періоді склала 195 мільярдів доларів США, а загальна вартість відбудови та відновлення в Україні оцінюється у розмірі 588 мільярдів доларів США впродовж наступних десяти років [2, с.5].

Обсяг заподіяних збитків неминуче вплинув та продовжує впливати на українську економіку, що, у свою чергу, створює стійкі виклики для реалізації державою своїх функцій. Державне регулювання у сферах ринків капіталу та організованих товарних ринків не стало винятком.

23 листопада 2011 року Указом Президента України № 1063/2011 було утворено Національну комісію з цінних паперів та фондового ринку (далі — Комісія) та затверджено Положення про неї. Відповідно до пункту першого згаданого Положення Комісія є державним колегіальним органом, підпорядкованим Президенту України, підзвітним Верховній Раді України, який здійснює державне регулювання ринку цінних паперів [3].

У свою чергу, частина перша статті 2 Закону України «Про державне регулювання ринків капіталу та організованих товарних ринків» передбачає, що державне регулювання та нагляд за діяльністю на ринках капіталу та організованих товарних ринках здійснюють Комісія та інші державні органи у межах повноважень, визначених законом [4].

Таким чином, маючи широку, але не узгоджену між різними нормативно-правовими актами компетенцію, Комісія здійснює послідовне державне регулювання ринків капіталу та організованих товарних ринків, забезпечуючи їх розвиток, справедливість, прозорість, ефективність, захист прав та інтересів інвесторів та зменшення системних ризиків для функціонування ринків капіталу.

Повномасштабне вторгнення Російської Федерації в Україну вплинуло на особливості виконання Комісією її функцій. У зв'язку з введенням воєнного стану відповідно до Указу Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні», затвердженого Законом України «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні», НКЦПФР протягом 2022 року проводила роботу, спрямовану на мінімізацію негативного впливу наслідків військової агресії Російської Федерації проти України та сприяння стабільності ринків капіталу та організованих товарних ринків. За результатами постійного аналізу ситуації, яка склалася у зв'язку з агресією Російської Федерації проти України, враховуючи, що вищезазначені обставини ускладнюють виконання учасниками ринків капіталу та організованих товарних ринків вимог чинного законодавства, НКЦПФР прийняла 92

рішення, спрямовані на врегулювання особливостей діяльності професійних учасників ринків капіталу та організованих товарних ринків в умовах воєнного стану [5, с.11-12].

Оскільки особливості правового регулювання не можуть забезпечити повне усунення наслідків військової агресії Російської Федерації, на українські ринки капіталу та організовані товарні ринки продовжує поширюватися вплив війни.

У Звіті про роботу Комісії у 2025 році зазначено, що основними факторами, які породжують системні ризики та несуть загрозу сталому розвитку та злагодженому функціонуванню фінансової системи загалом та ринкам капіталу як її невід'ємній частині, зокрема є: війна та геополітична нестабільність, які обмежують інвестиційну привабливість країни для потенційних іноземних інвесторів, рівень інфляції та економічні втрати, викликані руйнуванням логістичних та інфраструктурних зв'язків, що збільшують витрати підприємств, зменшуючи дохідність фінансових активів, та, як наслідок, здатність бізнесу до залучення коштів населення [6, с.57].

Таким чином, зважаючи на триваючу військову агресію Російської Федерації перед Комісією постають додаткові виклики, які не сприяють пришвидшенню адаптації законодавства України до права Європейського Союзу у сфері фінансових послуг. Перед регулятором постає необхідність забезпечення балансу між потребами виснажених національних ринків капіталу та організованих товарних ринків та вимогами Європейського Союзу щодо розвитку та перебудови національного законодавства до частково нової складної комплексної системи.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. База даних «Законодавство України»/ВР України.

URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 28.07.2026).

2. World Bank. Ukraine - Fifth Rapid Damage and Needs Assessment (RDNA5): February 2022 - December 2025 (English). Washington, D.C.: World Bank Group.

URL:<http://documents.worldbank.org/curated/en/099022026094036395> (дата звернення: 28.07.2026).

3. Указ Президента України «Про Національну комісію з цінних паперів та фондового ринку» від 23.11.2011 № 1063/2011. База даних «Законодавство України»/ВР України.

URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1063/2011/ed20200707#Text> (дата звернення: 28.07.2026).

4. Закон України «Про державне регулювання ринків капіталу та організованих товарних ринків» від 30.10.1996 № 448/96-ВР. База даних «Законодавство України»/ВР України.

URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/448/96-%D0%B2%D1%80#n3> (дата звернення: 28.07.2026).

5. Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку. Річний звіт НКЦПФР за 2022 рік.

URL:<https://www.nssmc.gov.ua/document/?id=13884471> (дата звернення: 28.07.2026).

6. Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку. Звіт про роботу Комісії у 2025 році. Київ, 2026.

URL:https://www.nssmc.gov.ua/wp-content/uploads/2026/05/zvit_2025.pdf (дата звернення: 28.07.2026).

Гаврік Роман Олександрович,
*професор кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова, кандидат
юридичних наук, доцент*

ПРАВОВА ПРИРОДА ПРОВАДЖЕННЯ У ТЕРМІНОВИХ АДМІНІСТРАТИВНИХ СПРАВАХ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Проведення судово-правової реформи у 2016-2017 роках зумовило істотні зміни у адміністративному процесуальному законодавстві, в тому числі з питань строків та стадій адміністративного судочинства, запроваджено інститути складної адміністративної справи, термінової адміністративної справи, типової та зразкової адміністративної справи, загального та спрощеного позовних проваджень. Правозастосовча практика за попередній період показала недостатню ефективність здійснення провадження у адміністративних справах незначної складності, коли наявні у законодавстві положення про обов'язкову участь сторін у судовому засіданні, можливість відкладення судового засідання у разі неявки однієї із сторін, тривалі строки розгляду справи, в тому числі проведення двох типів судових засідань – підготовчого судового засідання та судового засідання, на якому відбувається з'ясування обставин справи та дослідження доказів, не захищали законні інтереси позивача у адміністративній справі, порушували такі принципи адміністративного судочинства, як ефективність та оперативність правосуддя. У зв'язку із цим, справи, що не відносяться до категорії складних адміністративних справ, відповідно до оновленої редакції Кодексу адміністративного судочинства України (надалі за текстом – КАСУ), наразі вирішуються у спрощеному позовному провадженні, а в окремих випадках – у письмовому або скороченому (прискореному) провадженнях. Вище викладене дозволяє максимально врахувати законні інтереси сторін у адміністративному судочинстві у справах незначної складності, дозволить розглянути певні категорії адміністративних справ у спрощеному форматі, за відсутності сторін, якщо вони не виявили бажання взяти особисту участь у судовому засіданні, мінімізувати окремі процесуальні формальності у випадках, коли достатнім є дослідження доказів судом виключно у письмовому форматі. Переважно у спрощеному провадженні вирішуються термінові адміністративні справи [1].

Вирішення адміністративних справ у скороченому (прискореному) провадженні відбувається через механізм вирішення та розгляду термінових адміністративних справ. Поняття термінової адміністративної справи в КАСУ не визначене, однак у адміністративно-правовій доктрині вони визначаються як визначені КАСУ справи щодо окремих категорій публічно-правових спорів, які потребують особливого порядку провадження в них, зумовленого невідкладними процесуальними діями і рішеннями, зволікання проведення (прийняття) яких призведе до порушення прав, свобод, інтересів суб'єктів публічно-правових відносин [2, с. 192]. На меті оперативного та прискореного вирішення адміністративних справ через скорочення відповідних строків вирішення та розгляду справи, подання заяв по суті, виконання судового рішення та його оскарження зазначає О. М. Соловійова [2, с. 7],

Попередньо проаналізувавши правову природу провадження у термінових адміністративних справах в адміністративному судочинстві у науковій статті «Правові аспекти вирішення адміністративних справ у скороченому провадженні» ми визначали наступні процесуальні особливості таких спорів: а) застосування скорочених строків подання адміністративного позову (позовної давності), апеляційного оскарження рішення, прийнятого у скороченому провадженні, вирішення справи судом першої та апеляційної інстанції – від 2 годин до 30 днів, у випадках справ, пов'язаних з виборами, референдумом, реалізацією права на мирне зібрання – з прив'язкою до дати проведення голосування або заходу, а в окремих категоріях справ відповідний строк визначений як «невідкладно» або як «в день подання позовної заяви»); б) різні підходи до визначення предметної та

інстанційної адміністративної юрисдикції (відповідні справи можуть розглядатися як місцевими загальними судами, так і Верховним Судом чи Вищим антикорупційним судом); в) цифровізація судових повідомлень для учасників справи; г) спрощений перелік заяв по суті справи (у таких категоріях справ подаються лише позовна заява та відзив); д) в окремих категоріях справ – можливість негайного виконання судового рішення, закритий розгляд справи без залучення відповідача (для справ за позовом СБУ), обмеження у касаційному оскарженні рішень, прийнятих у термінових адміністративних справах; е) можливість вирішення справи як у загальному, так і у спрощеному позовному провадженні при перевазі останнього та можливістю відмови від проведення судового засідання за участі сторін [1; 4]. Інститут термінових адміністративних справ також знаходимо за французьким, грузинським, чеським, словацьким та угорським законодавством про адміністративне судочинство, що додатково передбачають наступні особливості: 1) можливість встановлення судом строків для вчинення процесуальних дій, що скорочені порівняно із тими, що визначені в кодексі; 2) відмова від дослідження доказів у тій частині, що визнана обома сторонами. У німецькому законодавстві про адміністративне судочинство є можливим застосування письмового провадження не щодо всього процесу, а щодо окремих процесуальних стадій, заслуховування сторін, свідків, експертів із використанням дистанційних технологій або через викладення їх позиції у письмових документах.

На підставі вище викладеного наукового дослідження, можемо визначити, що процесуальними особливостями здійснення провадження у термінових адміністративних справах в адміністративному судочинстві є: а) застосування скорочених строків подання адміністративного позову (позовної давності), апеляційного оскарження рішення, прийнятого у скороченому провадженні, вирішення справи судом першої та апеляційної інстанції; б) різні підходи до визначення предметної та інстанційної адміністративної юрисдикції; в) цифровізація судових повідомлень для учасників справи; г) спрощений перелік заяв по суті справи; д) в окремих категоріях справ – можливість негайного виконання судового рішення, закритий розгляд справи без залучення відповідача, обмеження у касаційному оскарженні рішень, прийнятих у термінових адміністративних справах; е) можливість вирішення справи як у загальному, так і у спрощеному позовному провадженні при перевазі останнього та можливістю відмови від проведення судового засідання за участі сторін; є) можливість встановлення судом строків для вчинення процесуальних дій, що скорочені порівняно із тими, що визначені в кодексі; ж) відмова від дослідження доказів у тій частині, що визнана обома сторонами; з) можливість застосування письмового провадження не щодо всього процесу, а щодо окремих процесуальних стадій, заслуховування сторін, свідків, експертів із використанням дистанційних технологій або через викладення їх позиції у письмових документах.

Список використаних джерел:

1. Гаврік Р. О., Владовська К. П. Правові аспекти вирішення адміністративних справ у скороченому провадженні. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія Право, публічне управління та адміністрування*. 2025. № 18. URL: <https://doi.org/10.54929/2786-5746-2025-18-01-24>.
2. Соловійова О. М. Термінові справи в адміністративному судочинстві: сутнісна характеристика та особливості розгляду. *Академічні візії*. 2024. № 29. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.11640985>.
3. Пашенко К. С. Термінові справи в адміністративному судочинстві у контексті процесуальних. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 5. С. 190-193. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2019-5/45>.
4. Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року (із наступними змінами та доповненнями). *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>.

Галус Олена Олександрівна,
*завідувач кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова,
кандидат юридичних наук, доцент*

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВПРОВАДЖЕННЯ ПРИНЦИПІВ НАРОДОВЛАДДЯ ТА НАЛЕЖНОГО ВРЯДУВАННЯ В ДІЯЛЬНІСТЬ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Проблеми впровадження принципів народовладдя та належного врядування в діяльність органів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану мають комплексний характер і охоплюють як конституційно-правові, так і організаційно-процедурні аспекти функціонування місцевої влади. Воєнний стан істотно змінює умови реалізації демократичних процедур, що традиційно забезпечують участь населення у формуванні та контролі діяльності органів місцевого самоврядування. Однією з ключових проблем є заборона проведення місцевих виборів, яка, об'єктивно звужує інструменти реалізації народовладдя, позбавляючи громади можливості оновлювати представницькі органи та впливати на місцеву політику через виборчий процес. У поєднанні зі скасуванням у 2020 році виборності старост [1], це призводить до зменшення рівня прямої демократичної легітимації місцевої влади та створює ризики відчуження населення від процесів прийняття рішень.

Іншою суттєвою проблемою є обмеження форм участі населення, які в умовах воєнного стану або не можуть бути реалізовані, або потребують адаптації. Хоча законодавчі зміни 2024 року розширили перелік інструментів участі (таких як електронні петиції, публічні консультації, громадське оцінювання діяльності органів місцевого самоврядування, участь у бюджетному процесі) [2], їх ефективність значною мірою залежить від інституційної спроможності громад. Відсутність затверджених статутів територіальних громад фактично позбавляє жителів можливості повною мірою реалізовувати форми прямої демократії. Це свідчить про недостатню нормативну визначеність процедур участі, що ускладнює впровадження принципу народовладдя навіть за наявності формальних механізмів.

Проблеми впровадження принципу належного врядування в умовах воєнного стану пов'язані з необхідністю забезпечення законності, прозорості, підзвітності та неупередженості управлінських рішень у ситуації, коли органи місцевого самоврядування змушені діяти в умовах обмеженого часу, ресурсів та інформації. Воєнний стан не скасовує вимог належного врядування, але потребує їх адаптації до надзвичайних обставин. Проте на практиці забезпечення прозорості та доступу до інформації часто ускладнюється міркуваннями безпеки, що створює ризики зниження відкритості діяльності органів влади. Додатковим викликом є зміна обсягів і характеру повноважень, зокрема у зв'язку з діяльністю військових адміністрацій, що може призводити до розмивання меж відповідальності та зниження рівня підзвітності.

Важливою проблемою є також процедурна неврегульованість окремих аспектів діяльності органів місцевого самоврядування. Хоча прийняття Закону України «Про адміністративну процедуру» [3] стало значним кроком до забезпечення правової визначеності та неупередженості рішень, його практична імплементація в умовах війни стикається з кадровими, організаційними та ресурсними обмеженнями. Належне врядування передбачає створення чітких, передбачуваних і справедливих процедур, однак у реальних умовах воєнного стану органи місцевого самоврядування не завжди мають можливість забезпечити повноцінне дотримання всіх процедурних гарантій, зокрема права бути вислуханим, доступу до інформації чи можливості ефективного оскарження.

Окрему групу проблем становлять виклики інституційної спроможності громад, які в умовах війни стикаються з додатковими навантаженнями, пов'язаними з переміщенням

населення, руйнуванням інфраструктури, нестачею фінансових ресурсів та необхідністю забезпечення безперервності надання адміністративних послуг. Це ускладнює реалізацію як принципу народовладдя, так і принципу належного врядування, оскільки ефективність обох залежить від здатності органів місцевого самоврядування забезпечити якісні управлінські процеси та взаємодію з громадянами.

Таким чином, проблеми впровадження принципів народовладдя та належного врядування в діяльність органів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану охоплюють обмеження демократичних процедур, недостатню нормативну визначеність форм участі, складнощі забезпечення прозорості та підзвітності в умовах безпекових обмежень, процедурні прогалини та інституційну слабкість громад. Вирішення цих проблем потребує комплексного підходу, що поєднує адаптацію демократичних механізмів до надзвичайних умов, удосконалення адміністративних процедур, зміцнення інституційної спроможності громад та забезпечення відповідності діяльності органів місцевого самоврядування європейським стандартам належного врядування.

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення виборчого законодавства: Закон України від 16.07.2020 № 805-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/805-20#n2483>
2. Про внесення змін до деяких законів України щодо народовладдя на рівні місцевого самоврядування: Закон України від 09.05.2024 № 3703-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3703-20#Text>
3. Про адміністративну процедуру: Закон України від 17.02.2022 № 2073-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#Text>

Грамотович Юлія Василівна,

старший викладач кафедри менеджменту, економіки, статистики та цифрових технологій Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

АНТИКРИЗОВІ СТРАТЕГІЇ ВІДНОВЛЕННЯ ЛОКАЛЬНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ: МЕНЕДЖМЕНТ ВЗАЄМОДІЇ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ, КОМУНАЛЬНОГО СЕКТОРУ ТА БІЗНЕСУ

Повномасштабна військова агресія проти України зумовила руйнування критичної, соціальної та транспортної інфраструктури на місцевому рівні. У цих умовах класичні підходи до муніципального управління виявилися малоефективними, що актуалізувало потребу в негайному запровадженні систем антикризового менеджменту на рівні територіальних громад.

Організація відновлення локальної інфраструктури безпосередньо пов'язана з конституційно-правовими засадами здійснення публічної влади, а дієвість даного процесу залежить від системної взаємодії між органами місцевого самоврядування, військовими адміністраціями, комунальними підприємствами та приватним бізнесом. Розробка та впровадження антикризових стратегій відновлення вимагає переосмислення функцій менеджменту комунальних підприємств, реформування фінансових інструментів та адаптації нормативно-правового поля до реалій воєнного стану.

Ефективний менеджмент відновлення неможливий без чіткого правового алгоритму розподілу компетенцій. Так, Конституція України гарантує право місцевого самоврядування самостійно вирішувати питання місцевого значення та управляти комунальною власністю [1], проте введення правового режиму воєнного стану [3] внесло суттєві корективи у вертикаль публічної влади, а саме:

- створення військових адміністрацій подекуди дублює або повністю перебирає на себе функції виконавчих органів місцевих рад. У контексті менеджменту інфраструктури це створює загрозу розмивання відповідальності за ухвалення рішень;

- правовий режим воєнного стану дозволяє оперативно приймати рішення щодо майна громад для оборонних та відновлювальних потреб, але потребує збереження конституційного балансу, щоб не допустити нівелювання ролі місцевої громади як первинного суб'єкта місцевого самоврядування;

- антикризовий менеджмент на локальному рівні вимагає побудови чіткої матриці взаємодії, де органи місцевого самоврядування виступають стратегічним замовником відновлення, військові адміністрації гарантують безпековий компонент, а комунальні підприємства стають безпосередніми операторами процесів відбудови.

Комунальні підприємства в умовах війни перебувають у стані перманентної кризи через руйнування активів, втрату персоналу (міграція, мобілізація) та падіння рівня оплати послуг, а тому муніципальний антикризовий менеджмент таких підприємств має базуватися на таких стратегічних орієнтирах, як:

1. Інвентаризація, аудит збитків та цифровізація. Першочерговим кроком антикризової стратегії є точна фіксація руйнувань із використанням сучасних геоінформаційних систем та цифрових платформ, що дозволяє сформувати верифіковану базу даних для формування інвестиційних та відновлювальних паспортів об'єктів.

2. Технологічна модернізація та децентралізація критичних систем. Замість точкового ремонту застарілих систем, менеджмент комунальних підприємств має орієнтуватися на концепцію «Build Back Better» (Відбудувати краще, ніж було). Це передбачає перехід до децентралізованих систем (локальні очисні споруди, модульні котельні), які є більш стійкими до військових і техногенних загроз.

3. Релокація та оптимізація виробничих потужностей. Для громад, що перебувають у зоні активних бойових дій або прикордонних регіонах, стратегія передбачає консервацію частково зруйнованих об'єктів та тимчасове перенесення критично важливих ремонтних баз у відносно безпечні райони (тилові регіони України), що дозволяє зберегти виробничий потенціал комунальних підприємств [2].

Щодо фінансового менеджменту відновлення в умовах бюджетного дефіциту, то варто відмітити, що фінансова спроможність територіальних громад зазнала серйозного удару після вилучення "військового" ПДФО з місцевих бюджетів до державного. У цих умовах фінансовий менеджмент відновлення інфраструктури повинен диверсифікувати джерела надходжень і відмовитися від виключно бюджетного фінансування.

Антикризові фінансові стратегії муніципалітетів повинні включати впровадження трирівневої системи фінансового контролю, що передбачає запровадження проектного менеджменту для кожного об'єкта відбудови; проведення незалежного міжнародного аудиту використання коштів та використання механізмів співфінансування (держава – громада – приватний сектор) [2].

Щодо менеджменту взаємодії з бізнесом, то приватний бізнес володіє двома ключовими ресурсами, яких бракує публічному сектору: мобільним капіталом та високою операційною ефективністю управління. Головним інструментом залучення бізнесу до відновлення є Публічно-приватне партнерство (ППП). Завдяки ухваленню та набранню чинності фундаментального Закону України «Про публічно-приватне партнерство» № 4510-IX [4], правове поле зазнало значних позитивних трансформацій, які суттєво спрощують менеджмент взаємодії:

- зняття галузевих обмежень: відтепер сфера застосування PPP не є вичерпною і бізнес може залучатися до відновлення об'єктів ЖКГ, житлового будівництва для ВПО, транспортної та соціальної інфраструктури громад;

- спрощення процедур для відбудови: на період воєнного стану та протягом 7 років після його завершення процедура підготовки проектів PPP з відновлення інфраструктури є максимально простою;

- впровадження електронної системи: весь життєвий цикл інфраструктурних проєктів тепер супроводжується через прозорі цифрові інструменти, що мінімізує корупційні ризики у відносинах «влада-бізнес».

Менеджмент взаємодії у рамках Публічно-приватного партнерства має базуватися на моделі розподілу ризиків, зокрема, публічна влада бере на себе регуляторні, політичні та безпекові ризики (включаючи страхування від військових ризиків через міжнародні фонди), тоді як приватний бізнес відповідає за будівельні, технологічні та операційні ризики.

Отже, для ефективного управління процесами відновлення органи місцевого самоврядування спільно з бізнесом та комунальними підприємствами мають реалізувати покроковий управлінський алгоритм з створення Муніципального офісу відновлення, формування Інтегрованого плану відновлення громади та пакетування інфраструктурних проєктів і моніторинг.

Таким чином, антикризове відновлення локальної інфраструктури в умовах воєнного стану виходить за рамки стандартного господарського управління і стає фактором збереження національної безпеки та конституційного ладу. Сучасний менеджмент відновлення має базуватися на інституційній стійкості публічної влади, операційній модернізації комунальних підприємств та фінансово-правовому стимулюванні приватного бізнесу через механізми Публічно-приватного партнерства.

Законодавчі новели, зокрема Закон України № 4510-IX [4], створюють необхідний правовий фундамент для усунення бюрократичних перепон, проте успіх стратегії залежить від готовності лідерів на місцях впроваджувати інструменти антикризового та фінансового менеджменту, переходити до прозорого партнерства з бізнесом і розглядати відбудову не як процес латання дірок, а як глибоку модернізацію локальної економіки.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Коренєва Н. Особливості антикризового управління під час воєнного стану. *Інвестиції: практика та досвід*. 2024. № 5. С. 96-101.
3. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389 VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389_19#Text. (дата звернення 31.05.2026).
4. Про публічно-приватне партнерство: Закон України; Перелік від 19.06.2025 № 4510-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4510-20#Text> (дата звернення 31.05.2026).

Гранатюк Вероніка Олександрівна,

здобувачка вищої освіти бакалаврського рівня Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

СПІВВІДНОШЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА КОЛЕКТИВНИХ ІНТЕРЕСІВ НАРОДУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Наслідки запровадження правового режиму воєнного стану суттєво змінюють співвідношення між індивідуальними правами людини та колективними інтересами народу. У мирний час правова система орієнтована насамперед на забезпечення прав і свобод людини, адже «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю» [1, ст. 3]. Конституційне закріплення невідчужуваності та непорушності прав і свобод слугує основою демократичного устрою [1, ст. 21]. Проте в умовах повномасштабної збройної агресії виникає потреба у зміщенні пріоритетів на користь колективних інтересів народу. Під ними у контексті воєнного стану слід розуміти насамперед збереження державності,

територіальної цілісності, безпеки населення та можливості подальшого існування демократичного суспільства. Захист державного суверенітету за цих умов постає необхідною передумовою для дієвого гарантування прав і свобод особи.

У цьому контексті тимчасове обмеження окремих прав і свобод є вимушеним заходом для захисту загального блага, що знаходить нормативне підґрунтя у статті 64 Конституції України [1, ст. 64]. Для розуміння природи таких обмежень важливе значення має класифікація їхніх підстав. Л. М. Сердюк пропонує розмежовувати такі підстави на два різновиди. До першої групи вона відносить фактичні підстави, що «зумовлені необхідністю вжиття заходів для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки». Другу групу становлять юридичні підстави, які «являють собою акти волевиявлення уповноважених суб'єктів управлінських правовідносин, компетенція яких поширюється на всю територію України або окремі її місцевості, де діє правовий режим воєнного стану» [2, с. 269]. Хоча Конституція України гарантує право на вільний розвиток особистості, воно реалізується у взаємозв'язку з обов'язками особи перед суспільством [1, ст. 23]. За таких умов баланс індивідуальних і колективних інтересів під час війни тимчасово зміщується на користь суспільної безпеки.

Практична реалізація обмежень потребує суворого дотримання процедурних меж для запобігання зловживанню владою. Стаття 64 Конституції України виступає ключовою гарантією, розмежовуючи права, обсяг яких може бути звужений, та абсолютні права та свободи, втручання в які заборонено за будь-яких умов [1, ст. 64]. До останніх зокрема належать рівність громадян [1, ст. 24], право на життя [1, ст. 27], повагу до гідності [1, ст. 28], свободу та особисту недоторканність [1, ст. 29], а також право на судовий захист [1, ст. 55].

Звуження прав не може бути довільним. Відповідно до статті 6 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року, в указі Президента про введення цього режиму обов'язково зазначається вичерпний перелік конституційних прав, що обмежуються, із вказівкою строків [3, ст. 6]. Будь-які обмеження поза межами цього указу є нелегітимними. На практиці цей механізм реалізується через видання указів Президента України, які підлягають затвердженню Верховною Радою України. Актуальним прикладом виступає Указ Президента України № 64/2022 від 24 лютого 2022 року, пункт 3 якого дозволяє тимчасово обмежувати права, передбачені статтями 30-34, 38, 39, 41-44, 53 Конституції України [4]. Це уможливило впровадження трудової повинності, комендантської години та обмеження свободи пересування [3, ст. 8]. Така система покликана збалансувати оборонні потреби із захистом основоположних прав людини.

Відповідність національного законодавства міжнародним стандартам є однією з умов легітимності обмежень прав людини під час воєнного стану. Важливим міжнародно-правовим інструментом, що регламентує цей процес, є інститут дерогації – правомірного відступу держави від своїх зобов'язань. Згідно зі статтею 15 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, за умов війни або іншої суспільної небезпеки держава може вживати заходів, що відступають від її зобов'язань, «виключно в тих межах, яких вимагає гострота становища, і за умови, що такі заходи не суперечать іншим її зобов'язанням згідно з міжнародним правом» [5, ст. 15]. Водночас дерогація не є довільним скасуванням прав, а виступає винятковим правовим механізмом реагування держави на надзвичайні обставини, який забороняє будь-яке обмеження абсолютних гарантій, зокрема права на життя (крім випадків смерті внаслідок правомірних воєнних дій), заборони катувань та примусової праці [5, ч. 2 ст. 15].

Як зазначає А. В. Марущак, у міжнародному праві дерогація означає «призупинення або припинення дії закону за певних обставин» [6, с. 450]. Дослідниця виокремлює спільні вимоги правомірності такого кроку, зокрема здійснення обмежень виключно під час загрози життю нації, несуперечності іншим міжнародним зобов'язанням, а також обов'язкове «інформування державою відповідну інституцію про вжиті нею заходи, та

причини їх реалізації» [6, с. 452], що у випадку України реалізується через повідомлення Генерального секретаря Ради Європи [5, ст. 15]

Досліджуючи інститут дерогації, А. В. Марущак вказує на його закріплення у Загальній декларації прав людини 1948 року, де межі обмежень «забезпечують належне визнання та повагу до прав інших осіб, а також якщо вони спрямовані на задоволення... громадського порядку», статті 4 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права 1966 року та статті 4 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 року, які також використовують термін загрози життю нації [6, с. 450-451]. Таким чином, правомірність втручання визначається тим, чи були дотримані наступні вимоги: чи встановлено обмеження законом; чи переслідує воно легітимну мету; чи є воно пропорційним та необхідним у демократичному суспільстві.

Практичні виклики правозастосування найгостріше виявляються при зіткненні приватних інтересів громадян із публічним обов'язком захисту держави. У правозастосовній практиці в умовах воєнного стану простежується тенденція до надання переваги колективній безпеці за умови збереження основоположних гарантій прав людини.

Це відображається в практиці щодо обмеження виїзду чоловіків призовного віку за кордон. Так, у постанові Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 11 серпня 2025 року у справі № 640/21967/22 суд констатував, що право на виїзд в умовах воєнного стану може бути обмежено спеціальними законами, а пріоритет публічного інтересу робить таке втручання виправданим [7]. Прикладом у майновій сфері є реквізиція майна. У постанові Об'єднаної палати Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 16 лютого 2024 року у справі № 910/10009/22 суд зазначив, що: «Згідно із частиною п'ятою статті 41 Конституції України примусове відчуження об'єктів права приватної власності може бути застосоване лише як виняток з мотивів суспільної необхідності, на підставі і в порядку, встановлених законом, та за умови попереднього і повного відшкодування їх вартості ... допускається лише в умовах воєнного чи надзвичайного стану» [8]. Таким чином, збалансоване співвідношення приватного та публічного інтересу покликане запобігати як необґрунтованому звуженню прав особи, так і перешкодженню реалізації завдань оборони держави. Головним викликом для влади залишається недопущення системних зловживань.

Дослідження показало, що під час дії правового режиму воєнного стану правова система закономірно зміщується на користь колективної безпеки як передумови збереження суверенітету та подальшого гарантування прав індивіда. Межі цього втручання чітко окреслені статтею 64 Конституції України, Законом України «Про правовий режим воєнного стану» та статтею 15 ЄКПЛ. Судова практика, зокрема правові позиції Верховного Суду у справах № 910/10009/22 та № 640/21967/22, підтверджує важливість дотримання державними органами встановлених законодавством процедур для запобігання перевищенню владних повноважень й збереження збалансованого співвідношення між доцільністю, зумовленою зовнішньою загрозою, та правами громадян.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-ВР> (дата звернення: 31.05.2026).
2. Сердюк Л. М. Законодавчо визначені підстави для правомірного обмеження конституційних прав і свобод людини в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. Спеціальний випуск № 2. С. 269-272. URL: <https://er.dduvs.edu.ua/handle/123456789/11621> (дата звернення: 31.05.2026).
3. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19> (дата звернення: 31.05.2026).
4. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022> (дата звернення: 31.05.2026).

5. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 (ратифікована Законом України від 17.07.1997 № 475/97-ВР). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 31.05.2026).

6. Марущак А. В. Правова основа дерогації як правомірного обмеження прав людини. *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 червня 2022 р.) / за заг. ред. С. В. Ківалова. Одеса: Гельветика, 2022. Т. 1. С. 449-452. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/items/f3bafde3-a78c-46fe-860b-4ce8085e537f> (дата звернення: 31.05.2026).

7. Постанова Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 11.08.2025 у справі № 640/21967/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/129450885> (дата звернення: 31.05.2026).

8. Постанова Об'єднаної палати Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 16.02.2024 у справі № 910/10009/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117402189> (дата звернення: 31.05.2026).

Гуменюк Юлія Григорівна,

здобувач на бакалаврському рівні юридичного факультету Хмельницького університету управління і права імені Леоніда Юзькова

РЕАДМІСІЯ ТА КОНТРОЛЬ ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах сучасних глобалізаційних процесів, активного переміщення населення та зростання міграційних потоків питання охорони державного кордону і контролю за переміщенням осіб набувають особливого значення для кожної держави.

Реадмісія є одним із важливих інструментів міжнародного співробітництва у сфері міграційної політики та прикордонної безпеки. Вона полягає у прийнятті державою своїх громадян, іноземців або осіб без громадянства, які незаконно перебувають на території іншої держави. Для України питання реадмісії набуло особливої актуальності в умовах воєнного стану, коли посилився контроль за переміщенням осіб через державний кордон, а також виникла необхідність забезпечення національної безпеки та протидії незаконній міграції.

Основним міжнародним актом у цій сфері для України є Угода між Україною та Європейським Співтовариством про реадмісію осіб, яка була ратифікована 15 січня 2008 року. Відповідно до статті 2 цієї Угоди, Запитувана держава на запит Запитуючої держави та без будь-яких інших формальностей, крім тих, що передбачені цією Угодою, приймає на свою територію всіх осіб, які не виконують чинних умов стосовно в'їзду на територію Запитуючої держави чи перебування на ній або припинили виконувати такі умови, якщо надано докази відповідно до статті 6 цієї Угоди того, що вони є громадянами Запитуваної держави [1]. Дана норма закріплює міжнародний обов'язок держави приймати назад своїх громадян у разі їх незаконного перебування на території іншої держави.

У зв'язку з цим важливого значення набуває ефективне здійснення прикордонного контролю, адже саме він забезпечує виявлення осіб, які порушують правила перетину державного кордону або незаконно перебувають на території держави. Відповідно до статті 2 Закону України «Про прикордонний контроль», прикордонний контроль визначається як державний контроль, що включає комплекс дій і систему заходів, спрямованих на встановлення законних підстав для перетинання державного кордону особами, транспортними засобами та переміщення через нього вантажів [2]. Саме в межах такого

контролю здійснюється виявлення осіб, які порушили правила в'їзду чи перебування на території держави, а також осіб, щодо яких можуть застосовуватися процедури реадмісії.

Питання реадмісії та контроль державного кордону набули особливої важливості після введення в Україні воєнного стану відповідно до Указу Президента №64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» [3]. У таких умовах держава може впроваджувати тимчасові обмеження на перетин кордону, посилювати перевірку документів і здійснювати додаткові заходи безпеки. Це обумовлено насамперед потребою у зміцненні обороноздатності країни, боротьбі з нелегальною міграцією, торгівлею людьми та протидії незаконному переміщенню осіб через державний кордон.

В умовах воєнного стану процедура реадмісії значно ускладнилася через безпекову ситуацію, обмеження транспортного сполучення та тимчасове закриття окремих пунктів пропуску через державний кордон. У зв'язку з активними бойовими діями частина прикордонної інфраструктури була пошкоджена або працювала в обмеженому режимі, що вплинуло на швидкість та ефективність здійснення процедур повернення осіб. Крім того, суттєво збільшилося навантаження на прикордонні органи через масове переміщення населення, виїзд громадян за кордон та необхідність посиленого контролю за в'їздом і виїздом осіб. Також значно посилюються заходи прикордонного контролю з метою недопущення незаконного перетину державного кордону та уникнення мобілізації військовозобов'язаними особами. Саме тому під час реалізації процедур реадмісії особлива увага приділяється встановленню особи, перевірці документів та підтвердженню громадянства. У деяких випадках процедура повернення особи може потребувати додаткової перевірки через відсутність документів або спроби використання підроблених документів.

Попри складні умови, Україна продовжує виконувати міжнародні зобов'язання у сфері реадмісії та співпрацює з державами Європейського Союзу у питаннях повернення осіб, які незаконно перебувають на території інших держав. Особливого значення в таких умовах набуває взаємодія між компетентними органами різних держав щодо обміну інформацією, підтвердження громадянства особи та перевірки законності підстав її перебування на території іншої держави.

Важливу роль у реалізації процедур реадмісії та забезпеченні прикордонної безпеки відіграє Державна прикордонна служба України. Відповідно до п. 3 ст. 20 Закону України «Про Державну прикордонну службу України», органам, підрозділам, військовослужбовцям, а також працівникам Державної прикордонної служби України, які відповідно до їх службових обов'язків можуть залучатися до оперативно-службової діяльності, для виконання покладених на Державну прикордонну службу України завдань надається право перевіряти в осіб, які прямують через державний кордон України, документи на право в'їзду в Україну або виїзду з України, робити в них відповідні відмітки і у випадках, передбачених законодавством, тимчасово їх затримувати або вилучати [4]. Особливе значення це має під час дії воєнного стану, адже ці дії спрямовані на забезпечення національної безпеки, підтримання правопорядку та протидію незаконній міграції.

Отже, реадмісія та контроль державного кордону в умовах воєнного стану є важливими складовими державної політики у сфері безпеки та міграції. Незважаючи на складну безпекову ситуацію, Україна продовжує виконувати міжнародні зобов'язання у сфері реадмісії та здійснювати посилений прикордонний контроль. Ефективна взаємодія державних органів, міжнародне співробітництво та належне правове регулювання сприяють захисту державного суверенітету, протидії незаконній міграції та забезпеченню національної безпеки України.

Список використаних джерел:

1. Угода між Україною та Європейським Співтовариством про реадмісію осіб : Угода Європ. Союзу від 18.06.2007 : станом на 15 січ. 2008 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_851#Text (дата звернення: 25.05.2026).

2. Про прикордонний контроль : Закон України від 05.11.2009 № 1710-VI : станом на 23 берез. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1710-17#Text> (дата звернення: 25.05.2026).

3. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022 : станом на 1 трав. 2026 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення: 26.05.2026).

4. Про Державну прикордонну службу України : Закон України від 03.04.2003 № 661-IV : станом на 28 серп. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/661-15#Text> (дата звернення: 28.05.2026).

Захаркевич Володимир Васильович,
аспірант Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

КОМПЕТЕНЦІЯ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ: АДМІНІСТРАТИВНО- ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Компетенція органів публічної адміністрації у сфері забезпечення енергетичної ефективності являє собою нормативно визначену сукупність повноважень, функцій та предметів відання, що характеризують місце відповідного органу в системі публічного управління та визначають межі його правомірної діяльності [1]. З позиції адміністративно-правової науки категорія «компетенція» охоплює як суб'єктивну (повноваження), так і об'єктивну (предмет відання) складові, що у взаємодії забезпечують реалізацію публічного інтересу в енергетичній сфері. Енергетична ефективність як предметна галузь публічного управління відзначається міжгалузевим характером, що зумовлює необхідність чіткого розмежування компетенційних меж між органами різних рівнів та гілок виконавчої влади [2].

Адміністративно-правовий аспект компетенції у цій сфері передбачає аналіз трьох взаємопов'язаних складових: нормотворчої (прийняття підзаконних актів у галузі енергозбереження), правозастосовної (видача дозволів, сертифікатів, застосування заходів адміністративного примусу) та координаційної (міжвідомча взаємодія при реалізації державної політики енергоефективності) [3]. Системне розуміння зазначених складових є передумовою ефективного функціонування відповідного механізму публічного управління, особливо в умовах адаптації законодавства України до стандартів Європейського Союзу.

Систему суб'єктів публічного адміністрування у сфері енергетичної ефективності в Україні утворюють органи, що функціонують на трьох рівнях: загальнодержавному, галузевому та місцевому. На загальнодержавному рівні визначальну роль відіграє Кабінет Міністрів України, який відповідно до Конституції України та Закону України «Про Кабінет Міністрів України» здійснює реалізацію державної політики у сфері енергетики та енергетичної ефективності, затверджуючи відповідні державні програми та стратегії [4]. Міністерство енергетики України є центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної політики з питань енергетики, включаючи субсферу підвищення енергетичної ефективності.

Особливе місце в системі суб'єктів посідає Державне агентство з енергоефективності та енергозбереження України (НАЕР), утворене як центральний орган виконавчої влади зі спеціальним статусом, до компетенції якого належить реалізація державної політики у сферах ефективного використання паливно-енергетичних ресурсів, поновлюваних джерел енергії, альтернативних видів палива, а також здійснення державного нагляду (контролю) у відповідній сфері [5]. Важливим суб'єктом є також Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг (НКРЕКП), яка реалізує регуляторні та квазісудові функції у відносинах між суб'єктами енергетичного ринку [6].

На місцевому рівні функції в досліджуваній сфері здійснюють місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування, повноваження яких щодо забезпечення енергетичної ефективності визначаються спеціальним законодавством.

Нормотворча компетенція органів публічної адміністрації у сфері енергетичної ефективності є одним із ключових інструментів публічного управління, що визначає правові рамки функціонування відповідних суспільних відносин. Кабінет Міністрів України реалізує нормотворчу компетенцію через прийняття постанов та розпоряджень, що встановлюють обов'язкові технічні вимоги та стандарти у сфері енергозбереження, регламентують порядок проведення енергетичного аудиту, визначають критерії класифікації будівель за рівнем їх енергетичної ефективності. Прийняті нормативно-правові акти мають загальнообов'язковий характер та формують підґрунтя для діяльності галузевих органів виконавчої влади. Міністерство енергетики України та НАЕР видають відомчі нормативно-правові акти, що конкретизують положення законодавства стосовно стандартів енергетичної ефективності, порядку видачі відповідних дозволів і сертифікатів.

Проблемою в цій площині є фрагментарність нормативно-правового регулювання та наявність колізій між актами різних органів виконавчої влади: положення Закону України «Про енергетичну ефективність» не завжди узгоджені з підзаконними актами галузевих органів, що ускладнює правозастосування [7]. Подолання зазначених колізій потребує систематичної роботи з кодифікації та уніфікації нормативної бази, що є одним із важливих завдань адміністративно-правової реформи у сфері енергетики.

Правозастосовна компетенція органів публічної адміністрації у сфері енергетичної ефективності реалізується передусім через дозвільні та контрольно-наглядові механізми. Дозвільна складова включає сертифікацію енергетичних аудиторів та компаній з енергетичного менеджменту, видачу енергетичних сертифікатів будівель відповідно до вимог Директиви ЄС 2010/31/ЄС про енергетичні характеристики будівель, впровадження якої здійснюється в рамках виконання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом [9]. Реалізація цих повноважень покладена на НАЕР та уповноважені ним органи, що забезпечують легітимацію суб'єктів ринку послуг з підвищення енергетичної ефективності. Контрольно-наглядова компетенція реалізується через систему заходів державного нагляду за дотриманням вимог енергетичної ефективності, яка включає планові та позапланові перевірки суб'єктів господарювання, будівель державної та комунальної власності [5].

Аналіз чинного законодавства свідчить про наявність прогалин у регулюванні меж застосування заходів адміністративного примусу за порушення вимог енергоефективності: санкції за відповідні правопорушення є недостатньо диференційованими та не завжди відповідають принципу пропорційності адміністративної відповідальності [3]. Удосконалення контрольно-наглядового механізму потребує впровадження ризикоорієнтованого підходу до планування перевірок та розширення переліку спеціальних заходів адміністративного впливу на порушників.

Децентралізаційні реформи, що реалізуються в Україні з 2014 року, суттєво розширили компетенцію органів місцевого самоврядування у сфері забезпечення енергетичної ефективності. Об'єднані територіальні громади та міські ради отримали повноваження щодо розробки та реалізації місцевих програм підвищення енергетичної ефективності, управління об'єктами комунальної власності з урахуванням стандартів енергоефективності, стимулювання використання відновлюваних джерел енергії на відповідних територіях [9]. Механізм реалізації цих повноважень передбачає як застосування адміністративних (нормативно-регуляторних) інструментів, так і фінансово-економічних важелів (місцеві «зелені» тарифи, муніципальні фонди підтримки енергомодернізації).

Місцеві державні адміністрації здійснюють координаційну функцію між центральними органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування в питаннях енергетичної ефективності, а також реалізують делеговані повноваження щодо

контролю за виконанням відповідних державних програм [4]. Водночас залишається актуальною проблема недостатнього фінансового забезпечення реалізації компетенції місцевих органів у сфері енергоефективності, що обмежує практичне втілення задекларованих повноважень. Вирішення цього питання лежить як у площині бюджетно-правового регулювання, так і в сфері розширення доступу громад до інструментів міжнародно-правового фінансування, зокрема програм ЄС та міжнародних фінансових інституцій [10].

Процес адаптації компетенції органів публічної адміністрації України у сфері енергетичної ефективності до стандартів ЄС є невід'ємною складовою євроінтеграційного курсу держави, закріпленого конституційними положеннями та Угодою про асоціацію. Транспозиція Директиви ЄС 2012/27/ЄС про енергетичну ефективність та Директиви 2010/31/ЄС передбачає не лише змістовне наповнення правових норм відповідно до *acquis communautaire*, але й функціональну трансформацію системи органів публічної адміністрації [8]. Зокрема, виникає необхідність запровадження інституційних структур, аналогічних Агентствам з енергетичної ефективності держав-членів ЄС, та запровадження зобов'язань щодо трирічних національних планів енергетичної ефективності. Адміністративно-правовий аналіз євроінтеграційних процесів у сфері компетенції органів публічної адміністрації свідчить про необхідність вирішення кількох ключових проблем: по-перше, усунення розпорошеності повноважень між значною кількістю органів без чіткого критерію розмежування; по-друге, запровадження ефективних механізмів міжвідомчої координації, аналогічних принципу «one-stop-shop» у праві ЄС; по-третє, підвищення інституційної спроможності органів, що здійснюють контроль у сфері енергоефективності, шляхом їх кадрового та матеріально-технічного забезпечення [11]. Системне вирішення зазначених проблем сприятиме формуванню ефективної моделі публічного управління у сфері енергетичної ефективності, відповідної стандартам правової держави та вимогам євроінтеграції.

Важливим аспектом адміністративно-правового регулювання у сфері енергетичної ефективності є питання відповідальності суб'єктів господарювання та органів публічної адміністрації за порушення встановлених вимог. Чинне законодавство України передбачає адміністративну відповідальність за окремі порушення у сфері енергозбереження, однак система санкцій залишається недостатньо розробленою та потребує системного вдосконалення [7]. Зокрема, відсутність диференційованих санкцій залежно від ступеня суспільної шкідливості порушення, а також невизначеність суб'єктного складу відповідальності в окремих випадках суттєво знижують превентивний ефект адміністративної відповідальності. У порівняльно-правовому аспекті держави – члени ЄС активно застосовують механізм поєднання адміністративних заохочень (субсидії, податкові пільги) та обмежень (штрафи за перевищення нормативів споживання енергії) як інструментів стимулювання суб'єктів господарювання до підвищення рівня енергетичної ефективності [12]. Впровадження аналогічної збалансованої системи в Україні потребує комплексного перегляду адміністративно-правового механізму регулювання у відповідній сфері.

Перспективним напрямом розвитку адміністративно-правового регулювання у сфері енергетичної ефективності є запровадження цифрових інструментів публічного управління: електронних реєстрів енергетичних сертифікатів будівель, систем моніторингу споживання енергоресурсів об'єктами державної та комунальної власності, електронних платформ для подання заявок на отримання дозвільних документів у сфері енергоефективності [14]. Цифровізація адміністративних процедур у досліджуваній сфері відповідає загальному курсу реформування публічної адміністрації в Україні та сприяє підвищенню прозорості й ефективності діяльності відповідних органів. Водночас впровадження цифрових інструментів потребує належного правового забезпечення: закріплення юридичної сили електронних документів у сфері енергоефективності, визначення порядку захисту персональних даних при формуванні відповідних реєстрів та встановлення

відповідальності за порушення вимог інформаційної безпеки в системах публічного управління енергоефективністю [2].

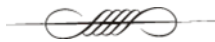
За результатами проведеного аналізу компетенції органів публічної адміністрації у сфері забезпечення енергетичної ефективності в адміністративно-правовому аспекті можна сформулювати такі висновки. Компетенція у відповідній сфері є комплексною юридичною категорією, що охоплює нормотворчі, дозвольні, контрольно-наглядові та координаційні повноваження, реалізовані органами різних рівнів публічної адміністрації; системне розуміння структури цієї компетенції є передумовою ефективного функціонування відповідного механізму публічного управління. Існуюча система органів публічної адміністрації у сфері енергоефективності відзначається надмірною розпорошеністю повноважень та недостатньою чіткістю механізмів міжвідомчої взаємодії, що потребує системного вдосконалення через адміністративно-правові інструменти. Адаптація компетенційних механізмів до стандартів ЄС передбачає не лише формальну рецепцію норм директив, але й функціональну трансформацію системи органів з урахуванням принципів належного врядування, закріплених у праві Євросоюзу. Децентралізаційні процеси відкрили нові можливості для реалізації компетенції місцевого самоврядування у досліджуваній сфері, однак практичне втілення відповідних повноважень ускладнюється недостатністю ресурсного забезпечення. Перспективним напрямом розвитку адміністративно-правового регулювання є кодифікація законодавства у сфері енергетичної ефективності, законодавче закріплення принципу ризикоорієнтованого контролю та цифровізація адміністративних процедур як основи реалізації контрольно-наглядової компетенції органів публічної адміністрації.

Список використаних джерел:

1. Авер'янов В. Б. Органи виконавчої влади в Україні. Київ : Ін Юре, 1997. 47 с.
2. Адміністративне право України: Підручник / Ю.П. Битяк, В.М. Гаращук, О.В. Дьяченко та ін.; За ред. Ю.П. Битяка. - К.: Юрінком Інтер, 2006. - 544 с.
3. Коломоець Т. О. Адміністративний примус у публічному праві України: теорія, досвід та практика реалізації : монографія. Запоріжжя : Поліграф, 2004. 404 с.
4. Про Кабінет Міністрів України: Закон України від 27 лютого 2014 р. № 794-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-18> (дата звернення: 10.05.2025).
5. Про затвердження Положення про Державне агентство з енергоефективності та енергозбереження України: Постанова Кабінету Міністрів України від 26 листопада 2014 р. № 676. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/676-2014-%D0%BF> (дата звернення: 10.05.2025).
6. Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг: Закон України від 22 вересня 2016 р. № 1540-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1540-19> (дата звернення: 10.05.2025).
7. Про енергетичну ефективність: Закон України від 21 жовтня 2021 р. № 1818-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1818-20> (дата звернення: 10.05.2025).
8. Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом від 27 червня 2014 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011 (дата звернення: 10.05.2025).
9. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 р. № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 10.05.2025).
10. Суходоля О. М. Енергетична безпека України: методологія дослідження та механізми забезпечення : монографія. Київ : НАДУ, 2006. 400 с.
11. Коробкін В.В. Адміністративно-правове регулювання енергопостачання в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Запоріжжя, 2015. 236 с.
12. Directive 2012/27/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 on energy efficiency. Official Journal of the European Union. 2012. L 315. P. 1–56.

13. Про електронні документи та електронний документообіг: Закон України від 22 травня 2003 р. № 851-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15> (дата звернення: 10.05.2025).

14. DiXi Group. Покроковий план енергоефективної відбудови в Україні. URL: <https://dixigroup.org/analytic/pokrokovyj-plan-energoefektyvnoyi-vidbudovy-v-ukrayini/> (дата звернення: 10.05.2025).

Ковтун Олена Миколаївна,
*доцентка кафедри кримінального та адміністративного права
Академії адвокатури України
кандидатка юридичних наук, доцентка,*

ЩОДО ПЕРСПЕКТИВ РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Безпечне довкілля є неодмінною умовою існування людини. Конституція України закріплює антропоцентричний підхід, проголошуючи людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку найвищою соціальною цінністю (ст. 3) [1].

Гарантування та захист названих благ здійснюється передусім шляхом нормативного закріплення та реалізації права людини на безпечне для життя і здоров'я довкілля, яке у доктрині екологічного права називають правом на екологічну безпеку.

Відносини у сфері екологічної безпеки є важливою складовою екологічних правовідносин, а безпекове законодавство — вагомим складовим екологічного законодавства.

Особливої актуальності проблематика правового забезпечення дотримання вимог екологічної безпеки набула у контексті російської збройної агресії проти України.

Екологічна безпека в законодавстві та в юридичній науці розглядається як: напрям державної політики; конституційний обов'язок держави та суб'єктивне право людини і громадянина; сфера національної безпеки; стан навколишнього природного середовища, при якому забезпечується попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для здоров'я людей [2, с. 15].

Відповідно до ч. 1 ст. 50 Конституції України кожен має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди. Ст. 16 Основного Закону зазначає, що забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи — катастрофи планетарного масштабу, збереження генофонду Українського народу є обов'язком держави [1].

Системоутворюючим законодавчим актом у царині екологічного законодавства є Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 року [3], що визначає основні принципові засади регулювання всіх без виключення екологічних відносин, зокрема правовідносин щодо екологічної безпеки.

Чинна система національного законодавства щодо екологічної безпеки є доволі громіздкою, розгалуженою та несистематизованою. У правознавчій літературі пропонувалась ідея розробки та прийняття Закону України «Про екологічну безпеку» (або «Про екологічну (природно-техногенну) безпеку», або «Про забезпечення екологічної безпеки» [2, с. 466-474; 4, с. 118-132; 5, с. 156]. Ми вважаємо, що відносини щодо забезпечення екологічної безпеки мають бути врегульовані в рамках єдиного кодифікаційного акту — Довкіллявого кодексу України.

Законодавство України щодо забезпечення екологічної безпеки можна класифікувати за певними напрямками людської діяльності (сферами господарювання): у сфері забезпечення кліматичної безпеки; у сфері забезпечення продовольчої та біологічної

безпеки; у сфері забезпечення ядерної та радіаційної безпеки; у сфері забезпечення безпеки в промисловості; у сфері забезпечення безпеки на транспорті; у сфері забезпечення безпеки в енергетиці; у сфері забезпечення безпеки у сфері містобудування; у сфері забезпечення безпеки у військовій галузі; у сфері забезпечення безпеки при управлінні відходами; у сфері забезпечення екологічної безпеки за надзвичайних екологічних ситуацій та інших надзвичайних станів тощо. Окремі групи у цій системі становить законодавство щодо забезпечення інституційного механізму екологічної безпеки та щодо юридичної відповідальності за порушення у сфері екологічної безпеки. Запропонована класифікація не є вичерпною, проте охоплює найбільш важливі різновиди екологічної безпеки.. Саме такий класифікаційний підхід покладено в основу законодавцем. Так, згідно з Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища» суб'єкти мають дотримуватися вимог екологічної безпеки при: розміщенні, проєктуванні, будівництві, реконструкції, введенні в дію та експлуатації підприємств, споруд та інших об'єктів (ст. 51); застосуванні засобів захисту рослин, мінеральних добрив, нафти і нафтопродуктів, небезпечних хімічних речовин (ст. 52); поводженні з біологічними речовинами та продуктами біотехнологій (ст. 53); здійсненні діяльності, яка є джерелом акустичного, електромагнітного, іонізуючого та іншого шкідливого впливу фізичних факторів та радіоактивного забруднення (ст. 54); поводженні з відходами (ст. 55); проєктуванні, виробництві, експлуатації та обслуговуванні транспортних та інших пересувних засобів і установок (ст. 56); проведенні наукових досліджень, впровадженні відкриттів, винаходів, застосуванні нової техніки, імпорту устаткування, технологій і систем (ст. 57); використанні військових об'єктів та здійсненні військової діяльності (ст. 58); розміщенні і розвитку населених пунктів (ст. 59) [3].

Інвентаризація всього наявного масиву законодавства України щодо екологічної безпеки, його критичний аналіз і напрацювання моделі, адекватної нинішнім умовам розвитку держави, вписується в процес розроблення та ухвалення Довкіллявого кодексу України, який ми розглядаємо як перший і найважливіший етап такої систематизації. У процесі розроблення розділу Довкіллявого кодексу щодо забезпечення екологічної безпеки можуть бути певним чином використані концепції Законів України: «Про екологічну (природно-техногенну) безпеку» (запропонована фахівцями кафедри екологічного, земельного та трудового права Київського університету імені Тараса Шевченка під керівництвом В. І. Андрейцева) [4, с. 118-134] та «Про забезпечення екологічної безпеки» (розроблена Ю. А. Красновою) [2, с. 466-474]. Звісно, що сьогодення України: мілітарні, кліматичні загрози, євроінтеграційні чинники, виклики цифровізації довкіллявої сфери, процеси глобалізації, поширення сфери регулювання еколого-безпекових відносин на навколоземний космічний простір — все це вимагатиме суттєвого перегляду концепцій, які розроблялись відповідно чвертьстоліття та вісім років тому.

Список використаних джерел:

1. Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Краснова Ю. А. Право екологічної безпеки в Україні. Дис. ... докт. юрид. наук. 12.00.06. Національний університет біоресурсів і природокористування України, Інститут економіко-правових досліджень НАН України. Київ, 2018. 490 с. С. 15.
3. Про охорону навколишнього природного середовища. Закон України від 25 червня 1991 року № 1264-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text>
4. Андрейцев В. І. Право екологічної безпеки: навч. та наук.-практ. посіб. Київ: Знання-Прес, 2002. 332 с.
5. Лазаренко В. А. Адміністративно-правове регулювання екологічної безпеки в Україні. Дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Державний науково-дослідний інститут Міністерства внутрішніх справ. Київ, 2010. 210 с.

ПРИНЦИП ПРОПОРЦІЙНОСТІ ЯК ГАРАНТІЯ ДОПУСТИМОСТІ ОБМЕЖЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Воєнний стан є особливим правовим режимом, який запроваджується у разі збройної агресії або загрози нападу на державу та передбачає надання органам державної влади додаткових повноважень для забезпечення національної безпеки і оборони. Разом із цим запровадження воєнного стану допускає можливість тимчасового обмеження окремих конституційних прав і свобод людини та громадянина. Проте навіть за умов війни діяльність держави не може виходити за межі вимог Конституції України та міжнародних стандартів захисту прав людини. Саме тому принцип пропорційності виступає юридичною гарантією, яка визначає допустимі межі втручання держави у сферу прав людини.

Принцип пропорційності є складовою принципу верховенства права та означає, що будь-яке обмеження прав і свобод людини повинно бути законним, необхідним та співмірним меті, задля досягнення якої воно застосовується. Його зміст полягає у забезпеченні балансу між публічними інтересами держави та приватними інтересами особи. Вказаний принцип не допускає надмірного втручання органів державної влади у сферу прав людини навіть за наявності надзвичайних обставин. Реалізація принципу пропорційності передбачає застосування лише таких заходів, які є об'єктивно необхідними для досягнення законної мети та найменше обмежують права людини.

Питання принципу пропорційності активно досліджується як у вітчизняній, так і в зарубіжній юридичній науці. На думку П. М. Синицина та Р. О. Василюгло, принцип пропорційності виступає універсальним критерієм оцінки правомірності обмеження конституційних прав і свобод людини та громадянина, оскільки дозволяє визначити межі допустимого втручання держави у сферу особистої свободи. Науковці наголошують, що саме завдяки принципу пропорційності забезпечується узгодження інтересів держави із необхідністю захисту прав людини [1, с. 138].

У теорії конституційного права принцип пропорційності традиційно складається із трьох взаємопов'язаних елементів. Першим елементом є придатність заходу, яка означає здатність певного обмеження реально сприяти досягненню визначеної мети. Другим елементом виступає необхідність, що передбачає відсутність інших засобів досягнення аналогічного результату з меншим втручанням у права людини. Третім елементом є співмірність у вузькому розумінні, яка полягає у співвідношенні між суспільною користю від застосованого заходу та негативними наслідками для особи.

Теоретичні положення принципу пропорційності знайшли своє відображення у конституційному законодавстві України, яке визначає межі допустимого обмеження прав і свобод людини. Відповідно до ст. 64 Конституції України конституційні права і свободи людини та громадянина можуть бути обмежені лише у випадках, передбачених Конституцією України. В умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії таких обмежень [2]. Водночас Конституція визначає перелік прав, які не можуть бути обмежені навіть за умов воєнного стану. Основний Закон України закріплює правові межі втручання держави у сферу прав людини та створює нормативну основу для реалізації принципу пропорційності. Додаткове значення для розуміння змісту цього принципу мають положення ст. 8 Конституції України, відповідно до яких в Україні визнається і діє принцип верховенства права. Саме верховенство права передбачає обов'язок держави діяти в межах Конституції та законів України, а також забезпечувати належний рівень захисту прав людини [2].

Правовою основою застосування воєнного стану є Закон України «Про правовий режим воєнного стану». Згідно із ст. 1 даного Закону, воєнний стан є особливим правовим режимом, що передбачає тимчасове обмеження конституційних прав і свобод людини та громадянина із зазначенням строку дії таких обмежень [3]. Законодавець прямо наголошує на тимчасовому характері обмежувальних заходів, що повністю узгоджується із вимогами принципу пропорційності.

Згідно із ст. 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» можуть встановлюватися спеціальні заходи правового режиму воєнного стану, зокрема особливий режим в'їзду та виїзду, перевірка документів, заборона проведення мирних зібрань, трудова повинність, використання потужностей підприємств для потреб оборони та інші обмеження. Проте реалізація зазначених повноважень повинна відповідати меті забезпечення оборони держави та не може виходити за межі необхідності [3].

На думку О. В. Білоскурської та М. Д. Федорчука, правомірність обмеження конституційних прав людини в умовах воєнного стану безпосередньо залежить від дотримання принципу пропорційності. Науковці зазначають, що держава повинна забезпечувати баланс між потребами національної безпеки та правами людини, не допускаючи необґрунтованого звуження змісту конституційних гарантій [4, с. 11].

Практичне значення принципу пропорційності проявляється під час запровадження комендантської години, обмеження свободи пересування населення, встановлення трудової повинності та інших заходів, передбачених законодавством про воєнний стан. У кожному випадку державні органи повинні довести наявність легітимної мети, необхідність застосування відповідного заходу та його співмірність існуючим загрозам.

Отже, принцип пропорційності є однією з гарантій допустимості обмеження конституційних прав і свобод людини під час воєнного стану. Його застосування забезпечує баланс між необхідністю захисту національної безпеки та обов'язком держави гарантувати права і свободи людини. Конституція України, Закон України «Про правовий режим воєнного стану» формують систему правових вимог щодо законності, необхідності та співмірності обмежувальних заходів. Принцип пропорційності виступає не лише критерієм оцінки правомірності обмеження конституційних прав під час воєнного стану, але й гарантією збереження демократичного характеру державної влади в умовах збройної агресії.

Список використаних джерел:

1. Синицин П. М., Василюгло Р. О. Роль принципу пропорційності під час обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина в Україні: проблеми теорії та практики. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2025. Т. 4, № 87. С. 136–140.
2. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 31.05.2026).
3. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII : станом на 4 берез. 2026 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 31.05.2026).
4. Білоскурська О. В., Федорчук М. Д. Нормативно-правове регулювання обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина в умовах воєнного стану в Україні. *Правова держава*. 2022. № 46. С. 7–18.

ЕНЕРГЕТИЧНА БЕЗПЕКА ЯК БАГАТОРІВНЕВА КАТЕГОРІЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Енергетична безпека є однією з найскладніших для юридичного визначення та водночас найбільш практично значущих категорій сучасного державного управління, оскільки вона перебуває на перетині економічної, оборонної, екологічної та соціальної політики держави. У доктрині державного управління енергетична безпека розглядається не як статичний стан, а як об'єкт безперервного управління ризиками, що передбачає постійний моніторинг загроз, оцінку вразливості системи та вжиття випереджувальних, а не лише реактивних заходів [1, с. 12]. В умовах повномасштабної збройної агресії російської федерації проти України, що супроводжується цілеспрямованим знищенням об'єктів енергетичної інфраструктури, проблематика забезпечення енергетичної безпеки набула екзистенційного значення, а її адміністративно-правове регулювання потребує системного наукового переосмислення з урахуванням як воєнного контексту, так і вимог інтеграції до енергетичного простору Європейського Союзу. Саме тому метою цих тез є обґрунтування підходу до енергетичної безпеки як до багаторівневої категорії державної політики та виявлення ключових проблем її адміністративно-правового забезпечення на сучасному етапі.

Аналіз чинного законодавства України дозволяє констатувати суттєву методологічну прогалину: попри широке практичне використання терміна «енергетична безпека» в державних стратегічних документах, ця категорія не має єдиного загальновизнаного законодавчого визначення [2]. Аналіз профільних актів – Закону України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 р. № 2469-VIII, Стратегії національної безпеки України, затвердженої Указом Президента України від 14 вересня 2020 р. № 392/2020 [3], Енергетичної стратегії України на період до 2050 року [4] та Закону України «Про критичну інфраструктуру» від 16 листопада 2021 р. № 1882-IX [5] – засвідчує, що жоден із них не містить самостійної статті-дефініції терміна «енергетична безпека»; натомість її зміст розкривається опосередковано, через перелік цілей, завдань і показників відповідних розділів кожного з документів. Така ситуація ускладнює як наукове осмислення цієї категорії, так і її послідовне практичне застосування в адміністративній діяльності органів публічної влади, а тому потребує усунення шляхом нормативного закріплення відповідної дефініції.

Проведений аналіз свідчить про те, що зміст енергетичної безпеки зазнав суттєвої трансформації протягом 2021–2026 років. Традиційне розуміння, успадковане від попередніх редакцій стратегічних документів, мало переважно економічний та ресурсний вимір – диверсифікація джерел постачання, обмеження частки одного постачальника, формування стратегічних запасів палива, енергетична незалежність від монопольних зовнішніх постачальників. Саме на цьому розумінні базуються кількісні індикатори, закріплені в Енергетичній стратегії України на період до 2050 року, зокрема зниження рівня імпортозалежності та обмеження частки одного постачальника енергоресурсів [4]. Однак досвід 2022–2026 років змусив доктрину й законодавця доповнити це розуміння принципово новим виміром – фізичною захищеністю самих об'єктів енергетичної інфраструктури від цілеспрямованого знищення, що раніше не розглядалося як самостійна складова енергетичної безпеки, а належало радше до сфери техногенної чи промислової безпеки.

На підставі систематизації чинного нормативного матеріалу пропонується розглядати енергетичну безпеку як багаторівневу категорію державної політики, що включає щонайменше чотири взаємопов'язані рівні. Перший рівень – фізичний захист об'єктів критичної енергетичної інфраструктури, нормативною основою якого є Закон

України «Про критичну інфраструктуру», що визначає критичну інфраструктуру як об'єкти, стратегічно важливі для економіки і національної безпеки, та встановлює національну систему її захисту [5]. Другий рівень – ресурсна стійкість, що забезпечується стратегічними запасами енергоносіїв, зокрема на підставі Закону України «Про мінімальні запаси нафти та нафтопродуктів» від 21 листопада 2023 р. № 3496-ІХ, який імплементує Директиву Ради 2009/119/ЄС та встановлює обов'язок формування запасів на рівні не менш ніж 90 днів середньодобового чистого імпорту або 61 дня середньодобового внутрішнього споживання [6]. Третій рівень – розосереджена стійкість генеруючих потужностей, що досягається розвитком розподіленої генерації відповідно до Стратегії розвитку розподіленої генерації на період до 2035 року, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 18 липня 2024 р. № 713-р [7]. Четвертий рівень – технологічна (кібернетична) стійкість систем управління технологічними процесами об'єктів критичної інфраструктури, що залишається найменш формалізованим у законодавстві напрямом.

Концептуальна логіка третього рівня – розосередженої генерації – полягає в заміні моделі кількох великих концентрованих об'єктів генерації моделлю значної кількості малих, географічно розпорошених електростанцій, що є структурно стійкішою до ракетно-дронових ударів [7]. У преамбулі відповідного розпорядження Кабінету Міністрів України прямо констатовано, що цілеспрямовані обстріли об'єктів критичної енергетичної інфраструктури призвели до виникнення балансових та мережевих обмежень в об'єднаній енергетичній системі, унаслідок чого вимушено обмежувалося електропостачання значної кількості споживачів [7]. Це засвідчує, що розосереджена генерація є не лише технологічним чи економічним рішенням, а самостійним адміністративно-правовим інструментом державної політики енергетичної безпеки, розвиток якого регулюється через цілеспрямоване розпорядче планування та регуляторне втручання національного регулятора.

Четвертий рівень запропонованої моделі – технологічна (кібернетична) стійкість систем управління технологічними процесами об'єктів паливно-енергетичного комплексу – набуває дедалі більшого значення поряд із фізичним захистом інфраструктури. Закон України «Про критичну інфраструктуру» відносить критичну технологічну інформацію, що обробляється в системах управління технологічними процесами об'єктів критичної інфраструктури, до самостійного предмета правового регулювання [5]. Проте, на відміну від фізичного захисту та стратегічних резервів палива, де законодавство пропонує відносно деталізовані кількісні індикатори, нормативне регулювання кібербезпекового виміру енергетичної безпеки залишається значно менш формалізованим: спеціальний галузевий стандарт кіберзахисту об'єктів енергетичної інфраструктури, який встановлював би обов'язкові технічні вимоги до систем диспетчерського управління, наразі не кодифіковано в окремому профільному акті, а відповідні вимоги розпорошені між загальним законодавством про кібербезпеку та підзаконними актами галузевих регуляторів. Це дозволяє виокремити кібербезпековий вимір як самостійний напрям, що потребує окремого опрацювання в межах удосконалення державної політики енергетичної безпеки.

Практичним виявом другого, ресурсного, рівня енергетичної безпеки є система накопичення стратегічних запасів природного газу в підземних сховищах. За офіційними даними Міністерства енергетики України, підготовка до опалювального сезону 2025–2026 років відбувалася з випередженням планового графіка: станом на 19 вересня 2025 року загальний обсяг природного газу в підземних сховищах сягнув 14,7 мільярда кубометрів, що дозволило достроково виконати показник прогнозного балансу, затверджений Кабінетом Міністрів України для проходження опалювального сезону [9]. Водночас цей приклад наочно демонструє вразливість ресурсного рівня енергетичної безпеки в умовах війни: суттєві втрати власного газовидобутку внаслідок цілеспрямованих ударів зумовили необхідність збільшення обсягів імпорту через диверсифіковані маршрути для компенсації дефіциту, що підтверджує тезу про нерозривний зв'язок між ресурсним та фізично-захисним рівнями енергетичної безпеки [9].

Особливої уваги потребує виявлений розрив між якістю стратегічного планування у сфері енергетичної безпеки та фактичним рівнем виконання закладених завдань. За даними оцінювання Секретаріату Енергетичного Співтовариства станом на листопад 2025 року, саме кластер «Забезпечення енергетичної безпеки» демонструє найнижчий серед усіх кластерів гармонізації законодавства рівень виконання зобов'язань – лише 26 відсотків, тоді як інші кластери, зокрема декарбонізація енергетичного сектору та діяльність органів влади, демонструють значно вищі показники (72 та 75 відсотків відповідно) [8]. Цей на перший погляд парадоксальний результат пояснюється специфікою методології: показник енергетичної безпеки великою мірою орієнтований на мирні, довгострокові механізми (стратегічні запаси, диверсифікація постачальників, інвестиційне планування мережі), повноцінна реалізація яких об'єктивно ускладнена в умовах активних бойових дій та вимушеної концентрації ресурсів на термінову відбудову зруйнованої інфраструктури.

Проведений аналіз дозволяє зробити висновок, що ключовою системною проблемою державної політики у сфері енергетичної безпеки є переважання реактивної, постфактумної моделі державного управління над проактивним управлінням ризиками, чого вимагає сама природа цієї категорії [1, с. 28]. Прикладом такої реактивності є практика ухвалення рішень про посилення захисту конкретних об'єктів здебільшого після завданих ударів, а не на основі попереднього системного аналізу вразливостей, передбаченого Законом України «Про критичну інфраструктуру» як обов'язок профільних органів [5]. Подолання цього розриву ускладнюється також інституційною фрагментованістю – розподілом відповідальності за енергетичну безпеку між Міністерством енергетики, Міністерством розвитку громад та територій, національним регулятором, Радою національної безпеки і оборони України та операторами критичної інфраструктури за відсутності єдиного органу, що ніс би цілісну відповідальність за виконання стратегічних показників.

З огляду на викладене, видається обґрунтованим запропонувати такі напрями вдосконалення державної політики у сфері енергетичної безпеки. По-перше, закріплення в законодавстві єдиного визначення енергетичної безпеки через сукупність зазначених структурних рівнів – на рівні спеціального закону або шляхом доповнення Закону України «Про критичну інфраструктуру» окремою статтею. По-друге, інституційну консолідацію відповідальності за забезпечення енергетичної безпеки навколо визначеного координаційного центру. По-третє, перехід від реактивної до проактивної моделі управління ризиками, що передбачає випереджальний аналіз вразливостей та планування заходів захисту до, а не після завданих ударів. Реалізація цих напрямів є необхідною передумовою переходу від нинішньої переважно кризової моделі управління енергетичною галуззю до системної, стратегічно орієнтованої політики енергетичної безпеки, що відповідає як національним інтересам України, так і вимогам її подальшої інтеграції до енергетичного простору Європейського Союзу. Запропонована чотирирівнева модель енергетичної безпеки (фізичний захист – ресурсна стійкість – розосереджена стійкість – кібернетична стійкість) може слугувати теоретичною основою як для вдосконалення понятійного апарату відповідного законодавства, так і для побудови узгодженої системи показників оцінювання стану енергетичної безпеки, що враховувала б усі чотири виміри в їх взаємозв'язку.

Список використаних джерел

1. Суходоля О. М. Енергетична безпека України: перспективна модель управління ризиками : монографія. Київ : НІСД, 2023. 196 с.
2. Рябенко О.П. Деякі правові засади розуміння енергетичної безпеки. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2025. Вип. 31. URL: <https://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/336475> (дата звернення: 21.05.2026).
3. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента України від 14 вересня 2020 р. № 392/2020. URL: <https://www.rnbo.gov.ua/ua/Ukazy/5264.html> (дата звернення: 21.05.2026).

4. Про схвалення Енергетичної стратегії України на період до 2050 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 21 квітня 2023 р. № 373-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-skhhvalennia-enerhetychnoi-stratehii-ukrainy-na-period-do-2050-roku-373r-210423> (дата звернення: 21.05.2026).

5. Про критичну інфраструктуру: Закон України від 16 листопада 2021 р. № 1882-IX. Відомості Верховної Ради України. 2022. № 22. Ст. 138. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1882-20> (дата звернення: 21.05.2026).

6. Про мінімальні запаси нафти та нафтопродуктів: Закон України від 21 листопада 2023 р. № 3496-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3484-20> (дата звернення: 21.05.2026).

7. Про схвалення Стратегії розвитку розподіленої генерації на період до 2035 року і затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2024–2026 роках: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 18 липня 2024 р. № 713-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/713-2024-p> (дата звернення: 21.05.2026).

8. Energy Community Implementation Report 2025. Секретаріат Енергетичного Співтовариства. URL: <https://www.energy-community.org> (дата звернення: 21.05.2026).

9. Обсяг природного газу у сховищах сягнув необхідних 14,7 мільярда кубометрів: офіційне повідомлення. Міністерство енергетики України, 19 вересня 2025 р. URL: <https://www.mev.gov.ua> (дата звернення: 21.05.2026).

Корж Ігор Федорович,

заступник керівника наукового центру цифрової трансформації та права, Державна наукова установа «Інститут інформації, безпеки і права Національної Академії Правових Наук України», доктор юридичних наук, старший науковий співробітник

ВІДСУТНІСТЬ ВІЙСЬКОВОЇ ЮСТИЦІЇ В УКРАЇНІ – ВИКЛИК СЬОГОДЕННЯ

Як зазначено в наукових дослідженнях [1], система військової юстиції України має виключне значення для правового забезпечення національної та воєнної безпеки передусім в умовах відсічі збройній агресії Росії проти України. Теоретико-прикладні основи становлення системи військової юстиції формуються в умовах розвитку національної правової системи та сектору безпеки і оборони. Правова та воєнна політика держави поєднується в реалізації концепту системи військової юстиції, що утворює важливий напрям розвитку юриспруденції та суспільних відносин у військовій сфері, що регулюються нормами військового права та відображаються в діяльності системи військової юстиції.

Система військової юстиції відображає дію права у воєнній сфері, маючи власні статичні та динамічні характеристики, залежні від загальних характеристик національної правової системи та військового права, як окремої галузі національної системи права.

На четвертому році повномасштабної війни, коли щороку вчиняються сотні тисяч кримінальних та адміністративних військових правопорушень, а питання дисципліни стають питаннями національної безпеки, зразком політичної безвідповідальності є відсутність ефективної системи військової юстиції [2]. Із такою оцінкою керівникам державної влади, надану науковцем М.Хавринюк, доцільно погодитися.

Прояв правового нігілізму у воєнний час є однією з найнебезпечніших внутрішніх загроз правовій безпеці держави, оскільки він підриває саму основу правопорядку – повагу до права, обов'язковість правових норм і довіру до інституцій, які мають ці норми забезпечувати. У період збройної агресії, коли держава перебуває в умовах підвищеного ризику, правова система повинна не слабшати, а навпаки – ставати більш стійкою, чіткою та здатною оперативно реагувати на нові виклики. Саме тому ігнорування невідкладності створення військової юстиції та її інституцій може розглядатися як прояв правового нігілізму, тобто знецінення ролі права у сфері, де воно є критично необхідним.

Під військовою юстицією зазвичай розуміють систему спеціалізованих органів і процедур, які забезпечують правосуддя у військовій сфері. До таких інституцій можуть належати:

- військові суди або спеціалізовані судові палати;
- військова прокуратура або спеціалізовані підрозділи прокуратури;
- органи військової поліції чи військової правопорядкової служби;
- слідчі підрозділи, що мають компетенцію щодо військових злочинів;
- інститути військових омбудсманів або правозахисних механізмів для військовослужбовців.

Їхня наявність не означає «надмірну мілітаризацію права. Навпаки, це спосіб зробити право більш точним, ефективним і справедливим у специфічних умовах війни. Спеціалізація тут є не привілеєм, а необхідністю.

Воєнний час створює особливе правове середовище. З одного боку, держава повинна забезпечити оборону, мобілізацію, дисципліну, виконання наказів і захист військової таємниці. З іншого – навіть у таких умовах не можна відмовлятися від принципів законності, справедливості, процесуальних гарантій і відповідальності за правопорушення. Саме тому військова юстиція виконує кілька ключових функцій:

- забезпечує правопорядок у Збройних Силах та інших військових формуваннях;
- розглядає злочини та правопорушення, пов'язані з військовою службою;
- гарантує баланс між військовою дисципліною і правами людини;
- створює спеціалізовані механізми реагування на воєнні злочини, службову недбалість, дезертирство, непокору, порушення статутних правил;
- підвищує довіру до держави як до правової, а не лише силової системи.

Без таких інституцій виникає ситуація, коли військові правопорушення або залишаються без належної оцінки, або розглядаються загальними органами, які не завжди мають достатню спеціалізацію, оперативність і розуміння специфіки бойових умов, так само як і можливість перебувати у місцях ведення бойових дій.

Ігнорування потреби у військовій юстиції можна розглядати як правовий нігілізм з кількох причин. По-перше, це свідчить про недооцінку того, що воєнна сфера потребує окремих правових механізмів, а не лише загальних норм. По-друге, це створює враження, що у воєнний час право можна відкласти «на потім», хоча саме в кризові періоди воно має найбільше значення. По-третє, відсутність спеціалізованих інституцій часто веде до безкарності, вибіркової або надмірної залежності від адміністративного розсуду.

У практичному вимірі це може означати:

- затягування розслідувань військових правопорушень;
- відсутність належної процесуальної спеціалізації;
- слабкий захист прав військовослужбовців;
- труднощі у притягненні до відповідальності за злочини в умовах бойових дій;
- зниження дисципліни та бойової ефективності;
- формування відчуття, що «війна все виправдовує».

Останній момент особливо небезпечний, адже він руйнує межу між необхідними воєнними рішеннями та незаконними діями. Саме подібне можна бачити у нинішніх військових формуваннях України під час війни.

Правовий нігілізм у воєнний час підриває цю безпеку через:

- дестабілізацію правопорядку;
- послаблення інституційної довіри;
- зростання корупційних і зловживальних практик;
- розмивання межі між правом і свавіллям;
- зниження ефективності оборонного управління;
- ризик міжнародно-правових претензій через порушення норм гуманітарного права.

Якщо державна влада не створює або свідомо відкладає створення військової юстиції, вона фактично залишає частину правового поля без належного захисту. Це створює

«сліпі зони» у правозастосуванні, де порушення можуть залишатися безкарними, а права людей – незахищеними.

Отже, правовий нігілізм у воєнний час, особливо у формі ігнорування необхідності створення військової юстиції та її інституцій, є серйозною внутрішньою загрозою правовій безпеці. Він послаблює законність, сприяє безкарності, знижує довіру до держави та створює ризики для обороноздатності й прав людини. У воєнних умовах право не може бути другорядним – навпаки, саме воно має стати одним із головних інструментів стійкості, дисципліни та справедливості.

Ще у 2025 році у Дослідницькій службі українського парламенту відбулося експертне обговорення впровадження військової юстиції в Україні. В обговоренні взяли участь народні депутати України, працівники секретаріатів парламентських комітетів, судді, представники прокуратури, Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, безпекового блоку, наукового, адвокатського середовища, а також закладів вищої освіти. Керівник Дослідницької служби *Леся Ваолевська* відзначила нагальність і системність у дослідженні питань військової юстиції, потребу законодавчо урегулювати відповідні процеси та запровадити ефективні й дієві механізми захисту прав і законних інтересів військових, забезпечити правопорядок у військовій сфері [3].

Значну підтримку Комітету з питань правоохоронної діяльності Верховної Ради України щодо питання військової юстиції надають Лабораторія законодавчих ініціатив і Парламентський центр (Канада). Зокрема, за час спільної роботи, була підготовлена комплексна Зелена книга «Військова юстиція в Україні». Аналітичний документ охоплює відомості щодо світового досвіду (зокрема, країн НАТО та ЄС) регулювання та функціонування військової юстиції, враховує попередні напрацювання проєкту з тем військової прокуратури, адвокатури, військової поліції, військової контррозвідки та військових судів, а також висвітлює проблеми створення нових органів системи військової юстиції в Україні [3].

З огляду на зазначене, науковцями вбачається необхідним вжити наступні невідкладні кроки :

1. На базі Військової служби правопорядку Збройних Сил України (ВСПЗСУ) потрібно створювати Військову поліцію, надавши їй повноваження щодо розслідування кримінальних правопорушень, вчинених військовослужбовцями.

2. Створити територіальні підрозділи Військової поліції поблизу зон бойових дій та у відповідних військових гарнізонах.

3. На базі спеціалізованих прокуратур у військовій сфері поновити військові прокуратури.

4. Поновити системи військових судів, в яких проходитимуть службу військові судді, як це було до 2010 року – вони і будуть розглядати всі кримінальні правопорушення, вчинені військовослужбовцями.

5. Забезпечити належний правовий захист військовослужбовців допомогли би військова спеціалізація адвокатів (військова адвокатура) і створення у військах центрів надання безоплатної правової допомоги.

6. Якнайшвидше прийняти Закон про Військового омбудсмена, кандидати на посаду якого обиралися б від правозахисних організацій України.

В цілому становлення й розвиток системи військової юстиції України має відповідати визначеним міжнародним стандартам, передусім: дотримання прав і свобод людини під час здійснення правосуддя; спеціалізація предметної (військової) сфери діяльності суб'єктів системи військової юстиції; проходження військової служби як неодмінної умови фахової підготовки осіб, які здійснюють правоохоронну діяльність і правосуддя у системі військової юстиції [1].

Список використаних джерел:

1. Пилипчук В. Г., Богуцький П. П., Беланюк М. В. Проблеми становлення системи військової юстиції України. *Вісник Національної академії правових наук України*. Харків : Право, 2024. Т.31, № 2. С. 96-114. DOI : <https://doi.org/10.31359/1993-0909-2024-31-2-96>
2. М. Хавринюк. Міркування щодо системи військової юстиції. URL: <https://pravo.org.ua/blogs/mirkuvannya-shhodo-sistemy-vijskovoyi-yustycziyi/> (дата звернення: 26.05.2026).
3. Військова юстиція на часі. URL: <https://research.rada.gov.ua/news/povnyu/77085.html> (дата звернення: 26.05.2026).
4. Військова юстиція в Україні: ЛЗІ підготувала Зелену книгу. URL: <https://parlament.org.ua/analytics/vijskova-yustycziya-v-ukrayini-lzi-pidgotuvala-zelenu-knygu/> (дата звернення: 26.05.2026).

Коруняк Андрій Володимирович

доктор філософії з публічного управління та адміністрування

ТЕРИТОРІАЛЬНА ГРОМАДА ЯК ПЕРВИННИЙ СТРУКТУРНИЙ ЕЛЕМЕНТ СИСТЕМИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ

Аналізуючи проблемні питання інституту місцевого самоврядування в Україні (далі - МС) значну увагу науковців привертає система МС як сукупність різних організаційних форм та інститутів місцевої демократії, через які здійснюються функції та повноваження МС [1, с. 59].

Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» (далі - Закон) передбачена чітка структура системи МС, суб'єктами якої є: територіальна громада (далі - ТГ); сільська, селищна, міська рада; сільський, селищний, міський голова; виконавчі органи сільської, селищної, міської ради; районні та обласні ради, що представляють спільні інтереси ТГ сіл, селищ, міст; органи самоорганізації населення [4].

Проте, незважаючи на множинність суб'єктів системи МС в Україні, аналіз вищезазначеної норми Закону дозволяє зробити висновок, що первинним, базовим та основним структурний елементом цієї системи є саме ТГ.

Дискусійним у наукових колах є саме визначення поняття ТГ як суб'єкта системи МС, незважаючи на законодавче закріплення такого визначення в Основному Законі нашої держави та Законі як основному нормативно-правовому акті, що визначає систему та гарантії МС в Україні.

Так, Конституція України визначає ТГ як жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища та міста [2]. Закон дає дещо ширше, проте, на нашу думку, також недосконале визначення поняття ТГ. Так, згідно Закону ТГ - це жителі, об'єднанні постійним проживанням в межах села, селища, міста, що є самостійними адміністративно-територіальними одиницями, або добровільне об'єднання жителів кількох сіл, селищ, міст що мають єдиний адміністративний центр [4].

Проте, вважаємо визначення ТГ, закріплене в Основному Законі, недосконалим з огляду на суб'єктний склад ТГ – жителі лише села в межах однієї адміністративно - територіальної одиниці та об'єднання саме у сільську громаду жителів кількох сіл та навіть селища та міста. Що стосується поняття ТГ, наведеного в Законі, воно також потребує доопрацювання, оскільки законодавець зацентрував увагу лише на територіальній ознаці ТГ. Разом з тим, ТГ притаманні також низка інших ознак, що впливають з її сутнісних характеристик.

Так, оскільки жителі відповідних населених пунктів пов'язані з певною територією постійним проживанням, з цього випливає територіальна ознака ТГ.

Оскільки, відповідно до норм чинного законодавства України, ТГ як суб'єкт системи МС також є суб'єктом права комунальної власності, тобто володіє, користується та розпоряджається відповідним майном особисто або через органи місцевого самоврядування (далі - ОМС), їй притаманна майнова ознака.

ТГ також є сукупністю жителів, які реалізують свою життєдіяльність на певній території, що наділяє її інтеграційною ознакою.

ТГ наділена можливістю формувати інститути здійснення МС, складовими частинами яких є органи та посадові особи МС, що говорить про організаційну ознаку ТГ.

Жителі ТГ, які проживають на території відповідного старостинського округу, пов'язані між собою спільними інтересами, що надає їм можливість створювати органи самоорганізації населення, громадські організації тощо. Таким чином, доречно виділити таку ознаку ТГ як інтелектуально-комунікативну.

Ідентифікація ТГ через історичні та культурні традиції, символіку тощо дозволяє також говорити про її історико-культурну ознаку.

ТГ як суб'єкт системи МС наділена певними функціями щодо вирішення питань місцевого значення, що виокремлює функціонально-цільову ознаку ТГ.

Можливість ОМС встановлювати місцеві податки та збори, що є обов'язковими до сплати та сплачуються до відповідного місцевого бюджету, наділяє ТГ такою ознакою як сплата комунальних (місцевих) податків та характеризує ТГ як жителів відповідної території, пов'язаних між собою спільним питанням.

Таким чином, у науковій літературі виділяють наступні ознаки ТГ: територіальна, майнова, інтеграційна, організаційна, інтелектуально-комунікативна, історико-культурна, функціонально-цільова та ознака сплати комунальних податків [1, с. 60,61, 3].

На нашу думку, ефективне функціонування та сталий розвиток ТГ можливий за наявної сукупності вищезазначених ознак, оскільки жителі відповідної території, що, наприклад, не пов'язані між собою спільними інтересами, не можуть становити ефективну ТГ.

Таким чином, ТГ в Україні є первинним структурним елементом (суб'єктом) системи МС, який поряд з іншими суб'єктами цієї системи покликаний сприяти удосконаленню та розвитку МС в Україні загалом, а важливість та невідкладність вирішення проблемних питань становленню ТГ в Україні обумовлена, насамперед, гострою необхідністю побудови в Україні ефективної моделі місцевої публічної влади.

Список використаних джерел

1. Бородін Є.І., Кравченко В.В., Квітка С.А. Місцеве самоврядування. Навчальний посібник в схемах. Дніпро: ГРАНІ. 2018. 148 с.
2. Конституція України від 28.06.1996 р. Дата оновлення: 03.09.2019. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 17.05.2026).
3. Мороз О.Ю. Територіальна громада: сутність становлення та сучасні українські реалії. Демократичне врядування. 2008. Вип. 2. URL: <https://cutt.ly/aKfspKO> (дата звернення: 15.05.2026).
4. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 р. №280/97-ВР. Дата оновлення: 10.10.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 29.04.2026).

Костицький Василь Васильович,
*доктор юридичних наук, професор, академік Національної академії правових наук
України, віце-президент Асоціації народних депутатів України, президент Асоціації
українських правників
ORCID: 0000-0003-1692-9810*

РЕАЛІЗАЦІЯ ІДЕОЛОГІЇ НЕЗАЛЕЖНОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОСОФІЇ ТА СОЦІОЛОГІЇ ПРАВА В КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ 1996 РОКУ

1. Питання організації влади, моделювання системи органів публічної влади архіважливе для духовно-культурного та соціально-економічного життя суспільства, тому у вирішенні цих проблем варто керуватися тезою відомого українського вченого Михайла Козачинського[1], учителя Григорія Сковороди, який писав, що у своїй діяльності важливо керуватися поміркованістю, розсудливістю, справедливістю і ще хоробрістю.

Історія української науки свідчить, що філософія та соціологія права стали ідеологією незалежного державотворення в Україні, а українська філософсько-правова наука зосередила свою увагу на пошуках оптимальної влади та шляхів відновлення незалежної державності України, а соціолого-правова наука – на пошуках ефективної моделі влади у майбутній незалежній державі [1].

2. Розвиток української філософії права відбувався постійно між двома чи кількома берегами: за часів Києво-Руської держави наша філософсько-правова думка розвивалася в умовах вибору між національною традицією та позитивною експансією візантійської і давньогрецької філософії права; потім до цих трьох шкіл додалася західноєвропейська. Надалі українська філософія права виборювала своє місце в умовах впливу західноєвропейської, польської та російської філософії права, а остання стала джерелом агресивної експансії проти державотворчих спроб українських вчених. Зрештою, українські вчені, за невеликими винятками, вибирали поєднання національної та західно-європейської науки, за що зазнавали переслідувань з боку російського царського, а потім радянського режимів, виборовши право на існування окремої школи - української філософії права.

3. Не дивлячись на мозаїку наукових підходів, що нормально для розвитку науки, головною ідеєю української філософії права залишалася ідея національного відродження, національної державності та права Українського народу на власну державу, яка мала творитися з врахуванням сучасних уявлень про правову державу, права людини, верховенство права, поділ влади та її обмеження правом.

Тобто, ідея, яку свого часу, ще у 1547 році, у одній із перших робіт висунув Йосип Верещинський (опублікованій аж у 1595 році), про те, що Український народ є етнічною спільнотою, яка має право на свою державу, стала основою подальших творчих змагань вчених – представників української філософії права.[1] Великий вплив на розвиток української філософії права завжди справляли Церква і Віра, і це одна з особливостей, одна з основ української ідентичності, яка знайшла своє відображення і у філософії права, що визнавали навіть наші сусіди, зокрема, Петро Скарга, бюст якого у числі інших видатних поляків стоїть у парку в Кракові, говорив про силу тодішньої польської держави, яка полягала в моноконфесійній єдності народу, та про причини поневірянь українців, обумовлені поділом православ'я.

4. Варто звернути увагу на те, що українську філософію права творили передусім українці, але феноменально, що до визнання права Українського народу на власну державу, до ідеології українського державотворення долучилися не тільки українці: відповідні філософські трактати, які обґрунтовували наше право на державу, моделювали її, визначали права людини і права народу як основу державотворення, належать також полякам, євреям, німцям, молдованам, сербам та представникам інших народів. Ось звідки ще коріння того, що весь цивілізований світ і сьогодні підтримує Україну у священній боротьбі за

незалежність проти нашого північно-східного сусіда-агресора, який ще із XVI століття поклав в основу своєї політики ідею реваншу і захоплення українських земель.

5. Ще одна обставина, яка стосується не тільки історії української філософії права, але історії філософії права взагалі. Соціологія права як наука була визнана тільки в 1962 році на Всесвітньому з'їзді соціологів, а в науці утвердилося, що соціологія права виникає на базі протосоціології. Але ж те, що вчені називають протосоціологією, є просто частиною філософії права як системної науки, на стику соціальної філософії та теорії права, де предметом дослідження стає дія права у суспільстві, соціальні комунікації. А сама соціологія права формується на базі наукових досліджень вчених аж у XIX столітті, що ніяк не применшує статусу і значимості цієї науки у житті суспільства.

Прикметно, що питання українського державотворення постійно перебували на пограниччі українська філософської та соціологічної думки ще від середніх віків, а стрімкий розвиток української соціології права призвів до того, що наша наукова інтелігенція стала частиною світової наукової еліти. Можемо назвати прізвища Юрія Котермака (Юрія Дрогобича), який зрештою став ректором Болонського університету і був визнаним у Європі вченим, з яким радилися монархи і провідники церкви і для якого все смертне на цій землі підлягає Небесним законам. А пізніше на розвиток цієї думки Папа Бенедикт XIV і Папа Іван Павло II стверджували, що в основі права – права людини і жоден закон не може діяти, якщо він не благословенний Небесним Законом. Значимість цих слів дозволила автору запропонувати нову теорію розуміння права – теолого-соціологічну теорію права, в основі якого – моральний імператив, дарований Всевишнім нашій цивілізації: нам, християнам, у вигляді Десяти заповідей; юдеям – у вигляді 627 правил Тори; мусульманам – у вигляді 72 правил правовірного мусульманина у Корані. І навколо цього морального імперативу не тільки держава, як справедливо говорив Євген Ерліх,[2] творить право (державне право), але й суспільство творить право, в основі якого – звичай, традиція, мораль.[3] І це ті регулятори суспільних відносин, які забезпечують розвиток і процвітання суспільства і держави, а визнання їх значимості є характерною ознакою європейськості української філософії права.

6. Розглядаючи питання про значимість прийнятої 28 червня 1996 року Конституції України у цьому контексті варто сказати, що напрацювання представників української філософії права як ідеології державотворення знайшла своє втілення в Конституції України 1996 року.

Так, це проблема конституційного закріплення у статті 1 Конституції України соціальності держави, яку, починаючи від Монтеस्क'є і Лока, обґрунтував у своїх працях Богдан Кістяківський, професор кафедри енциклопедії права Київського університету. Це держава, яка керується ідеєю обмеження влади, про що писав Федір Тарановський, а мибатьки Конституції України 1996 року передбачили у статті 19 Конституції: громадяни можуть робити все, що не заборонено законом, а держава, державні чиновники, посадовці можуть діяти лише в межах, у спосіб і в порядку, визначених Конституцією і законом.

Згадаємо також ідею децентралізації влади, про що писав Кость Левицький, видатний наш земляк, правник і адвокат зі Львова. Або ж ідею поділу влади, яка присутня у творчості абсолютної більшості наших мислителів і знайшла свою реалізацію як у Конституції Пилипа Орлика, так і в проєкті Конституції Георгія Андрузького, яка, на жаль, не була прийнята.

7. Не можна обійти увагою питання реалізації Конституції України. Із цього приводу згадуємо слова Івана Франка про реальну Конституцію і формальну Конституцію: він говорив, що Конституція може бути формальною і не діяти. Українська Конституція реально діє, що є ознакою того, що це політико-правовий документ, у якому концентровано європейські підходи та українську національну традицію.

Список використаних джерел:

1. Костицький Василь. Історія української філософії права. Монографія / Василь Костицький. – Одеса: Видавництво «Юридика, 2025. – 474 с. – С. 202-203.
2. Костицький В.В., Кобан О.Г. Соціологія права : (науково-теоретична спадщина Євгена Ерліха і проблеми розвитку сучасної науки) (видання друге) / Василь Костицький, Ольга Кобан ; Ін-т законодавчих передбачень і правової експертизи. — Київ : Коло, 2016. — 256 с.
3. Wasyl Kostytsky. Refleksja nad ideą chrześcijańską w teologiczno-socjologicznym pojmowaniu prawa //Kostytsky/ W ks. Stulecie próby odnowy cywilizacji chrześcijańskiej/ - Warszawa – Dębogóra 2024. S.329-351.

Курачик Тарас Володимирович,

*аспірант відділу теорії держави і права Інституту держави і права імені В.М.
Корецького НАН України*

КОНЦЕПЦІЯ КОНТРОЛЬОВАНОГО ВИНЯТКУ У ПРАВОВОМУ РЕЖИМІ ВОЄННОГО СТАНУ

Безперервна дія правового режиму воєнного стану в Україні з 24 лютого 2022 року створює безпрецедентну в новітній історії держави ситуацію, у якій тимчасові за своїм юридичним характером обмеження прав людини застосовуються впродовж кількох років. Така тривалість об'єктивно підвищує ризик «нормалізації виняткового» – поступового перетворення режимних обмежень на стандартні складові правової системи. Подолання цього ризику потребує не лише матеріально-правових критеріїв допустимості обмежень, а й спеціальних інституційних механізмів, що забезпечують їх постійну переоцінку, що й дало підстави сформулювати та запропонувати власну концепцію «контрольованого винятку».

Категорія «нормалізації виняткового» описує поступовий процес, у якому заходи, запроваджені в гострий період надзвичайної ситуації, з плином часу набувають рис постійного регулювання. Вони перестають сприйматися як винятки, входять у повсякденну правозастосовну рутину й урешті-решт переносяться до звичайного законодавства у вигляді нібито технічних норм. Цей процес є радше результатом усталення правозастосовної практики, ніж свідомої стратегії, що робить його особливо небезпечним для верховенства права в умовах тривалого воєнного режиму.

Контрольований виняток в умовах воєнного стану – це сукупність нормативно встановлених, обмежених у часі, необхідних та пропорційних відступів від звичайного правового порядку, що супроводжуються інституційними механізмами безперервного контролю за їх відповідністю поставленій меті та можливостями індивідуального правового захисту. У такому розумінні правомірний відступ від звичайного правового порядку не виносить правовідносини за межі права, а лише змінює умови та межі їх правової кваліфікації, виняток зберігає всі ознаки права – нормативність, передбачуваність, доступність процедур контролю, і тим відрізняється від простої адміністративної дискреції.

Концепція містить п'ять істотних ознак:

- 1) нормативна встановленість – виняток базується на нормі, а не на дискреційному рішенні;
- 2) часова обмеженість – виняток не може мати ознак постійного правового стану;
- 3) необхідність – виняток є мінімальним з можливих засобів досягнення поставленої мети;
- 4) пропорційність – тягар, що покладається на права людини, є співмірним із суспільним благом, якого планується досягти;

5) контрольованість – виняток супроводжується інституційними механізмами перевірки збереження всіх попередніх ознак.

Ключовою в цьому контексті є саме п'ята ознака. Перші чотири можуть бути формально виконаними в момент запровадження обмеження, проте без п'ятої не здатні зберегти своєї чинності впродовж усього строку дії режиму.

Концепція має дві невіддільні складові:

1) змістовна: виняток зберігає характер «контрольованого» лише за умови, що кожне конкретне обмеження прав людини проходить тест пропорційності, забезпечене процесуальними гарантіями і підлягає судовому контролю;

2) часова: виняток зберігає характер «контрольованого» лише за умови, що він обмежений у часі не тільки формально через припинення воєнного стану загалом, а й системно, через постійну переоцінку кожного окремого обмеження. Без часової складової концепція не здатна виконати своєї основної функції – не допустити перетворення тимчасового відступу від звичайного правопорядку на нову нормальність.

Змістовна складова реалізується через тест пропорційності, який доцільно структурувати як послідовність чотирьох аналітичних кроків:

встановлення законної мети обмеження;

тест придатності, за яким захід повинен мати реальний зв'язок із результатом, на який він спрямований;

тест необхідності, що передбачає вибір серед можливих заходів того, який найменше обмежує право;

пропорційність у вузькому сенсі, за якою тягар, покладений на особу, не повинен бути надмірним порівняно із суспільним благом.

У дерогаційному контексті ця методологія оцінювання посилюється виробленим практикою Європейського суду з прав людини стандартом «суворої необхідності», згідно з яким держава має продемонструвати, що обраний захід є мінімально достатнім для подолання загрози життю нації.

Часовий вимір концепції пропонуємо реалізувати через запровадження в Закон України «Про правовий режим воєнного стану» нової статті 8-1 «Періодичний перегляд режимних обмежень». Її основними елементами мають стати:

- обов'язок органу, що запровадив обмеження, проводити перегляд не рідше одного разу на шість місяців;

- змістовні елементи перегляду – оцінка збереженості підстав обмеження з позицій пропорційності, наявності альтернативних менш обмежувальних заходів, врахування звернень громадян і висновків Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини;

- типологія можливих рішень – збереження, модифікація або скасування обмеження;

- обов'язковість мотивованого рішення з його оприлюдненням;

- визначення наслідків невиконання обов'язку перегляду, серед яких – визнання обмеження таким, що не може застосовуватися.

Запропонована модель є інституційно реалізовною без створення нових органів через триступеневий механізм перегляду.

Перший рівень є внутрішньовідомчим і діє у щопіврічному циклі: відповідний орган виконавчої влади проводить перегляд застосованих обмежень і публікує його результати.

Другий рівень є парламентським і діє у щорічному циклі: Кабінет Міністрів України подає Верховній Раді України зведений звіт, а Уповноважений Верховної Ради України з прав людини подає власний звіт з оцінкою впливу обмежень на права людини.

Третій рівень є судовим: він діє в позачерговому режимі та застосовується за наявності конкретного спору щодо правомірності обмеження або невиконання обов'язку його перегляду.

Поєднання тесту пропорційності та процедури періодичного перегляду є необхідною умовою збереження верховенства права в умовах тривалого правового режиму воєнного стану. Саме ця двовимірність відрізняє контрольований виняток від декларованого винятку,

що з плином часу перетворюється на постійний правовий стан, і дозволяє Україні зберігати верховенство права під час найсерйознішого історичного випробування.

*Литвиненко Ірина Леонідівна,
доцентка кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права Хмельницького
університету управління та права імені Леоніда Юзькова,
кандидатка юридичних наук, доцентка*

ДОПУСТИМІ КРИТЕРІЇ ОБМЕЖЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ ТА СВОБОД ЛЮДИНИ В ПРАВОВИХ ПОЗИЦІЯХ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

В статті 64 Конституції України окреслене загальне правило: «Конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України» [1]. Тобто *конституційні обмеження прав і свобод людини* традиційно розуміються як правомірне вилучення чи звуження обсягу прав людини, які мають виключний характер. Вони допускаються лише у випадках, прямо визначених Конституцією України (яка, в свою чергу, передбачає можливість встановлення окремих обмежень спеціальними законами, наприклад, свободи пересування, вільного вибору місця проживання, свободи думки і слова, права на об'єднання, права власності) і застосовуються для захисту значимих суспільних інтересів.

Конкретні випадки можливих обмежень конституційних прав і свобод визначені у відповідних статтях Конституції України, системний аналіз яких дає підстави виокремити такі підстави для обмежень певних прав, як:

- необхідність запобігти злочинам чи заворушенням або з метою розслідування кримінальної справи (право на свободу та особисту недоторканність, недоторканість житла, таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, збори, мітинги, походи і демонстрації);
- інтереси національної безпеки, економічного добробуту, територіальної цілісності або громадського порядку (право на невтручання в особисте і сімейне життя, право на свободу світогляду і віросповідання, збори, мітинги, походи і демонстрації);
- охорона здоров'я і моральності населення, захист репутації, прав і свобод інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя (свобода думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань, право на свободу світогляду і віросповідання).

Також Конституція України (частина 2 статті 64) передбачає можливість обмеження прав людини і в умовах воєнного або надзвичайного стану із зазначенням строку дії цих обмежень, за виключенням ряду фундаментальних прав людини, перелік яких чітко визначений Основним законом, які не можуть бути обмежені навіть в таких умовах [1].

Разом з тим, питання обмежень прав людини лишається доволі дискусійним, оскільки торкається проблеми конкуренції інтересів людини і суспільства. Відповідно, це питання неодноразово висвітлювалось в правових позиціях Конституційного Суду України (далі – КСУ), які в підсумку дозволили сформулювати ряд допустимих критеріїв обмеження прав людини.

Так, в рішенні КСУ № 9-зп від 25.12.1997 р. (справа за зверненнями жителів міста Жовті Води) було визначено, що право на судовий захист не може бути обмежене і кожному гарантується захист прав і свобод у судовому порядку [2].

В рішенні КСУ № 5-р(П)/2022 від 22.06.2022 р. (щодо дискримінації у реалізації права на житло) Суд наголосив, що «конституційна презумпція людської свободи обумовлює доконечність потреби обґрунтування будь-якого істотного її обмеження з боку держави» [3].

Конституційний Суд України також зазначив, що «обмеження щодо реалізації конституційних прав і свобод не можуть бути свавільними та несправедливими, вони мають встановлюватися виключно Конституцією і законами України, переслідувати легітимну мету, бути обумовленими суспільною необхідністю досягнення цієї мети, пропорційними та обґрунтованими, у разі обмеження конституційного права або свободи законодавець зобов'язаний запровадити таке правове регулювання, яке дасть можливість оптимально досягти легітимної мети з мінімальним втручанням у реалізацію цього права або свободи і не порушувати сутнісний зміст такого права» (абзац третій підпункту 2.1 пункту 2 мотивувальної частини Рішення КСУ № 2-рп/2016 від 01.06.2016 р. (справа про судовий контроль за госпіталізацією недієздатних осіб до психіатричного закладу) [4].

Виходячи з конституційних приписів і правових позицій Конституційного Суду України можна визначити такі *допустимі критерії обмеження прав людини*:

- законність: обмеження може впроваджуватися лише на підставі конституції та закону, а не підзаконних актів (указів, постанов тощо);
- легітимна мета: обмеження має переслідувати суспільно важливу мету, зокрема, захист прав і свобод інших людей, здоров'я населення, громадського порядку, національної безпеки;
- пропорційність: обмеження повинно бути спрямоване на досягнення легітимної мети з мінімальним втручанням у реалізацію цього права і не порушувати сутнісний зміст такого права;
- обмеження щодо реалізації конституційних прав і свобод не можуть бути свавільними та несправедливими;
- неможливості обмеження фундаментальних прав за жодних обставин (наприклад, права на життя, повагу до гідності, свободу світогляду, права на судовий захист).

Визначальним в розумінні обмеження прав людини є критерій пропорційності, який означає, що втручання держави у права людини має бути не просто законним, а й доцільним і включає такі елементи, як співмірність (адекватність) – обраний державою захід обмеження повинен реально допомагати у досягненні поставленої легітимної мети; необхідність (мінімальність) – якщо існує кілька способів досягнення мети, держава повинна обрати той, який найменше обмежує права людини. Захід вважається необхідним, якщо неможливо досягти результату менш обмежувальним шляхом. Пропорційність у вузькому сенсі (збалансованість) – суспільна користь (вигода) від запровадженого обмеження має переважати шкоду, завдану правам та свободам особи.

На основі правових позицій Конституційного Суду України та з врахування практики Європейського Суду з прав людини сформульований тест на пропорційність, який дозволяє визначати, чи обмеження прав людини є виправданим і допустимим:

- закріплення обмеження законом – обмеження повинне бути передбачене законом, який прийнятий з дотриманням встановленої процедури і оприлюднений належним чином, який розумно і чітко визначає обсяг і спосіб реалізації повноважень, покладених на державні органи, аби гарантувати особам мінімальний рівень захисту, яким вони наділені у демократичному суспільстві відповідно до принципу верховенства права;
- необхідність, легітимність (законної, виправданої) мети – встановлення конкретних, вимірюваних, досяжних, реалістичних цілей, спрямованих на досягнення суспільної користі від обмеження, яка має переважати шкоду, завдану праву особи;
- співмірність (адекватність, відповідність) засобів легітимній меті – органи публічної влади повинні забезпечувати співмірність заходу щодо важливості інтересів, які він покликаний реалізувати.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28.06.1996 р. зі змінами. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. Законодавство України. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
2. Рішення Конституційного Суду України № 9-зп від 25.12.1997 р. (справа за зверненнями жителів міста Жовті Води). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-97#n54>
3. Рішення Конституційного Суду України № 5-р(П)/2022 від 22.06.2022 р. (щодо дискримінації у реалізації права на житло). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-22#Text>
4. Рішення Конституційного Суду України № 2-рп/2016 від 01.06.2016 р. (справа про судовий контроль за госпіталізацією недієздатних осіб до психіатричного закладу). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-16#Text>

Лобунець Максим Сергійович,

здобувач вищої освіти на бакалаврському рівні юридичного факультету Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

МОЖЛИВІСТЬ ВТРУЧАННЯ У ПРАВО НА ТАЄМНИЦЮ КОРЕСПОНДЕНЦІЇ ЯК СПОСІБ ОТРИМАННЯ ДОКАЗІВ У ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ

Вторгнення російської федерації на територію України 24 лютого 2022 року актуалізувало питання необхідності збору та фіксації доказів воєнних злочинів, серед яких особливе місце посідає інформація, отримана шляхом втручання у таємницю кореспонденції. В умовах воєнного стану перехоплення телефонних розмов та оприлюднення листування окупантів є не просто способом інформування громадськості, а критично важливим інструментом для майбутнього притягнення винних до відповідальності у Міжнародному кримінальному суді [1].

Згідно зі статтею 64 Конституції України, конституційні права і свободи можуть бути обмежені в умовах воєнного або надзвичайного стану [1]. Право на таємницю листування, телефонних розмов та іншої кореспонденції (ст. 31 Конституції) не належить до переліку прав, які не можуть бути обмежені навіть під час війни [3]. Водночас запровадження воєнного стану не означає автоматичного обмеження прав, а лише створює юридичну можливість для такого втручання та тимчасового відступу від зобов'язань за Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод (далі - Конвенція) [3].

Міжнародне право, зокрема стаття 15 Конвенції, дозволяє державам вживати заходів, що відступають від їхніх зобов'язань у тих межах, яких вимагає гострота становища. Проте, як зазначається у судовій практиці, право на справедливий судовий розгляд та засоби правового захисту не може бути об'єктом дерогації, оскільки воно є гарантією здійснення всіх інших прав. Будь-яке втручання повинно відповідати критеріям «трискладового тесту»: бути передбаченим законом, переслідувати легітимну мету та бути необхідним у демократичному суспільстві [3].

Принцип верховенства права вимагає, щоб будь-яке обмеження прав базувалося на чітких і передбачуваних нормах. Юридична визначеність означає, що особа повинна мати можливість передбачити правові наслідки своєї поведінки. У контексті втручання у приватне життя окупантів виникає питання щодо відповідності національного законодавства критерію «якості закону». Втручання органів влади у кореспонденцію, згідно зі статтею 8 Конвенції, є правомірним лише в інтересах національної безпеки, для запобігання злочинам та захисту прав інших осіб.

Сучасна судова практика наголошує, що норми, які допускають неоднозначне тлумачення, мають трактуватися на користь особи. Проте у випадку воєнної агресії інтереси

захисту життя нації та отримання доказів злочинів проти людяності стають пріоритетними. Втручання у таємницю кореспонденції російських солдатів розглядається як вимушений і виправданий крок для захисту суверенітету України [1].

Важливим аспектом є розрізнення обмеження права (законодавча заборона) та втручання у право (оприлюднення розмов). Перехоплені СБУ розмови окупантів містять фактичні дані про мародерство, вбивства цивільних та накази про обстріли житлових кварталів. З точки зору процесуального права, обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом [3]. Однак судова практика визнає допустимими фактичні дані, отримання яких мало ситуативний (випадковий), а не цілеспрямовано розшуковий характер.

Зокрема, листування в телефонах окупантів, які потрапили в полон, вважається допустимим доказом, оскільки військові не мали на меті перегляд кореспонденції саме в момент бою чи взяття в полон. Міжнародний кримінальний суд прямо вказує на те, що електронна комунікація (скріншоти, месенджери, аудіозаписи) є чудовим джерелом інформації для слідчих [1].

При аналізі інформації, отриманої з кореспонденції, важливо враховувати розмежування між фактичними твердженнями та оціночними судженнями [2]. Як свідчить господарська судова практика, фактичне твердження - це логічна побудова певного факту, який можна перевірити на відповідність дійсності, тоді як оціночні судження не підлягають спростуванню чи доведенню їхньої правдивості [2]. У контексті воєнних злочинів перехоплені повідомлення окупантів про «вбивства цивільних» є саме фіксацією об'єктивних фактів злочину, а не суб'єктивною думкою.

Принципи доказування вимагають, щоб докази були належними, допустимими та достовірними. Суд оцінює докази за своїм внутрішнім переконанням, ґрунтуючись на їх всебічному дослідженні. В умовах війни держава повинна забезпечити «солідну фактуальну основу» для впровадження будь-яких обмежувальних заходів, включаючи санкції чи втручання у приватність [3].

Наразі національне законодавство України містить певні недоліки щодо регулювання втручання у таємницю кореспонденції саме з метою отримання доказів воєнних злочинів. Стаття 31 Конституції передбачає порушення таємниці лише за рішенням суду, що в умовах фронту є неможливим. Тому пропонується доповнити Конституцію нормою, яка дозволяла б таке втручання без рішення суду в умовах воєнного стану, якщо це необхідно для збору доказів злочинів проти людяності [1].

Отже, право на таємницю кореспонденції окупантів є правомірним способом отримання доказів, оскільки воно спрямоване на легітимну мету - захист національної безпеки та притягнення до відповідальності за геноцид. Незважаючи на необхідність дотримання верховенства права та принципу пропорційності, інтереси суспільства у розкритті воєнних злочинів мають пріоритет над приватним інтересом агресора. Подальше вдосконалення законодавства та адаптація його до міжнародних стандартів дозволить зміцнити доказову базу України в міжнародних судах

Список використаних джерел :

1. Левченко А. В. Можливість втручання у право на таємницю кореспонденції як спосіб отримання доказів у період воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 2022. Вип. 70. С. 411–416. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.70.66> (дата звернення: 29.05.2026).

2. Рішення Господарського суду Волинської області від 03 вересня 2024 року у справі № 903/484/24. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121401155> (дата звернення: 29.05.2026).

3. Спільна окрема думка суддів Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду Желтобрюх І. Л., Пасічник С. С. від 04 червня 2024 року у справі № П/9901/190/21. *ipLex Судові рішення.* URL:

Микулець Микола Іванович,

здобувач вищої освіти на магістерському рівні факультету публічного управління та адміністрування Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

Матійчук Надія Володимирівна,

здобувачка вищої освіти на магістерському рівні факультету публічного управління та адміністрування Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

Хитра Олена Володимирівна,

доцент кафедри публічного управління та адміністрування Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова, кандидат економічних наук, доцент

ІІІ В ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

Актуальність використання штучного інтелекту в інформаційно-аналітичному забезпеченні публічного управління зумовлена необхідністю підвищення ефективності, оперативності та обґрунтованості управлінських рішень. Традиційні методи аналізу інформації часто не забезпечують достатньої швидкості та точності, тоді як технології ІІІ дозволяють автоматизувати обробку великих масивів даних, виявляти закономірності та прогнозувати розвиток подій. У сучасних умовах це стає ключовим інструментом модернізації державного управління, підвищення його прозорості та адаптивності до викликів воєнного часу і євроінтеграційних процесів.

Проблематику використання ІІІ в інформаційно-аналітичному забезпеченні досліджували низка науковців, зокрема Кузава В.І., Литвин Н.А., Коротченко Н.О. та інші. Однак дане питання розглядалось у загальному вигляді під призвою перспектив впровадження та як чинника модернізації публічного управління, тому доцільним є вузькоспеціалізоване дослідження цього питання.

Інформаційно-аналітичне забезпечення відіграє фундаментальну роль в публічному управлінні і розглядається як процес створення оптимальних умов задля задоволення інформаційних потреб та реалізації посадових обов'язків органів державної влади, на основі формування та використання інформаційних ресурсів, які включають в себе збір та обробку даних; аналіз та оцінку; впровадження інноваційних технологій; забезпечення кібербезпеки та захисту даних [1 С. 100]. У сучасних умовах обсяги інформації, які використовуються в процесі публічного управління, зросли до рівня, що суттєво ускладнює її ефективну обробку традиційними методами. Класичні аналітичні підходи, що базуються переважно на ручній обробці інформації та стандартних статистичних методах, не забезпечують достатньої швидкості, точності та комплексності аналізу. Це призводить до затримок у прийнятті управлінських рішень, зниження їхньої обґрунтованості та обмеженої здатності прогнозувати розвиток ситуацій. Відповідно, виникає об'єктивна потреба у впровадженні більш досконалих технологічних рішень, здатних працювати з великими масивами даних у режимі реального часу та забезпечувати більш глибоку аналітичну підтримку процесів публічного управління. Значно спростити ситуацію тут може штучний інтелект (ІІІ) – системи, які можуть виконувати завдання, що раніше потребували людського інтелекту. Його використання в інформаційно-аналітичному забезпеченні публічного управління дозволяє суттєво підвищити якість обробки даних за рахунок автоматизації рутинних процесів та виявлення прихованих закономірностей, які складно або неможливо ідентифікувати традиційними методами. Зокрема, технології машинного навчання та аналізу великих даних (Big Data) дають змогу не лише систематизувати наявну

інформацію, але й здійснювати прогнозування можливих сценаріїв розвитку соціально-економічних процесів [2]. Це важливо для органів публічної влади, оскільки дозволяє переходити від реактивної моделі управління до проактивної, тобто такої, що передбачає потенційні ризики та завчасно формує управлінські рішення. Крім того, застосування ІІІ сприяє підвищенню об'єктивності аналітичних висновків, оскільки зменшується вплив людського фактору при обробці інформації. Це має важливе значення для забезпечення прозорості та підзвітності органів державної влади. Водночас використання таких технологій відкриває можливості для інтеграції різних джерел даних в єдину аналітичну систему, що значно підвищує якість інформаційного забезпечення управлінських процесів.

Водночас із значними перевагами існують нормативно-правові ризики використання ІІІ в органах публічної влади. Більшість сучасних ІІІ-систем розробляються та належать приватним компаніям іноземних держав. Це означає, що фактичний контроль знаходиться поза межами національної правової системи України, що створює потенційні ризики втрати інформаційного суверенітету. Окремо слід враховувати вимоги національного законодавства щодо захисту інформації. В Україні діють норми, які забороняють або суттєво обмежують передачу не публічної інформації третім особам, зокрема за межі державних інформаційних систем. У цьому контексті використання зовнішніх ІІІ-сервісів для обробки службових або конфіденційних даних може суперечити принципам інформаційної безпеки та режиму доступу до інформації, що встановлений законодавством. Ще одним ризиком є недостатня визначеність правового статусу результатів, сформованих штучним інтелектом. Оскільки алгоритми можуть працювати не точно, виникає питання відповідальності за аналітичні висновки та управлінські рішення, прийняті на їх основі. Це ускладнює інтеграцію ІІІ в офіційні процеси державного управління, де важливими є прозорість, підзвітність і можливість перевірки джерел інформації.

Отже, використання штучного інтелекту в інформаційно-аналітичному забезпеченні публічного управління є об'єктивно необхідним напрямом його модернізації, оскільки дозволяє підвищити ефективність, оперативність та якість управлінських рішень за рахунок автоматизації обробки даних і прогнозу аналітики. Водночас впровадження цих технологій супроводжується низкою суттєвих ризиків, насамперед нормативно-правового характеру, пов'язаних із питаннями інформаційної безпеки, захисту не публічних даних та залежності від іноземних технологічних рішень. Крім того, невизначеність відповідальності за результати роботи алгоритмів штучного інтелекту ускладнює їх повноцінну інтеграцію в систему публічного управління. Таким чином, подальший розвиток цього напрямку потребує збалансованого підходу, що поєднує технологічні інновації з належним правовим регулюванням та гарантіями інформаційної безпеки держави.

Список використаних джерел:

1. Кобиліна Ю.М. Сутність та завдання інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності органів публічної влади. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Публічне управління та адміністрування* Том 35 (74) № 1, 2024 С. 97-102
2. Що таке Big Data: визначення, приклади та можливості URL: <https://hub.kyivstar.ua/articles/shho-take-big-data>

Мельник Софія Русланівна,
*здобувачка вищої освіти на бакалаврському рівні юридичного факультету Хмельницького
університету управління та права імені Леоніда Юзькова*

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ СЕКТОРУ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Сектор безпеки і оборони України в умовах воєнного стану функціонує як цілісна, багаторівнева система органів державної влади, військових формувань, правоохоронних органів та оборонно-промислового комплексу, чия діяльність спрямована на захист національних інтересів від збройної агресії [1]. Організаційно-правову основу цього процесу становлять Конституція України, закони «Про національну безпеку України», «Про правовий режим воєнного стану» та «Про оборону України», які розмежовують повноваження державних інституцій та визначають засади демократичного цивільного контролю навіть у період збройного протистояння [1]. Ключовим концептуальним підходом сучасної безпекової політики є стратегія всеохоплюючої оборони, яка передбачає мобілізацію всього національного потенціалу - воєнного, економічного, політичного та громадянського - для відсічі ворогу та забезпечення стійкості держави [2,с.50].

Загальне керівництво сектором здійснює Президент України як Верховний Головнокомандувач, який через Раду національної безпеки і оборони (РНБО) забезпечує державну незалежність, видає обов'язкові до виконання накази та координує діяльність органів виконавчої влади. В умовах війни РНБО стає головним центром координації, який може пропонувати створення вищих колегіальних стратегічних органів воєнного керівництва. Міністерство оборони забезпечує військово-політичне та адміністративне управління Збройними Силами, тоді як безпосереднє військове керівництво та стратегічне планування застосування сил оборони покладено на Головнокомандувача ЗСУ та Генеральний штаб. Фінансове забезпечення цих заходів є законодавчим пріоритетом і має становити не менше 5 відсотків ВВП, з яких мінімум 3 відсотки спрямовуються безпосередньо на сили оборони. Важливою організаційною новелою стало запровадження правового режиму «Дефенс Сіті», спрямованого на стимулювання оборонно-промислового комплексу через особливі умови оподаткування та релокацію потужностей [1].

Функціонування сил безпеки у цей період характеризується трансформацією повноважень, зокрема Національна поліція України переходить до комплексного адміністративно-правового супроводження воєнних дій, що включає боротьбу з диверсантами, фіксацію воєнних злочинів, роботу на блокпостах та евакуацію цивільного населення [3,с.548]. Національна гвардія України, зберігаючи статус військового формування з правоохоронними функціями, із введенням воєнного стану переходить в оперативне підпорядкування Головнокомандувача ЗСУ та залучається до безпосереднього ведення бойових дій і територіальної оборони [3,с.558]. Ефективність забезпечення публічної безпеки критично залежить від скоординованої взаємодії між поліцією та гвардією, що реалізується через спільне патрулювання, охорону критичної інфраструктури та стабілізаційні заходи в деокупованих районах. При цьому Служба безпеки України та розвідувальні органи зосереджуються на контррозвідувальному захисті, протидії підривній діяльності та запобіганні стратегічній раптовості дій агресора. Об'єктами національної безпеки визнаються людина, суспільство і держава, проте права та свободи людини є первинним об'єктом захисту, а їх обмеження під час воєнного стану мають бути тимчасовими, обґрунтованими загрозою та чітко визначеними в указі Президента [2,с.34].

Сучасна система управління сектором безпеки інтегрується у мережу ситуаційних центрів під координацією Головного ситуаційного центру України для забезпечення швидкого прийняття рішень на основі стратегічного аналізу. Подальший розвиток організаційно-правових засад функціонування сектору вимагає гармонізації вітчизняного законодавства зі стандартами НАТО та Європейського Союзу, що передбачає

впровадження принципів «розумного кордону», посилення кібербезпеки через створення кібервійськ та модернізацію системи підготовки кадрів. Важливим елементом стійкості є розвиток стратегічних комунікацій для протидії дезінформації та інформаційно-психологічним операціям ворога, що дозволяє підтримувати єдність суспільства та міжнародну підтримку України.

Підсумовуючи, організаційно-правові засади функціонування сектору безпеки і оборони України в умовах воєнного стану трансформувалися у гнучку систему всеохоплюючої оборони, здатну інтегрувати державні інститути для захисту національних інтересів. Стійкість цієї моделі базується на нормах Конституції та засадничих законах «Про національну безпеку України» та «Про правовий режим воєнного стану», які розмежовують повноваження влади та визначають систему стратегічного планування в умовах екзистенційних загроз. Ключова роль у цій ієрархії належить Президенту як Верховному Головнокомандувачу та Раді національної безпеки і оборони України, які забезпечують єдність воєнно-політичного керівництва, стратегічну координацію зусиль та впровадження рішень для відсічі збройній агресії.

Важливою складовою адаптивності системи стало функціональне розширення завдань силових структур: Національна поліція перейшла до комплексного адміністративно-правового супроводження воєнних дій і фіксації злочинів агресора, а Національна гвардія - до оперативного підпорядкування Головнокомандувачу ЗСУ для безпосереднього виконання бойових завдань та територіальної оборони. Ефективність забезпечення публічної безпеки за таких умов прямо залежить від злагодженої та нормативно закріпленої взаємодії цих органів через спільні патрулювання та стабілізаційні заходи. При цьому захист прав і свобод людини залишається незмінним пріоритетом державної політики, а будь-які обмеження конституційних свобод є виключно тимчасовими, обґрунтованими загрозою та законодавчо регламентованими.

Подальший розвиток системи потребує модернізації через розбудову мережі ситуаційних центрів під координацією Головного ситуаційного центру, зміцнення потенціалу кіберзахисту та повну гармонізацію вітчизняного законодавства із стандартами НАТО і ЄС. Сформована організаційно-правова модель не лише гарантує ефективне функціонування держави в особливий період, а й закладає надійний фундамент для відновлення територіальної цілісності та майбутньої повноцінної інтеграції України в євроатлантичний безпековий простір.

Список використаних джерел :

1. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII : станом на 24 січ. 2026 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2469-19> (дата звернення: 29.05.2026).
2. Стрелков В. В. Організаційно-правові засади забезпечення національної безпеки України : кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня магістра : 256 Національна безпека. Острог : Національний університет «Острозька академія», 2022. 80 с. URL: <https://theses.oa.edu.ua/DATA/7552/Стрелков%20Владислав%20Володимирович.pdf> (дата звернення 29.06.2026)
3. Рєзнік О. М. Організаційно-правові засади діяльності правоохоронних органів щодо забезпечення публічної безпеки під час дії правового режиму воєнного стану. *Interaction between law enforcement agencies and public authorities to create a secure environment under martial law* : scientific monograph. Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2025. 744 p. URL: <https://essuir.sumdu.edu.ua/items/334b7803-340a-4920-9034-3f2777efb983> (дата звернення 29.05.2026)

Нікітін Володимир Вікторович,
*завідувач кафедри права та публічного управління Київського національного університету
будівництва і архітектури, доктор юридичних наук*

АДМІНІСТРАТИВНА ПРОЦЕДУРА В УМОВАХ НАДЗВИЧАЙНИХ ПРАВОВИХ РЕЖИМІВ: БАЛАНС БЕЗПЕКИ ТА ПРАВ ЛЮДИНИ

Актуальність дослідження зумовлена тим, що в умовах воєнного стану, загрози надзвичайних ситуацій, руйнування критичної інфраструктури та постійного безпекового тиску публічне управління змушене діяти швидко, гнучко і водночас юридично визначено. Надзвичайні правові режими не скасовують вимог правової держави, а виявляють реальну здатність адміністративних органів забезпечувати безпеку, безперервність управління та повагу до прав людини. Тому адміністративна процедура в кризових умовах має розглядатися як інструмент легітимності публічної влади, а не як формальна перешкода оперативному реагуванню.

Закон України «Про адміністративну процедуру» визначає загальні правила розгляду і вирішення адміністративних справ та закріплює принципи верховенства права, законності, обґрунтованості, пропорційності, відкритості, своєчасності й ефективності [1]. Саме ці принципи є особливо важливими, коли адміністративні рішення стосуються евакуації населення, обмеження доступу до окремих територій, використання майна для оборонних потреб, розміщення внутрішньо переміщених осіб, організації роботи критичної інфраструктури або надання невідкладної допомоги.

Надзвичайні правові режими передбачають розширення управлінських повноважень держави, однак таке розширення не повинно перетворюватися на правову невизначеність. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» допускає тимчасове обмеження конституційних прав і свобод у межах, необхідних для оборони держави та безпеки населення [2]. Водночас воєнний стан не звільняє адміністративні органи від обов'язку діяти в межах компетенції, мотивувати рішення та зберігати мінімальні процедурні гарантії. Подібну логіку містить і Закон України «Про правовий режим надзвичайного стану», який пов'язує спеціальний режим із тимчасовим посиленням повноважень органів влади для усунення загроз і нормалізації обстановки [3].

Особливість адміністративної процедури в умовах надзвичайних правових режимів полягає в адаптації класичних процедурних стандартів до дефіциту часу, неповноти інформації та підвищеного ризику. У звичайних умовах адміністративний орган має можливість повноцінно збирати докази, заслуховувати учасників і надавати строки для усунення недоліків. У кризових умовах частина таких дій може бути скорочена, але не скасована повністю. Мінімальними гарантіями мають залишатися законна підстава рішення, належна компетенція органу, фіксація фактичних обставин, мотивування, доведення рішення до відома особи та можливість подальшого оскарження.

Практично значущим є питання розмежування оперативного управлінського рішення й адміністративного акта. Рішення про евакуацію, обмеження руху транспорту, зміну режиму роботи комунальних служб, встановлення особливого порядку доступу до території або залучення ресурсів громади може мати як організаційний, так і індивідуально-правовий характер. Якщо воно безпосередньо впливає на права, свободи чи законні інтереси конкретної особи, то має відповідати вимогам адміністративної процедури, навіть коли приймається у скороченому або невідкладному порядку [1].

Важливою складовою публічного управління в таких умовах є цивільний захист. Кодекс цивільного захисту України визначає правові та організаційні засади захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій, а також повноваження органів влади, суб'єктів господарювання та служб цивільного захисту [4]. У цій сфері адміністративні процедури мають найбільш прикладний характер: вони забезпечують порядок оповіщення,

евакуації, укриття, надання допомоги, координації служб, документування шкоди та прийняття рішень щодо відновлення життєво важливих послуг.

У безпековому вимірі адміністративна процедура виконує три ключові функції. Перша – запобіжна: чіткий порядок дій зменшує ризик хаотичних рішень, дублювання повноважень та конфліктів між органами влади. Друга – правозахисна: навіть за умов обмеження прав особа повинна розуміти, хто, на якій підставі і з якою метою прийняв рішення щодо неї. Третя – доказова: належне документування створює основу для контролю, оскарження, відшкодування шкоди та оцінки ефективності дій держави після завершення кризової ситуації.

Не менш важливою є координаційна роль публічної адміністрації. У надзвичайних умовах рішення часто приймаються на перетині компетенції військових адміністрацій, органів місцевого самоврядування, поліції, ДСНС, медичних установ, соціальних служб і суб'єктів критичної інфраструктури. Закон України «Про національну безпеку України» визначає основи державної політики у сферах національної безпеки і оборони та підкреслює значення узгодженості дій органів влади й сектору безпеки і оборони [5]. Тому процедура має бути не лише внутрішнім порядком роботи окремого органу, а й механізмом міжвідомчої взаємодії.

Окремого значення набуває цифровізація адміністративних процедур. Електронні реєстри, міжвідомчий обмін даними, дистанційне подання заяв, електронна ідентифікація та автоматизоване інформування населення можуть скоротити час прийняття рішень і зменшити навантаження на громадян. Водночас цифрові рішення повинні супроводжуватися резервними каналами комунікації, адже перебої електропостачання, кібератаки або втрата доступу до мережі не можуть бути підставою для фактичного позбавлення особи адміністративної послуги, допомоги чи засобу правового захисту.

Доцільно виокремити критерії належної адміністративної процедури в умовах надзвичайних правових режимів: компетентність суб'єкта прийняття рішення; законність і пропорційність втручання; фіксація фактичних підстав; доступне пояснення змісту рішення; визначення порядку оскарження; подальший перегляд найбільш обтяжливих рішень після стабілізації ситуації. Такий підхід дає змогу уникнути як управлінської бездіяльності, так і надмірного адміністративного примусу.

Перспективним є розвиток моделі кризової адміністративної процедури, тобто нормативне й методичне уточнення того, як загальні принципи застосовуються в умовах невідкладності. Така модель може передбачати скорочені строки, спрощену форму рішення, пріоритет електронної комунікації та негайне виконання адміністративного акта, але водночас – подальше мотивування, реєстрацію рішення і гарантію ефективного оскарження.

Отже, публічне управління в умовах надзвичайних правових режимів потребує не відмови від адміністративної процедури, а її функціонального посилення. Вона забезпечує правову визначеність, підзвітність і передбачуваність дій влади, водночас дозволяючи приймати швидкі рішення для захисту життя, здоров'я, громадської безпеки та державної стійкості. Оптимальна модель має ґрунтуватися на балансі оперативності, законності, пропорційності, цифрової доступності та подальшого контролю.

Список використаних джерел:

1. Про адміністративну процедуру : Закон України від 17.02.2022 № 2073-IX / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20>.
2. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19>.
3. Про правовий режим надзвичайного стану : Закон України від 16.03.2000 № 1550-III / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1550-14>.
4. Кодекс цивільного захисту України : Закон України від 02.10.2012 № 5403-VI / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17>.

Пархоменко Наталія Миколаївна,
*завідувач відділу теорії держави і права Інституту держави і права імені В.М.
Корецького НАН України, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАН
України*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПРОСТОРУ: ІНСТИТУЦІЙНИЙ ВИМІР

Набуття членства в ЄС наразі розглядається не лише як засіб удосконалення соціально-економічного та політико-правового розвитку України, підвищення добробуту її громадян, захисту їх прав та законних інтересів, але й як чинник екзистенційного виживання країни, ідентифікатор її політико-правової та економічної спроможності виконувати міжнародні зобов'язання такого рівня та змісту.

Як відомо, специфіка євроінтеграційних зобов'язань передбачає наявність спеціального уповноваженого суб'єкта їх забезпечення та виконання. Насамперед йдеться про державу як сторону відповідних міжнародних угод та її зобов'язання щодо гарантування виконання обов'язків шляхом здійснення необхідних заходів відповідно до своїх конституційних процедур і положень міжнародних договорів, які можуть виявитися необхідними для здійснення зазначених у договорі положень. Таким чином державу необхідно вважати основним і первинним суб'єктом виконання євроінтеграційних зобов'язань, оскільки саме вона: є стороною Угоди про асоціацію між Україною та ЄС; несе міжнародну відповідальність за їх належне виконання; забезпечує імплементацію норм права ЄС у національну правову систему. Першочерговим у цьому процесі є забезпечення узгодження національного законодавства та юридичної практики з міжнародними зобов'язаннями.

При цьому слід мати на увазі, що держава не виступає окремим суб'єктом у внутрішньодержавних правовідносинах і реалізувати свої права та виконувати обов'язки може лише за допомогою спеціально створених публічних інститутів – державних органів і посадових осіб, які створюються особливим чином і які наділені окремими державно-владними повноваженнями. Ці суб'єкти вступають у правовідносини від імені держави і виконують обов'язки, що належать державі [1; 42]. Тобто у правовому режимі євроінтеграції держава функціонує як носій загального юридичного обов'язку, який конкретизується та деталізується через діяльність інших суб'єктів, а не як безпосередній виконавець кожної окремої дії. При цьому виконання євроінтеграційних зобов'язань не може бути зведене до діяльності одного суб'єкта, а постає як розподілений багаторівневий процес, структурований відповідно до функціональної логіки правового режиму євроінтеграції.

Тобто у внутрішньому правопорядку у межах правового режиму євроінтеграції такі зобов'язання трансформуються в юридичні обов'язки відповідних органів державної влади та посадових осіб, а норми договорів, шляхом їх ратифікації стають частиною національного законодавства. При цьому ці суб'єкти діють не автономно, а в межах єдиного імперативно-координаційного механізму, знову ж таки зумовленого міжнародними зобов'язаннями держави.

Ці органи є безпосередніми виконавцями, від ефективності діяльності яких залежить реальна дієвість імплементації. Зокрема Парламент України забезпечує розробку та прийняття правових засад та механізмів євроінтеграції шляхом визначення та конституційного закріплення стратегічного курсу європейської інтеграції, прийняття відповідних нормативно-правових актів для адаптації законодавства України до *acquis* ЄС;

ратифікує міжнародні договори та здійснює парламентський контроль за імплементацією євроінтеграційних актів.

При цьому, на сьогодні поширеною є практика, коли всупереч висновкам комітету Верховної Ради України з питань інтеграції України до ЄС, висновкам щодо відповідності певного законопроекту конкретним положенням права ЄС та міжнародно-правовим зобов'язанням України у сфері європейської інтеграції України, ухвалюються законодавчі акти, які не повною мірою ідентичні актам законодавства ЄС, закладаючи тим самим підґрунтя для колізій у правовому регулюванні певних груп суспільних відносин. Окрім того, необхідним є правове визначення прямої дії актів ЄС, зазначених у додатках до Угоди про асоціацію та об'єктивованих в інших юридично визнаних Україною та /або ухвалених уповноваженими органами державної влади України документах, у разі невжиття уповноваженими органами влади заходів, спрямованих на імплементацію актів ЄС у встановлені строки або у разі виникнення колізії між актом ЄС та національним правовим актом, яким імплементовано норми акта ЄС [2, 162-163].

Президент України реалізує євроінтеграційну політику у міжнародних та внутрішніх відносинах, в тому числі і шляхом виконання Конституції України та відповідних нормативно-правових актів. Кабінет Міністрів України як ключовий інституційний суб'єкт імплементації організовує виконання Угоди про асоціацію; координує діяльність центральних органів виконавчої влади; розробляє та реалізує плани імплементації актів права ЄС. Міністерства, служби, агентства, інспекції виконують євроінтеграційні зобов'язання шляхом: розроблення підзаконних актів; застосування норм адаптованого законодавства; здійснення контролю, нагляду та правозастосування відповідно до стандартів ЄС тощо.

Важливим є виконання вимог права ЄС, імплементованого в національне право в сфері здійснення судочинства, в тому числі щодо забезпечення незалежності судової влади, створення механізмів запобігання втручання в діяльність суду, забезпечення виконання судових рішень та відновлення порушених прав і свобод, виконання зобов'язань.

Окрім того, правові акти ЄС складають вагомий частину доказової бази, на яку спирається Конституційний Суд України у процесі формування власної позиції та науково-правового обґрунтування висновків за підсумками розгляду відповідних справ. Національні судові органи мають встановлені процесуальним законодавством України можливості забезпечити безпосереднє виконання не лише норм Угоди про асоціацію, але і норм актів вторинного права ЄС, що чітко ідентифіковані у додатках до цієї Угоди [2, 134-135, 146].

Таким чином, на відміну від інших органів державної влади судові органи виступають суб'єктами забезпечення, стабілізації та гарантування виконання євроінтеграційних зобов'язань шляхом тлумачення та застосування національного законодавства відповідно до стандартів ЄС, які містяться в актах первинного та вторинного права ЄС; урахування практики Суду ЄС та ЄСПЛ; забезпечення ефективного судового захисту прав, визначених європейськими стандартами. При цьому виконання Угоди про асоціацію передбачає «визнання практики Суду ЄС як джерела національного права (ст. 24 Угоди), що корелюватиме з підходами у праві ЄС як допоміжного джерела права ЄС» [3].

Беруть участь у виконанні євроінтеграційних зобов'язань і органи місцевого самоврядування шляхом виконання норм права в сферах реалізації регіональної політики ЄС, надання адміністративних і соціальних послуг дотримання стандартів публічного управління, прозорості та підзвітності тощо.

Для суб'єктів господарювання важливим є обов'язок забезпечення виконання європейських стандартів в сферах конкуренції, захисту споживачів, екології тощо. Саме ці суб'єкти реалізують європейські стандарти у господарській, трудовій, екологічній, фінансовій та ін. сферах; є адресатами імперативних приписів, що походять з *acquis* та імплементовані в національне законодавство; безпосередньо забезпечують ефективність режиму євроінтеграції. При цьому «євроінтеграція України відкриває нові можливості, але

водночас вимагає змін у підходах до розвитку економіки. Важливо знайти баланс між здатністю українських компаній конкурувати на міжнародному ринку та їхньою готовністю працювати за підвищеними стандартами. Це змінює роль держави – вона має забезпечити чесні умови для бізнесу й створити ефективні інституції, від яких залежить успіх євроінтеграції. Вимоги європейського законодавства при цьому стають надзвичайно важливими, адже вступ до ЄС неможливий без узгодження українських правил і процедур з європейськими стандартами»[4, 12].

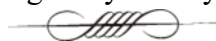
Не залишаються осторонь євроінтеграційних процесів і інститути громадянського суспільства, окремі громадяни, беручи участь у громадському контролі за виконанням Угоди про асоціацію, особливо в аспекті реалізації європейських стандартів прав людини.

Отже, виходячи з основних положень теорії держави і права, теорії міжнародного права та права Європейського Союзу серед суб'єктів виконання євроінтеграційних зобов'язань необхідно виокремити державу як первинного суб'єкта зобов'язання, органи публічної влади – як безпосередніх виконавців, судову владу – як гаранта, а фізичних та юридичних осіб, в т.ч. господарюючих суб'єктів – як учасників фактичної реалізації стандартів ЄС.

Всі уповноважені на виконання положень Угоди про асоціацію суб'єкти мають забезпечити на всіх етапах чіткі методологічні підходи до гармонізації на підставі вітчизняної та європейської правової доктрини, в тому числі розробляючи так звані «дорожні карти»; правові засади імплементації Угоди; інституційні спроможності держави на різних рівнях; сприятливе легітимацийне (інформаційне та виховне) середовище; фінансово-організаційні ресурси; системну співпрацю з європейськими інституціями щодо надання інформації; виконання рекомендацій; участь у моніторингових механізмах тощо.

Список використаних джерел:

1. Яремчук С. В. До проблеми формування інституту відповідальності держави перед особою в Україні. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2014. № 3 С.42.
2. Устименко В.А. Адаптація національного законодавства до права Європейського Союзу: основи, критерії, виміри стійкості: монографія / Володимир Устименко; НАН України, ДУ «ІЕПД імені В.К. Макутова НАН України». Київ: Академперіодика, 2025. С. 145, 162-163.
3. Рекомендації для українських органів державного управління щодо наближення до права ЄС. Київ, 2018. 104 с. Урядовий офіс координації європейської та євроатлантичної інтеграції. URL: [https:// eu-ua.kmu.gov.ua/wp-content/uploads/legal_approximation_guidelines_ukr_new.pdf](https://eu-ua.kmu.gov.ua/wp-content/uploads/legal_approximation_guidelines_ukr_new.pdf)
4. Євроінтеграція України: проблеми, ризики, виклики. С. 12. <https://uifuture.org/publications/evrointegraciya-ukrayiny-problemy-ryzyky-vyklyky/>

П'єбк Лукаш,
доктор права, суддя
ORCID: 0000-0001-5771-6921

ПРО ЗНАЧЕННЯ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ ДЛЯ ДЕРЖАВНО-ПРАВОВОЇ РЕФОРМИ ТА СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ СУДІВ

Понад 30-річний період державотворення в Україні довів, що державі поки не вдалося впоратись із непростим завданням завершення імплементації норм Конституції України у реформу системи влади, оскільки існуючий державний апарат належним чином не може забезпечити права й свободи значній частині громадян України та наближення влади до окремої людини.

Відсутність потужних, ефективно функціонуючих владних інститутів зокрема та правової держави взагалі детермінує постійну потребу у системних змінах, які усвідомлюються значною частиною українського суспільства, але здійснюються без бажаних для суспільства результатів.

Поступово український державний апарат став функціонувати у штучно створеному стані перманентного реформування (проголошені трансформації ніби є, однак старий порядок речей продовжує зберігатися). Якщо за мирних часів така “недореформованість” сприймається як хронічна хвороба владного апарату, то за нинішніх умов війни вона може становити екзистенційну загрозу державі[1].

Подібні процеси не минули і таку найскладнішу сферу державного механізму, як судоустрій і судочинство, завдання яких полягає у професійному, неупередженому, заснованому на принципі верховенства права захисті прав і свобод людини, вирішенні правових спорів між будь-якими суб'єктами правовідносин, а також у нагляді та контролі щодо недопущення надмірного втручання державної влади, особливо її виконавчої гілки, у приватну сферу індивіда та діяльність різного роду юридичних осіб – суб'єктів приватного права та господарювання.[4]

За оцінками деяких експертів, незважаючи на те що за національною конституційно-правовою доктриною державна влада в Україні має здійснюватися на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову, суди повинні бути незалежними, а правосуддя справедливим та неупередженим, саме органи судової влади були і залишаються надалі в Україні дуже вразливими до різного роду «тисків» (політичних, адміністративних, фінансових), а також до корупційних та інших негативних явищ сьогодення. Відтак, початок повномасштабного військового вторгнення судова система країни «зустріла» послабленою перед тим постійними спробами її реформування, хронічним недофінансуванням судів, багаторічним суддівським кадровим «голодом» та непрацюючими органами організації правосуддя (Вищою радою правосуддя, Вищою кваліфікаційною комісією суддів), судову систему країни постійно «потрясали» також різного роду корупційні та інші скандали[2].

Проблеми ефективного функціонування судової гілки влади зумовлені насамперед об'єктивними чинниками.

По-перше, це зростання навантаження на суди і суддів через збільшення звернень до суду громадян та юридичних осіб насамперед із приводу майнових спорів в результаті проголошеного конституційного принципу рівності всіх форм власності, зокрема непорушності права приватної власності, а також різноманітних процесів приватизації державної та комунальної власності, особливо житлового фонду та земельних ділянок, коли майже кожний дієздатний громадянин України реальним власником найбільш ліквідного майна, яке може бути предметом правочинів, яке можна заповідати, продавати, дарувати.

По-друге, вимоги переходу економіки, як вже зазначалося, на соціально орієнтовані ринкові відносини зумовили втілення таких конституційних положень, як: держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання, соціальну спрямованість економіки; (ч. 4 ст. 13)[3]; кожен має право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом; держава забезпечує захист конкуренції у підприємницькій діяльності; не допускаються зловживання монопольним становищем на ринку, неправомірне обмеження конкуренції та недобросовісна конкуренція; види і межі монополії визначаються законом (ст. 42[3]).

Прийняття Конституції України у 1996 році та зазначені процеси реалізації її положень потягли за собою відповідну спеціалізацію судів та суддів, що виявилось у виокремленні поряд із кримінальним, цивільним та адміністративним такого виду судочинства, як господарське, обумовили нові завдання системи правосуддя.

Список використаних джерел:

1. Курінний Є. В. «Про комплексність реформи правоохоронних органів України», Вісник ДДУВС № 2 2023. С. 22.
2. Російсько-український конфлікт: від повномасштабної війни до вирішення конфлікту і повоєнного відновлення. № 1-2 (191-192) 2023. URL : <https://razumkov.org.ua/images/2023/09/13/2023-MATRA-journa.pdf>.
3. Конституція України. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text/>
4. Kostytsky Wasyl. Podzial wladzy w kontekscie teologiczno-sociologicznego rozumienia prawa (eseje z sociologii prawa) /W. Kostytsky. – Warszawa: Wydawca: Trybunal Konstytucyjny, 2023. – 196 s.

Репчонок Андрій Юрійович,

*доктор філософії в галузі права, доцент кафедри кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова ,*

*заступник начальника ГУНП в Хмельницькій області,
полковник поліції*

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗАСОБІВ ПРАЦІВНИКАМИ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах повномасштабної збройної агресії проти України та запровадження правового режиму воєнного стану суттєво зросло навантаження на систему правоохоронних органів. Національна поліція України, Служба безпеки України, Національна гвардія України та інші суб'єкти сектору безпеки і оборони здійснюють діяльність у складних умовах підвищених безпекових ризиків, пов'язаних із диверсійною діяльністю, незаконним обігом зброї, порушеннями громадського порядку, функціонуванням блокпостів, проведенням стабілізаційних заходів та забезпеченням режимних обмежень [3; 8, с. 82–83].

За таких умов особливого значення набуває застосування спеціальних засобів як одного з найбільш ефективних заходів державного примусу. Саме спеціальні засоби дозволяють правоохоронцям оперативно припиняти протиправні дії, затримувати правопорушників, забезпечувати особисту безпеку громадян та працівників правоохоронних органів, а також підтримувати належний рівень публічної безпеки [6, с. 214–216].

Разом із тим практика застосування спеціальних засобів свідчить про наявність низки проблем нормативного, організаційного та практичного характеру. Значна кількість законодавчих положень містить оціночні поняття, які можуть неодноково трактуватися в процесі правозастосування. В окремих випадках це створює ризики перевищення службових повноважень або, навпаки, невиправданої пасивності працівників правоохоронних органів через побоювання юридичної відповідальності за застосування сили [9, с. 9–10].

Особливої уваги потребує забезпечення дотримання прав і свобод людини під час застосування спеціальних засобів. Навіть в умовах воєнного стану діяльність правоохоронних органів повинна здійснюватися на засадах законності, необхідності, пропорційності та мінімізації шкоди [11, с. 54–55]. Відсутність належного нормативного врегулювання окремих аспектів застосування спеціальних засобів негативно впливає як на ефективність правоохоронної діяльності, так і на рівень довіри населення до правоохоронної системи загалом [10, с. 37].

Питання застосування спеціальних засобів правоохоронними органами неодноразово ставали предметом наукових досліджень у галузі кримінального процесу, адміністративного права та поліцейської діяльності. Значний внесок у дослідження проблем поліцейського примусу, правового регулювання діяльності правоохоронних органів та забезпечення прав людини здійснили О. Бандурка, М. Джафарова, О. Музичук, Т. Мельник та інші науковці [6].

У науковій літературі значна увага приділяється питанням законності застосування сили, забезпечення принципу пропорційності, удосконалення механізмів контролю за діяльністю правоохоронців та впровадження сучасних підходів до організації правоохоронної діяльності [9, с. 10–11]. Водночас сучасні умови воєнного стану обумовлюють необхідність додаткового наукового аналізу проблем застосування спеціальних засобів саме в умовах підвищених безпекових загроз та розширення повноважень правоохоронних органів.

Правові засади застосування спеціальних засобів правоохоронними органами визначаються Конституцією України, Законом України «Про Національну поліцію», Законом України «Про правовий режим воєнного стану», Кримінальним процесуальним кодексом України, а також низкою підзаконних нормативно-правових актів МВС України.

Відповідно до ст. 42 Закону України «Про Національну поліцію» поліцейські заходи примусу включають фізичний вплив, застосування спеціальних засобів та вогнепальної зброї. Законодавець визначає спеціальні засоби як сукупність пристроїв, приладів і предметів, спеціально виготовлених або конструктивно призначених для захисту людей, тимчасового ураження правопорушника або обмеження його свободи. До спеціальних засобів належать кайданки, гумові та пластикові кийки, електрошокові пристрої контактної та контактної-дистанційної дії, засоби сльозогінної та дратівної дії, пристрої для примусової зупинки транспорту, світлозвукові пристрої, службові собаки та інші спеціальні засоби, передбачені законодавством [2].

Слід зазначити, що застосування спеціальних засобів є одним із найбільш поширених заходів державного примусу в діяльності правоохоронних органів. На відміну від вогнепальної зброї, спеціальні засоби мають переважно нелетальний характер та спрямовані на тимчасове обмеження можливостей правопорушника без заподіяння тяжких наслідків для його життя та здоров'я [7, с. 128–129].

Водночас навіть застосування нелетальних засобів примусу може призводити до порушення прав людини у разі недотримання принципів законності та пропорційності. У зв'язку з цим законодавство визначає низку обмежень щодо застосування спеціальних засобів. Зокрема, поліцейські зобов'язані попередити особу про намір застосування сили та надати достатній час для виконання законних вимог, крім випадків, коли зволікання створює безпосередню загрозу життю або здоров'ю людей [2].

В умовах воєнного стану сфера застосування спеціальних засобів істотно розширюється. Це обумовлено необхідністю забезпечення правопорядку в умовах підвищеної терористичної та диверсійної загрози, охорони стратегічних об'єктів, здійснення перевірок документів, припинення незаконного переміщення зброї та вибухових речовин, а також проведення стабілізаційних заходів на деокупованих територіях [8, с. 82–83].

Однією з найбільш поширених форм реалізації правоохоронної діяльності в умовах воєнного стану є функціонування блокпостів. Під час несення служби на блокпостах працівники правоохоронних органів здійснюють перевірку документів, огляд транспортних засобів, виявлення осіб, причетних до диверсійної діяльності або інших правопорушень. У разі виникнення загроз безпеці правоохоронці можуть застосовувати спеціальні засоби для припинення протиправних дій та затримання осіб [10, с. 36–38].

Водночас чинне законодавство не містить достатньо детального регулювання порядку застосування окремих спеціальних засобів саме в умовах воєнного стану. Значна кількість правових норм містить оціночні категорії, зокрема «реальна загроза», «крайня

необхідність», «достатні підстави», що може спричиняти неоднакове тлумачення відповідних положень [9, с. 10–11].

У практичній діяльності це створює проблеми як для самих працівників правоохоронних органів, так і для осіб, щодо яких застосовуються заходи примусу. В окремих випадках відсутність чітких критеріїв оцінки ситуації може призводити до перевищення службових повноважень, а також порушення прав і свобод громадян [6, с. 215].

Окремої уваги потребує питання застосування спеціальних засобів до окремих категорій осіб. Законодавство містить обмеження щодо застосування заходів примусу до вагітних жінок, осіб похилого віку, осіб з інвалідністю та малолітніх дітей, крім випадків вчинення ними збройного або групового нападу [2]. Однак в умовах воєнного стану правоохоронці нерідко змушені діяти в обстановці обмеженого часу та недостатньої інформації про особу правопорушника, що ускладнює належне дотримання відповідних гарантій [11, с. 55–56].

Важливе значення має забезпечення принципу пропорційності під час застосування спеціальних засобів. Сутність цього принципу полягає у тому, що застосований захід примусу повинен відповідати характеру правопорушення, рівню загрози та конкретним обставинам ситуації. Працівник правоохоронного органу повинен обирати той захід примусу, який є мінімально необхідним для досягнення законної мети [7, с. 129–130].

У сучасних умовах значного поширення набуває використання технічних засобів відеофіксації під час застосування спеціальних засобів. Використання бодикамер та інших технічних засобів дозволяє забезпечити належну процесуальну фіксацію дій правоохоронців, підвищити рівень дисципліни особового складу та мінімізувати кількість безпідставних скарг щодо неправомірного застосування сили [13, с. 40–42].

Разом із тим практика свідчить про наявність проблем, пов'язаних із належним документуванням фактів застосування спеціальних засобів. У ряді випадків службова документація містить неповний опис обставин застосування сили, що ускладнює подальшу оцінку законності дій правоохоронців під час службових перевірок або судового розгляду [10, с. 37–38].

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр>.
2. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>
3. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19>
4. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
5. Про затвердження Правил застосування спеціальних засобів при охороні громадського порядку в Україні : постанова Ради Міністрів УРСР від 27.02.1991 № 49. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/49-91-п>
6. Бандурка О. М. Управління в органах Національної поліції України : підручник. Харків : ХНУВС, 2017. 580 с.
7. Звенигородський С. С., Фомічов К. С. Національна поліція України: основні функції та особливості функціонування в умовах воєнного стану // Конкурентоспроможна модель інноваційного розвитку економіки України : матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф. Кропивницький, 2023. С. 128–130.
8. Вахницька О. О. Напрями діяльності Національної поліції в умовах воєнного стану // Актуальні проблеми адміністративно-деліктного права України : матеріали круглого столу. Вінниця, 2023. С. 82–83.

9. Музичук О. М., Невядовський В. О., Найда В. О. Напрямки вдосконалення діяльності Національної поліції в умовах воєнного стану // Вісник Пенітенціарної асоціації України. 2023. № 1. С. 5–12.
10. Джафарова М. В. Особливості діяльності Національної поліції в умовах воєнного стану // Проблеми сучасної поліцейстики : тези доп. III наук.-практ. конф. Вінниця : ХНУВС, 2023. С. 36–38.
11. Мельник Т. М. До питання превентивної діяльності Національної поліції в умовах дії правового режиму воєнного стану // Галицькі студії: юридичні науки. 2023. № 4. С. 52–57.
12. Чалий Н. С. Особливості діяльності Національної поліції України в умовах воєнного стану // Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених, курсантів та студентів. Вінниця : ХНУВС, 2023. С. 564–566.
13. Білошицький О. Особливості організаційно-методичної роботи з особовим складом патрульної поліції в умовах воєнного стану // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. 2023. № 3. С. 37–45.

Савенко Віктор Васильович,
професор кафедри теорії та історії держави і права, Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, доктор юридичних наук, професор

РОЛЬ НОРМОТВОРЕННЯ У СИСТЕМІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН

Суспільні відносини становлять основу функціонування та розвитку суспільства, оскільки виникають у процесі взаємодії людей, соціальних груп, організацій і держави в різних сферах життєдіяльності. Вони охоплюють економічні, соціальні, політичні та культурні зв'язки, у межах яких реалізуються індивідуальні, колективні та суспільні інтереси. Для забезпечення їх упорядкованості, стабільності та узгодженості необхідним є застосування правового регулювання як особливого механізму впливу на суспільні процеси, що здійснюється за допомогою правових норм і діяльності державних інституцій [1, с. 20].

Разом із тим сфера правового регулювання не охоплює всі суспільні відносини. Її межі визначаються рівнем соціально-економічного розвитку, політичними та культурними особливостями суспільства, а також станом правосвідомості громадян. Ефективне правове регулювання передбачає досягнення оптимального співвідношення між державним впливом і можливостями суспільної саморегуляції. Надмірна юридикація суспільних процесів може обмежувати свободу особи та знижувати соціальну активність, тоді як недостатнє правове врегулювання породжує невизначеність, конфлікти та послаблює довіру до держави і права [1, с. 20].

Можливості права у впорядкуванні суспільних відносин не є безмежними. Межі його впливу визначають ту частину соціальних зв'язків, на яку поширюється або може поширюватися державно-владний вплив. Вони окреслюють допустимий обсяг втручання держави у суспільне життя та слугують орієнтиром для встановлення належного співвідношення між свободою особи й необхідністю нормативного впорядкування.

Під правовий вплив підпадають насамперед найбільш значущі для держави, суспільства та окремих осіб відносини, учасники яких здатні усвідомлювати свої дії та керувати ними. До них належать взаємозв'язки між людьми та їх об'єднаннями, що мають суспільне значення, потребують нормативного врегулювання та можуть бути забезпечені юридичними засобами.

Процес впорядкування суспільних відносин за допомогою права має складний і послідовний характер. Він охоплює встановлення юридичних норм, виникнення

суб'єктивних прав і обов'язків, а також їх практичну реалізацію в конкретних правовідносинах. Така послідовність забезпечує узгодженість між нормативними приписами та фактичною поведінкою учасників суспільних відносин.

Початковою стадією цього процесу виступає нормотворення, змістом якого є створення та вдосконалення правових норм, спрямованих на регулювання суспільних відносин. У сучасній юридичній науці воно розглядається не лише як передумова правового впливу, а й як самостійний рівень нормативного регулювання, що формує основу функціонування всієї правової системи.

Результативність правового регулювання залежить від спроможності правових норм забезпечувати досягнення визначених соціальних і юридичних завдань, сприяти правомірній поведінці учасників суспільних відносин, запобігати конфліктам та гарантувати передбачуваність правових наслідків [2]. Підвищення його ефективності пов'язане з постійним аналізом і моніторингом законодавства, удосконаленням нормотворчої техніки та впорядкуванням процедур розробки й ухвалення нормативно-правових актів [3, с. 49].

Основу функціонування та розвитку суспільства становлять суспільні відносини, що виникають у процесі взаємодії людей, соціальних груп, об'єднань і держави. Вони охоплюють економічну, соціальну, політичну та культурну сфери суспільного життя й потребують належного нормативного впорядкування. Саме необхідність забезпечення стабільності, справедливості та передбачуваності таких взаємозв'язків зумовлює важливу роль правового регулювання як особливого механізму соціального впливу [1, с. 20].

Сфера правового регулювання охоплює не всі суспільні відносини, а лише ті, що потребують нормативного впорядкування та можуть бути врегульовані юридичними засобами. Її межі змінюються залежно від економічних, політичних, культурних і технологічних умов розвитку суспільства. Оптимальний рівень правового впливу забезпечує баланс між державним втручанням і суспільною саморегуляцією, тоді як його надмірність або недостатність може негативно позначатися на стабільності суспільних відносин та довірі до державних інституцій [1, с. 20].

До предмета правового регулювання належать насамперед соціально значущі відносини, у яких поєднуються приватні та публічні інтереси, можливе досягнення компромісу між учасниками та застосування державного примусу. Їх характерними ознаками є суспільна важливість, потенційна конфліктність, повторюваність, вплив на інтереси інших осіб і можливість зовнішнього контролю. Коло таких відносин не є сталим і змінюється відповідно до потреб суспільного розвитку [4, с. 201].

Розвиток правового регулювання характеризується переходом від звичаїв, моральних норм і традиційних форм соціального контролю до системи формалізованих правових приписів. Із виникненням державності з'явилася потреба у створенні єдиних правил поведінки, здатних забезпечити впорядкованість суспільних відносин. Сучасний етап розвитку права визначається впливом глобалізації, цифровізації та економічної інтеграції, що зумовлює появу нових об'єктів регулювання, зокрема у сферах цифрових правовідносин, кібербезпеки та захисту персональних даних [5, с. 34].

Зарубіжний досвід свідчить, що особливості правового регулювання залежать від типу правової системи та історичних традицій. У країнах Європейського Союзу пріоритетом є гармонізація законодавства, тоді як у США важливу роль відіграє судова практика. Залежно від характеру суспільних відносин застосовуються різні типи правового регулювання: загальнодозвільний, який базується на принципі «дозволено все, що не заборонено законом», та загальнозабороняючий, за яким дозволяється лише те, що прямо передбачено законом [5, с. 35].

Залежно від способу впливу на учасників правовідносин методи правового регулювання поділяються на імперативні, що ґрунтуються на владних приписах, та диспозитивні, які надають сторонам можливість самостійно визначати свою поведінку в межах закону [6, с. 143–145]. Основними способами правового впливу виступають дозвіл,

зобов'язання та заборона, а їх поєднання формує відповідний тип правового регулювання залежно від характеру суспільних відносин [6, с. 151–155].

Важливу роль у впорядкуванні суспільних відносин відіграє нормотворення, у процесі якого формуються загальнообов'язкові правила поведінки, визначаються права та обов'язки суб'єктів і встановлюються засади їх взаємодії [5, с. 34]. Правові норми мають загальний характер, розраховані на багаторазове застосування та поширюються на невизначене коло осіб. За змістом вони поділяються на технічні та соціальні, причому останні охоплюють організаційні, політичні, корпоративні, звичаєві, моральні та інші правила, що регулюють суспільну поведінку [5, с. 35].

Сучасні теорії нормотворення зосереджують увагу на забезпеченні публічних або приватних інтересів, тоді як інституційний підхід передбачає їх поєднання через взаємодію державних і недержавних суб'єктів у процесі правового регулювання [6, с. 439]. Такий підхід сприяє досягненню балансу між різними суспільними інтересами та підвищує здатність правової системи реагувати на сучасні виклики, пов'язані з технологічним розвитком, цифровізацією, глобальними економічними процесами та поширенням цифрових платформ. У зв'язку з цим особливого значення набувають питання захисту персональних даних, кібербезпеки, цифрових правочинів, інтелектуальної власності та екологічної безпеки [2].

Ефективність правового регулювання визначається здатністю правових норм забезпечувати досягнення соціальних і юридичних цілей, сприяти правомірній поведінці, знижувати рівень конфліктності та гарантувати передбачуваність правових наслідків [2]. Її підвищення залежить від системного вдосконалення законодавства та дотримання основоположних принципів нормотворчої діяльності, серед яких особливе значення мають верховенство права, законність, конституційність, демократизм, пріоритет прав і свобод людини та відповідність міжнародним стандартам у сфері прав людини [7, с. 106–118].

Важливе місце в системі принципів нормотворення належить законності та демократизму. Принцип законності вимагає, щоб нормативно-правові акти органів виконавчої влади приймалися виключно в межах наданих повноважень, відповідали законам і встановленим процедурам. Принцип демократизму передбачає врахування суспільних інтересів і громадської думки через залучення громадян та інститутів громадянського суспільства до обговорення проєктів нормативних актів, що підвищує їх легітимність, обґрунтованість та ефективність застосування [8, с. 354–355].

Важливими засадами нормотворчої діяльності є принципи прозорості та дотримання міжнародних стандартів у сфері прав людини. Принцип прозорості передбачає відкритість процедур підготовки й ухвалення нормативно-правових актів, доступність інформації про їх зміст і мету, а також суворе дотримання компетенції уповноважених органів. Його реалізація сприяє запобіганню зловживанням, підвищенню якості нормативних рішень і зміцненню довіри до державних інституцій.

Не менш важливими є орієнтація на міжнародні стандарти прав людини та принцип науковості. Врахування положень міжнародно-правових актів і практики міжнародних судових установ забезпечує наближення національного законодавства до європейських стандартів [8, с. 356]. Водночас використання результатів наукових досліджень і комплексний аналіз суспільних процесів дозволяють формувати обґрунтовані правові рішення та підвищувати ефективність правового регулювання.

Отже, правове регулювання та нормотворення є основними інструментами впорядкування суспільних відносин, що забезпечують їх стабільність, передбачуваність і належний рівень правового захисту. Вони сприяють узгодженню публічних і приватних інтересів, підвищують ефективність правового впливу та забезпечують здатність правової системи реагувати на сучасні соціальні й економічні трансформації. За умов постійних суспільних змін удосконалення нормотворчої діяльності залишається важливою передумовою зміцнення правопорядку, утвердження соціальної справедливості та забезпечення стабільного розвитку держави.

Список використаних джерел:

1. Загальна теорія права : підручник / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого ; за ред. О. В. Петришина. Харків : Право, 2020. 568 с.
2. Ленівський Р. В. Забезпечення ефективності законодавства як основи функціонування адміністративноправового режиму законності і правопорядку. *Електронне наукове фахове видання з юридичних наук «Правова просвіта»* 2018. №2. http://www.pravo.nauka.com.ua/pdf/2_2018/84.pdf
3. Нижник Н., Муза О. Секторальний правовий моніторинг у теорії законотворчості: постановка питання. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2015. № 1 (80). С.45-52.
4. Наливайко Л.Р. Теорія держави і права. Дніпро : Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2018. 228 с.
5. Мухін В.В. Регулювання суспільних відносин: нормативний і індивідуальний аспекти. *Науковий вісник Ужгородського національного університету, Серія: Право*. 2017. Випуск 47. Том 1. С. 33-36
6. Теорія держави і права: підручник / кол. авт. ; кер. авт. кол. канд. юрид. наук, проф. Ю.А. Ведерніков. - 2-е вид. перероб. і доп. - Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2015 . 468 с.
7. Красницька А. В. Юридичні документи: техніка складання, оформлення та редагування. Київ: Парламентське вид-во, 2006. 528 с.
8. Панасюк В.М. Нормотворчість органів виконавчої влади: проблеми теорії та практики. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету Серія: Право*. 2023. Вип. 80. Ч. 2. С. 354-359.

Салюк Петро Іванович,

*доцент кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова, доктор
філософії з права*

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ПРИТЯГНЕННЯ ДО АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НЕВЖИТТЯ ЗАХОДІВ ЩОДО ОКРЕМОЇ УХВАЛИ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДУ

У сучасних умовах утвердження принципу верховенства права та підвищення стандартів публічного адміністрування особливого значення набуває належне виконання судових рішень, зокрема окремих ухвал адміністративних судів. Окрема ухвала є важливим процесуальним інструментом реагування суду на виявлені порушення закону, причини та умови, що сприяли їх вчиненню, а також на недоліки в діяльності суб'єктів владних повноважень. Її мета полягає не лише у фіксації порушень, а й у спонуканні відповідних органів та посадових осіб до вжиття реальних заходів для їх усунення та недопущення в майбутньому. Водночас на практиці питання притягнення до адміністративної відповідальності за невжиття заходів щодо окремої ухвали адміністративного суду (ст. 185-6 КУпАП) залишається недостатньо врегульованим і супроводжується низкою проблем.

Зокрема, в законодавстві передбачається, що протоколи про вказані адміністративні правопорушення уповноважений складати секретар судового засідання або секретар суду, а розгляд та вирішення справи про адміністративні правопорушення, передбачені ст. 185-6 КУпАП віднесені до компетенції суддів місцевих судів. При цьому, відповідно до ст. 221-1 КУпАП адміністративні суди не уповноважені розглядати таку категорію адміністративних справ. Хоча в порядку адміністративного судочинства і розглядаються справи з приводу рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень щодо притягнення до адміністративної відповідальності, однак по-перше, юрисдикція адміністративних судів не

поширюється на справи про накладення адміністративних стягнень, по-друге, адміністративні справи з приводу рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень у справах про притягнення до адміністративної відповідальності підсудні не окружним адміністративним судам, а місцевим загальним судам (п. 1 ч. 1 ст. 20, ч. 1 ст. 286 Кодексу адміністративного судочинства України), по-третє, зважаючи на положення ст. 294 КУпАП, адміністративні справи з приводу рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень у справах про притягнення до адміністративної відповідальності не включають в себе вирішення питання про протиправність постанови судді, яка оскаржується як й інші судові рішення через подання апеляційної скарги. У зв'язку із цим, можна констатувати правомірність відмови П'ятого апеляційного адміністративного суду про те, що спір про бездіяльність суду щодо складання протоколу про адміністративне правопорушення, передбачене ст. 185-6 КУпАП «Невжиття заходів щодо окремої ухвали суду», не відноситься до юрисдикції адміністративного суду. Такий спір може вирішуватися через механізм апеляційного оскарження відповідного судового рішення, але не апеляційного адміністративного суду, а до апеляційного загального суду, оскільки розгляд справи про адміністративне правопорушення, передбачене ст. 185-6 КУпАП «Невжиття заходів щодо окремої ухвали суду» здійснюється місцевим загальним судом, навіть у випадку, якщо відповідний протокол повинен складати секретар судового засідання, секретар окружного адміністративного суду [1; 2].

Окремо можемо зазначити наступне. Аналіз Єдиного державного реєстру судових рішень дозволяє констатувати відсутність у ньому справ про адміністративні правопорушення, передбачені ст. 185-6 КУпАП. Як зазначає суддя Дрогобицького міськрайонного суду Львівської області Л. О. Медведик, в Єдиному державному реєстрі судових рішень відсутня практика застосування відповідальності за ст. 185-6 КУпАП після викладення цієї статті в новій редакції (коли з неї було виключено частину другу, якою передбачалась відповідальність за залишення посадовою особою без розгляду подання органу дізнання чи слідчого про усунення причин і умов, що сприяли вчиненню злочину, або протесту, припису чи подання прокурора, а так само несвоєчасна відповідь на подання, протест чи припис). Науковець вказує, що на цей час, жоден секретар судового засідання чи секретар суду в Україні не складав протокол і, відповідно, жоден суддя не розглядав справу про адміністративне правопорушення, передбачене статтею 185-6 КУпАП [3; 4].

Вище викладене дозволяє дійти наступного висновку. Протоколи про адміністративні правопорушення, передбачені ст. 185-6 КУпАП «Невжиття заходів щодо окремої ухвали суду» уповноважений складати секретар судового засідання, секретар адміністративного суду, що постановив окрему ухвалу. Однак, адміністративні суди не уповноважені розглядати таку категорію адміністративних справ (вони віднесені до повноважень суддів районних, районних у місті, міських чи міськрайонних судів). Місцеві загальні суди, хоч і розглядають справи з приводу рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень щодо притягнення до адміністративної відповідальності, однак зважаючи на положення ст. 294 КУпАП, ці справи не включають в себе вирішення питання про протиправність постанови судді, яка оскаржується як й інші судові рішення через подання апеляційної скарги. У зв'язку із цим, відмова П'ятого апеляційного адміністративного суду про те, що спір про бездіяльність суду щодо складання протоколу про адміністративне правопорушення, передбачене ст. 185-6 КУпАП «Невжиття заходів щодо окремої ухвали суду», не відноситься до юрисдикції адміністративного суду є правомірною.

Список використаних джерел:

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 року. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/8073-10>
2. Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року №2747-IV (із змінами та доповненнями). *Законодавство України*. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>.

3. Медведик Л. О. Окрема ухвала та правові позиції як засоби адміністративної юрисдикції суду. *Науковий вісник публічного та приватного права: збірник наукових праць*. 2019. Випуск 4. Т. 2. С.119-125. URL: <https://nzlubp.org.ua/index.php/journal/article/download/73/71>.

4. Медведик Л. О. Юрисдикція правосуддя в Україні: порівняльний аспект. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.10 – судоустрій; прокуратура та адвокатура. Львів, 2023. 202 с. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0423U100129>.

Самбор Микола Анатолійович,

*начальник сектора моніторингу Прилуцького районного відділу поліції
Головного управління Національної поліції в Чернігівській області,
депутат Прилуцької районної ради, професор кафедри правознавства
Північноукраїнського інституту імені Героїв Крут ПрАТ «Вищий навчальний заклад
«Міжрегіональна Академія управління персоналом», кандидат юридичних наук, член-
кореспондент
Національної академії наук вищої освіти України*

СТАТИЧНІСТЬ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИХ ЗАСАД – ПЕРЕДУМОВА ДОТРИМАННЯ ПРАВ, СВОБОД ТА ІНТЕРЕСІВ ЛЮДИНИ

Конституційна дійсність набуває все більшого магнетизму та останнім часом привертає увагу не лише дослідників, науковців, законотворців, а й суб'єктів правозастосування та пересічних громадян, які для урегулювання відносин з державною владою намагаються скористатися визнаними, формально закріпленими правами, свободами та інтересами людини.

З точки зору прагматизму, конституційні норми визначають фарватер ключових взаємовідносин людини і держави. Усвідомлюючи те, що змістом правовідносин є права, свободи, інтереси, обов'язки, юридична відповідальність, очевидним, є те, що людину цікавить найбільше присутність можливості використання та здійснення прав, свобод та інтересів у відповідних суспільних відносинах урегульованих правом. Користуючись засадами позитивізму та етизму, відмітимо, що будь яка конституція, не винятком є Конституція України [1], її норми у цілому конституційний закон ухвалюється саме державою в особі її уповноважених органів – законодавчих, а за винятком – ухвалюється народним плебісцитом, однак, навіть за останнього випадку – розроблення та формування норм держава залишає за собою.

Важко оцінити фундаменталізм положення ст. 3 Конституції України про те, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Зміст цього положення має втілюватися у всій діяльності держави, її органів та посадових осіб. Очевидно, що наповнення змісту має відбуватися з природно-правових джерел. Упевнені, що державні органи та їх посадові особи повинні володіти відповідною правовою культурою для осягності цих положень та їх прямої дії у регулюванні відносин за участі державних органів.

Правозастосовна практика та повсякденне життя демонструє виклики, пов'язані із дотриманням прав, свобод та інтересів людини посадовими особами державних органів. Ігнорування, замовчування таких фактів негативно позначається перш за все на правовій культурі окремих громадян та населення, що призводить до зневіри у забезпеченні прав,

свобод та інтересів людини державою відповідно до взятих останньою на себе зобов'язань, що виявляються як у позитивних, так і негативних обов'язках держави, відображених у відповідних повноваженнях та компетенції державних органів та їх посадових осіб [2]. Чутливість сфери дотримання прав, свобод та інтересів людини ще більше загострюється за особливих правових режимів (правового режиму воєнного чи надзвичайного станів), коли держава запроваджує обмеження використання або здійснення таких можливостей. У зв'язку із цим важливим, щоб державні органи неухильно дотримувалися прав, свобод та інтересів людини, не допускали щонайменшого звуження їх обсягу, а тим паче порушення.

Водночас, усвідомлюючи зовнішні загрози для існування державності, у суспільстві можуть відбуватися процеси, пов'язані зі зміною та переорієнтацією цінностей. Гарантії прав, свобод та інтересів, які мають природно-правове джерело неможливі без етатистської складової, оскільки у гарантуванні вказаних прав важливим як інституційною, так і функціональною складовою є сама держава, її апарат і органи, окремі посадові особи, які взяли на себе тягар зобов'язань держави перед суспільством і людиною.

Відтак, подекуди можуть виникати два ключові вектори діяльності держави: 1) спрямованість на збереження чи самозбереження держави (суверенітету, незалежності, конституційного ладу, форм держави тощо); 2) виконання взятих державою зобов'язань перед людиною – власним громадянином. На власне переконання, думається, що розмежування вказаних векторів неприпустиме, оскільки вони є складовими єдиного напрямку розвитку – прогресивного збереження інституту суспільства, і лише потім – державності у тій її демократичній формі, яку обрав народ – єдине джерело влади.

Які б погляди та підходи не викладалися у розуміння прав, свобод та інтересів дослідниками, більшість з них набуває загальноновизнаного та поширеного характеру за умов їх легітимації інститутом держави. Неоднакове застосування одних і тих самих норм, зокрема в умовах особливих правових режимів (воєнного чи надзвичайного станів) зумовлює обставини, за яких можливе необґрунтоване, незаконне застосування заходів адміністративного примусу, що негативно впливає на загальний стан правопорядку, порушення прав, свобод та інтересів людини і громадянина, а також має своїм наслідком руйнацію авторитету органів влади та управління як всередині країни, так і на міжнародному рівні, що не кращим чином позначається на розвиткові демократичних засад розвитку українського суспільства [4, с.186].

Будь які зміни у формі прав, свобод та інтересів, наповненні їх змісту, зміни правової позиції розуміння прав, свобод та інтересів знаходять негативні емоції серед різних суспільних верств, які є складовими єдиного носія влади – народу. Переконаємося, що оновлення правових позицій, які не породжують нові норми, а тому як джерело права можуть сприйматися лише як діяльнісні його складові, що надають праву «живого» змісту, коли норми права виступають не як універсальні регулятори, а як активні практичні регулятори конкретних (на відміну від абстрактних) суспільних відносин із цілком конкретними учасниками [3, с. 83].

Відштовхуючись від сучасного праворозуміння, слід продовжувати невпинний рух у напрямку вдосконалення не лише отриманих даних про розуміння прав, свобод та інтересів людини, а й розвивати інститути громадянського суспільства, зокрема на міждержавному та міжнародному рівнях щодо утворення ефективної системи захисту та відновлення прав, свобод та інтересів людини, яка не залежатиме від волі та сили окремої особи (як фізичної, так і юридичної, чи то резидента чи нерезидента) як у відносинах у середині будь якої країни, так і на рівні країни або міжнародному рівні [5, с. 85]. Зміни правових позицій змісту, форми, використання, здійснення, поновлення прав, свобод та інтересів людини у бік звуження їх змісту в умовах особливих правових режимів без опору на громадську думку та культуру населення припустимі, оскільки отримують негативний ефект у соціумі.

Подібна негативна риторика, обумовлена кардинальними змінами у підходах до наповнення змісту прав, свобод та інтересів, застосування заходів, спрямованих на їх

обмеження, без здійснення відповідних культурно-просвітницьких заходів та формування відповідної правової культури народу, негативно позначаються на відносинах народу і держави. Думається, що зміна наголосів у змісті прав, свобод та інтересів, особливо розуміння обмежень використання та здійснення таких юридичних можливостей неприпустимо без відповідного запиту та схвалення народу. Без останнього, подібні односторонні дії суб'єктів владних повноважень зумовлюватимуть супротив громадської думки та інтересу народу.

Отож формування нових правових позицій в умовах особливих правових режимів щодо прав, свобод та інтересів має здійснюватися винятково відповідно до запитів загальносоціального інтересу та інтересів народу на засадах верховенства права та дотримання прав, свобод та інтересів, не допускаючи утвердження ідей у виді відповідних правових доктрин звуження змісту прав, свобод та інтересів з одночасним розширенням адміністративного розсуду щодо можливого обмеження використання чи здійснення прав, свобод та інтересів людини.

Список використаних джерел:

1. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 04.06.2025).
2. Sambor M. Local self-government powers: on content and correlation with related concepts. *Law and Safety*. 2024. No. 2 (93). P. 87-95.
3. Самбор М. Правова позиція в українській правовій доктрині. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2018. № 2 (107). С. 80-84.
4. Самбор М.А. Застосування норм адміністративно-деліктного права. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О.Дідоренка*. 2018. № 2 (82). С. 176-188.
5. Самбор М.А. Права, свободи, інтереси людини і громадянина: ідеї для подальшого розвитку змістовно-функціонального наповнення. Конституція України в період війни та післявоєнного відновлення: матеріали Міжнародної наукової конференції з нагоди Дня Конституції України (23 червня 2023 року): ел. Збірник / Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2023. С. 83-85.

Сенюк Олександра Олександрівна,

*здобувачка на бакалаврському рівні юридичного факультету
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова*

Кміта Назарій Андрійович,

*здобувач на бакалаврському рівні юридичного факультету
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова*

СУДОВИЙ КОНТРОЛЬ ЗА РІШЕННЯМИ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ЦЕНТРІВ КОМПЛЕКТУВАННЯ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ ЯК ГАРАНТІЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Тема судового контролю рішень територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки в умовах воєнного стану є вкрай актуальною через збільшення кількості мобілізаційних проваджень і випадків оскарження цих рішень. У воєнний час держава отримує розширені повноваження, але це не відмінняє принципу верховенства права та гарантованого Конституцією права людини на захист своїх прав у суді. Суди формують чіткі межі втручання держави у мобілізацію, забезпечуючи правову рівновагу.

Територіальні центри комплектування та соціальної підтримки як органи військового управління визначені Постановою Кабінету Міністрів України від 23 лютого 2022 року №154. Вони забезпечують виконання законодавства з питань військового обов'язку, військової служби, мобілізаційної підготовки та мобілізації. Відповідно до цього Положення, до повноважень ТЦК належить зокрема оформлення відстрочок від призову та ведення особливого обліку військовозобов'язаних і резервістів [1].

Умови воєнного стану регламентовані Законом України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року. Згідно зі статтею 26 цього Закону правосуддя в умовах воєнного стану здійснюється лише судами, а будь-які спроби скоротити чи пришвидшити судочинство заборонені [2]. Судова гілка влади має діяти на підставі Конституції і законів України навіть під час війни. Конституція України гарантує кожному право захистити свої права у судовому порядку. Зокрема, Конституція передбачає обов'язковість здійснення правосуддя виключно судами та право кожної особи звернутися до суду у разі порушення її прав.

Адміністративний судовий процес передбачає, що кожна особа має право звернутися до адміністративного суду, якщо вважає, що рішенням, дією чи бездіяльністю суб'єкта владних повноважень порушені її права. Відповідно до ст. 19 КАС України юрисдикція адміністративних судів охоплює спори про оскарження рішень (нормативних чи індивідуальних) суб'єкта владних повноважень, за винятком випадків, коли іншим законом передбачено особливий порядок провадження. Це прямо стосується спорів з ТЦК та СП, які розглядаються судами адміністративної юрисдикції [3].

Показовим та актуальним прикладом реалізації судового контролю за діяльністю територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки в умовах воєнного стану є справа №420/41488/25 від 11 березня 2026 року, розглянута Одеським окружним адміністративним судом. Предметом спору стало рішення комісії ТЦК та СП про відмову військовозобов'язаному у наданні відстрочки від призову. Позивач обґрунтовував своє право на відстрочку тим, що здійснює постійний догляд за дідом, який є особою з інвалідністю та потребує сторонньої допомоги. На підтвердження зазначених обставин ним було подано необхідні документи, передбачені чинним законодавством, однак комісія ТЦК дійшла висновку про відсутність підстав для надання відстрочки, посилаючись на наявність у особи з інвалідністю інших близьких родичів, які теоретично могли б забезпечувати відповідний догляд.

Оцінюючи правомірність такого рішення, суд виходив із того, що діяльність ТЦК та СП як суб'єктів владних повноважень підлягає контролю з боку адміністративних судів. Суд наголосив, що відповідно до положень Кодексу адміністративного судочинства України кожна особа має право звернутися до суду у випадку, якщо вважає, що рішенням, дією або бездіяльністю органу влади порушено її права чи законні інтереси. Саме тому рішення комісії ТЦК не є остаточними та можуть бути перевірені на предмет їх відповідності вимогам законності, обґрунтованості та справедливості.

Під час розгляду справи суд встановив, що відповідач фактично обмежився формальним аналізом сімейного стану особи з інвалідністю, не врахувавши реальної можливості інших родичів здійснювати постійний догляд. Суд звернув увагу на те, що сама по собі наявність родичів першого ступеня споріднення не може автоматично свідчити про відсутність права на відстрочку. Вирішальне значення мають конкретні життєві обставини та фактична здатність таких осіб забезпечувати необхідний догляд. У справі було встановлено, що інші близькі родичі через стан здоров'я та вік не могли належним чином виконувати відповідні обов'язки. У результаті суд дійшов висновку про необґрунтованість рішення комісії ТЦК та СП та визнав його протиправним. Суд не лише скасував оскаржуване рішення, а й зобов'язав відповідача надати позивачу відстрочку від призову під час мобілізації, чим забезпечив ефективне поновлення порушеного права [4].

Разом із тим судова практика свідчить, що межі судового контролю за діяльністю територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки не є необмеженими.

Оскарженню в адміністративному судочинстві підлягають лише ті рішення, дії чи бездіяльність ТЦК та СП, які безпосередньо породжують правові наслідки для особи або впливають на її права та обов'язки. Натомість окремі процесуальні дії, які мають виключно інформаційний чи організаційний характер, не можуть бути самостійним предметом судового оскарження. Цей підхід був підтверджений Верховним Судом у постанові від 23 жовтня 2024 року у справі №380/2838/24. Суд дійшов висновку, що повістка не є індивідуальним актом суб'єкта владних повноважень, не встановлює нових прав чи обов'язків для громадянина та не змінює його правового статусу. У своєму рішенні Верховний Суд зазначив, що повістка виступає лише засобом оповіщення особи про необхідність виконання визначеного законом військового обов'язку, а тому сама по собі не може бути предметом судового оскарження. Суд окремо наголосив, що обов'язок військовозобов'язаного з'явитися до ТЦК та СП виникає безпосередньо із законодавства про мобілізацію та військовий обов'язок, а не з факту отримання повістки [5].

Згадана правова позиція має важливе значення для визначення предмета судового контролю у сфері мобілізаційних правовідносин. Вона демонструє, що адміністративні суди здійснюють перевірку насамперед тих рішень ТЦК та СП, які безпосередньо впливають на реалізацію прав громадян, зокрема рішень про відмову у наданні відстрочки, визнання придатності до військової служби, призов чи інші владні управлінські акти.

Аналіз наукових досліджень і практики застосування адміністративного судочинства свідчить, що інститут судового контролю за рішеннями територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки під час воєнного стану перебуває на стадії активного розвитку та потребує подальшого нормативного вдосконалення. Незважаючи на запровадження спеціальних процесуальних механізмів для оперативного розгляду спорів, пов'язаних із мобілізаційними правовідносинами, окремі положення законодавства викликають дискусії щодо їх відповідності принципам доступності правосуддя та ефективного захисту прав особи.

У наукових працях зазначається, що скорочені строки звернення до суду з позовами про оскарження рішень ТЦК та СП сприяють забезпеченню правової визначеності та стабільності мобілізаційних процедур. Водночас спеціальні вимоги до форми і змісту позовних заяв, а також відсутність пільг щодо сплати судового збору можуть ускладнювати реалізацію права на судовий захист. Особливо гостро ця проблема проявляється в умовах воєнного стану, коли громадяни нерідко опиняються в ситуаціях, що потребують швидкого та доступного механізму відновлення порушених прав.

Суттєве значення має також питання співвідношення дискреційних повноважень ТЦК та СП і контрольних функцій адміністративних судів. Органи, які забезпечують виконання мобілізаційних заходів, повинні мати можливість оперативно реагувати на виклики, пов'язані з обороною держави. Проте надана їм свобода розсуду не може виходити за межі законодавчо встановлених повноважень. Тому судовий контроль покликаний запобігати випадкам свавільного застосування владних повноважень, перевіряючи законність, обґрунтованість і пропорційність прийнятих рішень.

Особливого значення набуває роль адміністративних судів як гаранта дотримання прав людини у сфері мобілізаційних правовідносин. Неправомірні рішення або дії ТЦК та СП можуть призводити до істотного обмеження конституційних прав громадян, а відтак потребують існування ефективного механізму судового захисту. Його результативність залежить не лише від якості нормативного регулювання, а й від здатності судів забезпечити реальне поновлення порушених прав та інтересів особи.

Отже, судовий контроль за рішеннями територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки під час воєнного стану є важливим механізмом забезпечення законності у сфері мобілізаційних правовідносин. Він гарантує можливість перевірки судами правомірності рішень, дій чи бездіяльності ТЦК та СП, сприяючи дотриманню балансу між інтересами держави у сфері оборони та необхідністю захисту конституційних

прав і свобод громадян. Завдяки цьому забезпечується реалізація принципу верховенства права навіть в умовах особливого правового режиму воєнного стану.

Список використаних джерел:

1. Про затвердження Положення про територіальні центри комплектування та соціальної підтримки: Постанова Каб. Міністрів України від 23.02.2022 № 154 : станом на 9 жовт. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/154-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 29.05.2026).
2. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII: станом на 4 берез. 2026 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 29.05.2026).
3. Кодекс адміністративного судочинства України : Кодекс України від 06.07.2005 № 2747-IV: станом на 1 січ. 2026 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 29.05.2026).
4. Одеський окружний адміністративний суд. Рішення від 11.03.2026 у справі №420/41488/25. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/134779557> (дата звернення: 30.05.2026)
5. Верховний Суд. Постанова від 23.10.2024 у справі №380/2838/24, провадження №К/990/25887/24. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122522303> (дата звернення: 30.05.2026).

Слободян Юлія Валеріївна,
адвокат

ЦИФРОВІ ПРАВА ЛЮДИНИ ЯК НОВА КАТЕГОРІЯ ПРАВ: ПРОБЛЕМИ КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЇ ТА ЗАХИСТУ

Права людини є одним із ключових орієнтирів розвитку національної правової системи. Стрімкий розвиток цифрових технологій та інформаційного суспільства призвів до появи нової групи прав – цифрових прав людини, які потребують належного правового регулювання та ефективного захисту. Паралельно з цим виникають нові явища, пов'язані з цифровим середовищем, зокрема електронні правочини, електронне правосуддя, штучний інтелект, блокчейн-технології та великі масиви даних. У науковій літературі поступово формується інститут цифрових прав людини, однак єдиного підходу до його розуміння, змісту та місця в системі права України поки що не вироблено. Це пов'язано з тим, що цифрова сфера розвивається дуже швидко і постійно змінює умови реалізації традиційних прав людини. Водночас цифрові права вже сьогодні фактично є частиною повсякденного життя, адже без них неможливо повноцінно користуватися онлайн-сервісами, отримувати державні послуги та брати участь у суспільних процесах. Саме тому їх подальше дослідження та належне законодавче закріплення є важливим кроком для забезпечення ефективного захисту прав людини в умовах цифрової трансформації.

Відповідно до підходу української громадської організації «Платформа прав людини», цифрові права розуміються як права людини, що реалізуються в онлайн-середовищі та охоплюють, зокрема, право на доступ до мережі Інтернет, свободу вираження поглядів, право на захист приватності та інші права, здійснення яких пов'язане із використанням цифрових технологій [1, с. 452]. У науковій літературі також поширений підхід, відповідно до якого цифрові права розглядаються як об'єкт цивільно-правового регулювання [2, с. 589].

На думку Л. Л. Тарасенка, цифрові права не утворюють повністю нової категорії прав, а є збірним поняттям для прав людини, реалізація яких пов'язана з використанням цифрових технологій та інформаційно-комунікаційних систем [3].

Ю. Разметаєва пропонує розглядати поняття цифрових прав людини у двох аспектах. По-перше, як інструменти реалізації та захисту прав із використанням цифрових технологій та онлайн-середовища. По-друге, як права, що сформувалися в умовах цифрової епохи та набувають ознак фундаментальних. До таких прав дослідниця відносить право на приватність, свободу вираження поглядів, право на інформацію, право на забуття, право на анонімність, право на участь в управлінні державними справами та право на доступ до Інтернету [4, с. 18–23].

Таким чином, попри існування різних наукових підходів до визначення сутності та правової природи цифрових прав, спільним для них є їх нерозривний зв'язок із використанням цифрових технологій. Відтак цифрові права людини доцільно визначати як сукупність прав, реалізація яких відбувається у цифровому середовищі та спрямована на забезпечення свободи особи, доступу до інформації й захисту приватності в мережі Інтернет.

Проблема систематизації цифрових прав людини залишається відкритою, оскільки на сьогодні у правовій науці ще не вироблено єдиного підходу до їх класифікації. Така ситуація зумовлена відносною новизною цього правового явища, а також динамічним розвитком цифрових технологій, що постійно розширює зміст і межі прав людини у цифровому середовищі. У науковій літературі до основних цифрових прав, як правило, відносять право на доступ до мережі Інтернет, свободу вираження поглядів в онлайн-просторі, право на приватність і захист персональних даних, а також право на безпеку в цифровому середовищі [5, с. 59]. Водночас зазначений перелік не є вичерпним, оскільки цифровізація суспільних відносин зумовлює появу нових правомочностей та трансформацію вже існуючих прав людини. За таких умов особливого значення набуває формування належної нормативно-правової бази та дієвих механізмів захисту цифрових прав. При цьому найбільш фундаментальні з них, зважаючи на їх зростаючу роль у забезпеченні правового статусу особи, потребують не лише законодавчого закріплення, а й подальшої конституціоналізації.

В умовах стрімкої цифровізації суспільства особливого значення набуває питання забезпечення цифрових прав людини в Україні. Попри численні виклики, Україна є однією з найбільш цифровізованих держав Європи, що підтверджується активним впровадженням електронних сервісів та розвитком цифрового врядування. Водночас аналіз державної політики свідчить про те, що цифрові права ще не набули статусу самостійного пріоритету у сфері захисту прав людини, хоча окремі аспекти їх забезпечення відображені у Національній стратегії у сфері прав людини, зокрема щодо гарантування свободи вираження поглядів, доступу до інформації та права на приватність [6].

Важливим етапом інтеграції України до європейського цифрового простору стало приєднання до програми «Цифрова Європа», а також розвиток співпраці з Європейським Союзом у сфері електронних довірчих послуг. Значну роль у процесі цифрової трансформації відіграє електронне урядування, яке забезпечує відкритість, прозорість та підвищення ефективності взаємодії громадян з органами публічної влади.

Вагоме значення для вдосконалення національного механізму захисту цифрових прав має вивчення зарубіжного досвіду. Зокрема, показовим є приклад Фінляндії, яка у 2010 р. однією з перших у світі законодавчо закріпила право на доступ до мережі Інтернет як одне з ключових цифрових прав людини. Відповідні зміни до Закону про ринок зв'язку гарантували кожному право на широкосмуговий доступ до Інтернету зі швидкістю не менше 1 Мбіт/с, а в перспективі передбачали збільшення цього показника до 100 Мбіт/с [7]. Такий підхід свідчить про усвідомлення державою того, що доступ до мережі Інтернет є важливою передумовою реалізації інших прав і свобод людини та невід'ємним елементом функціонування сучасного інформаційного суспільства. Крім того, цей приклад демонструє перехід від декларативного визнання цифрових прав до їх реального нормативного забезпечення, що забезпечує більш високий рівень їх гарантування на практиці.

Отже, динамічний розвиток цифрових технологій та цифрова трансформація суспільних відносин зумовлюють необхідність переосмислення традиційних підходів до розуміння прав людини та актуалізують питання концептуалізації цифрових прав у правовій системі України. Незважаючи на відсутність єдиного підходу до визначення їх правової природи та системи, очевидним є те, що цифрові права поступово набувають ознак самостійної категорії прав людини, а їх належне забезпечення стає одним із пріоритетних напрямів розвитку сучасної демократичної держави.

З огляду на високий рівень цифровізації публічних послуг та активний розвиток електронного урядування в Україні, постає об'єктивна потреба у формуванні цілісної концепції цифрових прав, їх нормативному закріпленні та створенні ефективних механізмів реалізації й захисту. При цьому особливого значення набуває гармонізація національного законодавства з європейськими стандартами та врахування позитивного досвіду держав, які вже інтегрували окремі цифрові права до своїх правових систем.

Убачається, що подальший розвиток української правової системи повинен бути спрямований не лише на вдосконалення регулювання цифрової сфери, а й на поступове визнання цифрових прав як невід'ємної складової конституційно-правового статусу особи. У перспективі це сприятиме підвищенню рівня правової захищеності людини, забезпеченню балансу між технологічним прогресом і фундаментальними правами та свободами, а також утвердженню України як правової, демократичної та цифрової держави.

Список використаних джерел:

1. Єлісеєва О.С., Лазарєв В.В. Цифрова трансформація правової системи України: поява нової категорії прав людини та необхідність її захисту. Харківський національний університет внутрішніх справ: 20 років у статусі національного : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 2 берез. 2021 р.). Харків : ХНУВС, 2021. С. 451–453. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/004622fd-040d-4e64-9bdc-90ada945e6a5/content> (дата звернення: 24.06.2026 р.).
2. Єннан Р.Є. Цифрове право (право віртуального простору) та «цифровізація» права. Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень : у 2 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 19 травня 2023 р.) / за заг. ред. С.В. Ківалова. Одеса : Видавництво «Юридика», 2023. Т. 2. С. 588–592. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/items/711fd78b-f7de-423f-b462-65417839e59f> (дата звернення: 24.06.2026 р.).
3. Тарасенко Л. Л. Цифрові права: правова природа та еволюція // Вісник Львівського університету. Серія юридична. 2024. Вип. 79. С. 151–160. URL: <https://publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/law/article/view/12532> (дата звернення: 24.06.2026 р.).
4. Разметаєва Ю.С. Цифрові права людини та проблеми екстратериторіальності їх захисту. Право та державне управління. 2020. Вип. 4. С. 18–23. DOI: <https://doi.org/10.32840/pdu.2020.4.2>. (дата звернення: 24.06.2026 р.).
5. Братасюк О.Б., Ментух Н.Ф. Поняття та класифікація цифрових прав в Україні. Юридичний науковий електронний журнал. 2021. № 10. С. 58–61. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-10/12>. (дата звернення: 24.06.2026 р.).
6. Про Національну стратегію у сфері прав людини : Указ Президента України від 24 березня 2021 р. № 119/2021. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/119/2021#Text> (дата звернення: 24.06.2026 р.).
7. Finland: Legal Right to Broadband for All Citizens. Library of Congress. URL: <https://www.loc.gov/item/global-legal-monitor/2010-07-06/finland-legal-right-to-broadband-for-all-citizens/>. (дата звернення: 24.06.2026 р.).

Сміх Василь Володимирович,
кандидат юридичних наук, місто Київ
ORCID:0009-0008-9812-8219

ЕКОЦИД ЯК ПОСЯГАННЯ НА КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО ЛЮДИНИ НА ЖИТТЯ ТА МАСОВЕ ЛАТЕНТНЕ УМИСНЕ УБИВСТВО

Російське вторгнення продемонструвало систематичне використання знищення довкілля як інструменту ведення війни. Це включає навмисне забруднення водних систем, затоплення населених пунктів та диверсії проти критичної інфраструктури. Одним із найбільш руйнівних прикладів стало знищення Каховської дамби у червні 2023 року, що спричинило масштабні повені, змусило десятки тисяч цивільних осіб покинути свої домівки та позбавило понад 1,5 мільйона акрів сільськогосподарських земель зрошувальної води [3, с. 256-270]. Російські посадові особи також погрожували подальшими атаками на Київську гідроелектростанцію та Канівське водосховище у 2024 році, що свідчить про продовження використання водних ресурсів як інструменту примусу.

Шляхом перетворення продовольчого виробництва на об'єкт ураження Росія загрожує економіці України та сільським засобам існування, одночасно дестабілізуючи світову торгівлю та посилюючи зростання цін на продовольство в імпортозалежних регіонах.

Загалом, така стратегія є прикладом так званого «колатерального екоциду» — навмисного використання екологічного руйнування для досягнення військових і політичних цілей. Російське вторгнення в Україну відтворює моделі попередніх європейських конфліктів XX століття, за яких значні території стають небезпечними та непридатними для використання через наявність наземних мін і нерозірваних боєприпасів. Сторюючи непридані умови для проживання людей, екоцид тим самим радикалізує конкуренцію за доступ до обмежених ресурсів, провокуючи позаправові форми насильства, зокрема найтяжчу форму злочинності — умисні вбивства.

Екоцид у воєнних умовах знищує природні умови існування людини; створює довгострокові загрози здоров'ю населення; погіршує санітарно-епідеміологічну ситуацію; провокує дефіцит води, продовольства й безпечного довкілля; підвищує смертність населення. Де-факто за таких умов виникає явище, що його можна узагальнити концептом «екосоціального насильства», де умисні вбивства й екоцид функціонують, як взаємопов'язані прояви руйнування життєвих систем. Тут екологічне руйнування стає непрямым фактором збільшення насильницької смертності та криміногенної напруги. Особливо це проявляється у зонах техногенних катастроф, районах руйнування критичної інфраструктури, територіях забруднення ґрунтів і води, регіонах масового мінування. Фактично війна створює ситуацію, коли екоцид і насильство проти людини набувають системного характеру [2].

Одним із головних напрямків цього взаємовпливу є трансформація соціального середовища. Адже екоцид як потужний криміногенний фактор руйнує умови нормального життя; спричиняє масове переміщення населення; поглиблює бідність; провокує безробіття; руйнує локальні соціальні зв'язки. Такі процеси традиційно належать до сильних криміногенних факторів, які посилюють соціальну агресію; збільшують конфліктність; підвищують рівень побутового насильства; сприяють психологічній дестабілізації населення. У результаті зростає ризик побутових умисних убивств, насильства у сім'ї, конфліктів за ресурси, кримінальної самоорганізації населення у кризових умовах (створення організованих збройних угруповань тощо).

Крім того, екоцид у воєнних умовах має потужний психотравмувальний ефект. Адже масове знищення природного середовища, загибель тварин, руйнування міст, забруднення територій, постійна екологічна небезпека формують у населення хронічний стрес, відчуття безвиході, емоційну дестабілізацію, агресивність, втрату соціальних орієнтирів.

Екоцид в умовах війни сприяє консервації латентності умисних убивств. Адже екологічні катастрофи та бойові дії об'єктивно ускладнюють виявлення тіл; проведення експертиз; документування злочинів; встановлення причин смерті людей тощо. Унаслідок цього зростає латентність умисних убивств, частина смертей може формально класифікуватися як наслідок бойових дій або техногенних катастроф, ускладнюється статистичний облік насильницької смертності тощо. Особливо це характерно для тимчасово окупованих територій, районів ведення бойових дій, зон затоплення, районів масових руйнувань, місць екологічних катастроф. В Україні взаємозв'язок екоциду та умисних убивств має особливу специфіку через широкий масштаб бойових дій, їх високу інтенсивність, обсяги руйнувань цивільної інфраструктури, загрозу застосування РФ ядерної зброї, підриви гідротехнічних споруд, масове мінування територій, знищення аграрної інфраструктури тощо. Екоцид та динаміка умисних убивств в Україні в умовах війни перебувають у складному взаємозв'язку, який проявляється через соціальні, кримінологічні, гуманітарні, психологічні та безпекові механізми впливу. Повномасштабна війна України з Російською Федерацією, розпочата в 2022 році, створила ситуацію, за якої масове руйнування довкілля і його компонентів перестало бути виключно екологічною проблемою та перетворилося на самостійний чинник трансформації насильницької злочинності, суспільної дестабілізації та джерело загроз самому життю людини. У цьому контексті екоцид і умисні вбивства мають не лише паралельний, а й взаємозумовлений характер.

Взаємовплив екоциду та динаміки умисних убивств потребують подальших поглиблених кримінологічних досліджень та корегування за отриманими науковими результатами правотворчих і правозастосовчих елементів державної кримінально-правової політики, спрямованої на протидію умисних убивствам та юридичну відповідальність російської влади та військових за злочини екоциду в Україні[1;4]. Її складовою має стати і протидія екоциду, що не повинен розглядатися окремо від системи насильницької злочинності, зокрема умисних убивств в умовах війни.

Список використаних джерел:

1. Костицький В.В., Піскорський Ю. Соціолого-правові основи відповідальності за воєнні злочини за сучасних умов (підрозділ у колективній монографії «Законодавче забезпечення формування та реалізації державної політики України в умовах воєнного стану : колективна монографія : у 4 т. / заг. ред. : Стефанчук Р. О., Мищак І. М., Савченко Л. А.; Інститут законодавства Верховної Ради України. К. : Вид-во «Людмила», 2022. ISBN 978-617-555-031-1 Т. 4 : Відповідальність за вчинення злочинів під час вторгнення Російської Федерації в Україну: міжнародно-правовий і національний аспекти / відп. ред. Коваленко А. А.; Інститут законодавства Верховної Ради України. 2022. 306 с. ISBN 978-617-555-035-9»
2. Екоцид і права людини: як війна РФ трансформувала екологічний рух України – результати дослідження. URL: <https://zmina.info/news/ekocydy-i-prava-lyudyny-yak-vijna-rf-transformovala-ekologichnyj-ruh-ukrayiny-rezultaty-doslidzhennya/>.
3. Малишева Н. Р. Екоцид внаслідок підриву греблі Каховської ГЕС як виклик та шанс для міжнародного судочинства. *Вісник Національної академії правових наук*. 2023. № 3. Т. 30. С. 256–270.
4. Костицький В. В., Костицька І. О., Суходольська А. А. До питання про юридичну відповідальність за злочинне посягання на конституційне право людини на безпечне довкілля у ході російської воєнної агресії в Україні / Костицький В.В.// *Екологічне право*, 2022, №3-4, С.25-29. (Фахове видання. Index Copernicus).

*Солодка Ірина Володимирівна,
доцентка кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова*

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СТАТУС ПАРЛАМЕНТУ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ В УМОВАХ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ

Конституційний статус парламенту є однією з центральних категорій сучасної науки конституційного права, що охоплює сукупність конституційно закріплених характеристик законодавчого органу: його правову природу, місце в системі поділу влади, порядок формування, структуру, функції та повноваження, а також форми взаємодії з іншими органами державної влади [1].

Статус парламенту визначається передусім нормами конституції, що надає відповідним положенням найвищу юридичну силу та забезпечує їх стабільність. Водночас конституційний статус є динамічною категорією, яка наповнюється конкретним змістом через поточне законодавство, регламентні норми та конституційно-судову практику. У науковій літературі конституційний статус парламенту розглядається у двох взаємопов'язаних вимірах: формально-юридичному та функціональному [2]. Формально-юридичний вимір відображає нормативно закріплене положення парламенту в системі органів державної влади. Функціональний вимір характеризує реальний обсяг впливу законодавчого органу на формування та реалізацію державної політики. Розрив між цими двома вимірами є індикатором якості конституційного ладу: чим суттєвіша різниця між формальним і реальним статусом парламенту, тим більшою є загроза деформації принципів правової державності.

Конституційний статус Верховної Ради України визначений у Розділі IV Конституції України 1996 року, де парламент характеризується як єдиний орган законодавчої влади в Україні [3]. Конституційний Суд України у своїх рішеннях неодноразово тлумачив зміст цього положення, підкреслюючи виняткову роль Верховної Ради у здійсненні законодавчої функції та неприпустимість делегування законодавчих повноважень іншим органам [4]. Разом із тим аналіз конституційної практики свідчить про наявність системних викликів, пов'язаних із реалізацією конституційного статусу парламенту в умовах сучасної правової держави.

Парламент як інституція є безпосереднім утіленням принципу народного суверенітету в механізмі держави, оскільки формується шляхом вільних демократичних виборів і покликаний представляти інтереси народу при здійсненні державної влади. Правова держава передбачає не лише формальне закріплення представницької природи парламенту, але й забезпечення реального зв'язку між волею виборців та рішеннями законодавчого органу [5]. Представницька функція парламенту реалізується через систему інститутів: парламентських виборів, мандата народного депутата, парламентських слухань, петиційного права громадян, інституту омбудсмена.

Сучасні виклики представницькій природі парламенту пов'язані з кількома взаємообумовленими чинниками. По-перше, зростає криза партійного представництва: парламентські партії дедалі більше відриваються від своїх виборчих баз та перетворюються на механізми реалізації вузькогрупових інтересів [6]. По-друге, посилюється вплив позапарламентських акторів – медіахолдингів, груп економічного тиску, міжнародних організацій – на формування порядку денного законодавчого органу. По-третє, розвиток цифрових технологій та форм безпосередньої демократії ставить під сумнів традиційну монополію парламенту на представницьку легітимність. Відповіддю на ці виклики в рамках концепції правової держави є посилення підзвітності парламентаріїв виборцям, вдосконалення виборчого законодавства та розвиток механізмів партисипативної демократії.

Законодавча функція є сутнісним елементом конституційного статусу парламенту та основним інструментом реалізації народного представництва. Якість здійснення законодавчої функції безпосередньо визначає стан правової системи держави та рівень забезпечення прав і свобод людини. В умовах правової держави законодавча діяльність парламенту повинна відповідати принципам верховенства права, правової визначеності, пропорційності та захисту основоположних прав [7].

Конституційно-судовий контроль, що здійснюється Конституційним Судом України, виступає ключовим механізмом забезпечення конституційності законодавчої функції парламенту. Серед ключових викликів ефективності законодавчої функції Верховної Ради України слід виокремити такі: по-перше, надмірна кількість законодавчих ініціатив за умов недостатньої якості їх аналітичного та нормопроєктувального обґрунтування; по-друге, практика прийняття законів у невідповідному процедурному порядку, що неодноразово ставала предметом конституційного судочинства [4]; по-третє, недостатній рівень застосування механізмів антикорупційної та регуляторної експертизи законопроектів; по-четверте, нестабільність законодавства внаслідок частого внесення змін до нещодавно прийнятих актів, що порушує принцип правової визначеності як складову верховенства права [8].

Особливою проблемою є забезпечення якості законодавчого процесу в умовах правового режиму воєнного стану. Скорочені строки розгляду законопроектів, спрощені процедури та обмежена публічність законодавчих дебатів, хоча й виправдані вимогами безпеки, створюють ризики для дотримання стандартів правової держави. Венеціанська комісія Ради Європи сформулювала низку рекомендацій щодо мінімальних стандартів законодавчого процесу, яких слід дотримуватися навіть в умовах надзвичайних обставин.

Парламентський контроль є невід'ємним атрибутом конституційного статусу законодавчого органу в державі, що претендує на статус правової. Сутність парламентського контролю полягає в перевірці відповідності діяльності органів виконавчої влади конституційним приписам, законам та програмним документам, затвердженим парламентом. Система парламентського контролю включає інститути: запиту та інтерпеляції, діяльності тимчасових слідчих комісій, парламентських слухань, затвердження державного бюджету та звіту про його виконання, контролю через інститут Уповноваженого Верховної Ради з прав людини [9].

Аналіз конституційної практики свідчить про систематичне послаблення контрольної функції Верховної Ради України, що є одним із найбільш серйозних викликів її конституційному статусу. Основними причинами цього явища є: домінування виконавчої влади в системі прийняття ключових рішень у сфері державної політики; партійна дисципліна, що перешкоджає реальному контролю парламентської більшості за урядом; недостатня інституційна спроможність парламентських комітетів для проведення фахового аналізу діяльності органів виконавчої влади; обмеженість доступу депутатів до інформації, необхідної для здійснення ефективного контролю [6]. Укріплення контрольної функції є одним із пріоритетів парламентської реформи в контексті стандартів Ради Європи.

Перспективним напрямом є запровадження інституту парламентських слідчих комітетів із розширеними повноваженнями щодо витребування документів та заслуховування посадових осіб, що відповідає кращим практикам парламентаризму держав – членів ЄС. Водночас важливим є законодавче закріплення обов'язку органів виконавчої влади надавати вичерпні відповіді на парламентські запити у визначені строки та запровадження реальної відповідальності за ухилення від парламентського контролю.

Взаємодія парламенту та Конституційного Суду є одним із ключових механізмів забезпечення верховенства права та конституційної законності. Конституційний Суд України виступає інституційним гарантом конституційного статусу парламенту: з одного боку – охороняючи виключні законодавчі повноваження Верховної Ради від посягань з боку інших гілок влади, а з іншого – здійснюючи контроль за конституційністю законодавчих актів [4]. Практика КСУ демонструє кілька усталених підходів до тлумачення

конституційного статусу Верховної Ради: по-перше, послідовне дотримання доктрини виключності законодавчої функції парламенту; по-друге, контроль за дотриманням конституційної процедури прийняття законів; по-третє, коригування змісту законодавчих рішень Верховної Ради через визнання окремих законів неконституційними. Водночас наявні прогалини у правовому регулюванні виконання рішень КСУ Верховною Радою є серйозним викликом для принципу верховенства права [10].

Конституційний статус парламенту зазнає особливих випробувань в умовах правового режиму воєнного стану, запровадженого в Україні у зв'язку з повномасштабним збройним вторгненням Російської Федерації. Воєнний стан як надзвичайний правовий режим об'єктивно обмежує можливості для повноцінного здійснення парламентських функцій: публічність законодавчого процесу звужується вимогами інформаційної безпеки, контрольна функція обмежується необхідністю забезпечення єдності командування, а сесійна діяльність ускладнюється безпековими ризиками. Разом із тим Верховна Рада в умовах воєнного стану продемонструвала значну законодавчу активність, ухваливши сотні законодавчих актів у сферах оборони, безпеки, соціального захисту та економічної мобілізації [12].

Конституційно-правова доктрина виробила критерії допустимих обмежень парламентської діяльності в умовах кризи, що ґрунтуються на принципах тимчасовості, необхідності та пропорційності. Відповідно до стандартів Венеціанської комісії, навіть в умовах воєнного стану парламент повинен зберігати свій конституційний статус і не може бути розпущений або усунений від законодавчого процесу. Україна в цілому дотримується цих стандартів, однак окремі аспекти законодавчої практики воєнного часу потребують критичного осмислення задля недопущення закріплення надзвичайних механізмів як постійних після завершення збройного конфлікту.

Конституційний статус Верховної Ради України перебуває під суттєвим впливом євроінтеграційного курсу держави, набуття нею статусу кандидата на вступ до ЄС у 2022 році та обумовленості переговорного процесу реалізацією конкретних реформ. Стандарти ЄС у сфері парламентаризму, сформульовані у практиці Венеціанської комісії, висновках Комітету регіонів та Парламентської асамблеї Ради Європи, окреслюють вектори розвитку конституційного статусу парламенту. Серед ключових напрямів: посилення незалежності та фахового рівня парламентаріїв, вдосконалення механізмів парламентського контролю, підвищення прозорості законодавчого процесу та поглиблення механізмів участі громадянського суспільства у законотворчості.

Перспективним напрямом конституційного розвитку є також питання можливого впровадження двопалатної структури парламенту, що неодноразово обговорювалося в контексті конституційної реформи в Україні. Аргументи на користь бікамералізму пов'язані з необхідністю представництва регіональних інтересів у законодавчому процесі та забезпечення додаткового механізму стримувань у законодавчій діяльності [2]. Водночас противники цієї ідеї вказують на ризики ускладнення законодавчого процесу та можливе посилення партикуляристських тенденцій. Вирішення цього питання потребує широкого конституційного діалогу за участю всіх зацікавлених сторін та ґрунтовного порівняльно-правового аналізу.

Особливої уваги заслуговує питання конституційного закріплення механізмів парламентського контролю за євроінтеграційним процесом. Досвід держав – членів ЄС свідчить про необхідність створення спеціалізованих парламентських структур для моніторингу відповідності національного законодавства *acquis communautaire* та участі в міжпарламентській взаємодії в рамках ЄС. Для України в умовах переговорного процесу про вступ до Євросоюзу формування ефективного механізму парламентського контролю євроінтеграційного курсу є не лише питанням ефективності парламентської діяльності, але й конституційною вимогою належного здійснення народного представництва [12].

За результатами проведеного аналізу можна сформулювати такі висновки. Конституційний статус парламенту є системоутворюючою категорією конституційного

права, що синтезує нормативно визначену правову природу, функції та повноваження законодавчого органу в єдину інституційну конструкцію; забезпечення відповідності реального статусу парламенту його конституційній моделі є ключовим критерієм зрілості правової державності. Сучасний парламентаризм зазнає системних викликів, пов'язаних із кризою партійного представництва, послабленням контрольної функції, якісними проблемами законодавчого процесу та інституційними обмеженнями в умовах воєнного стану; в українських умовах ці виклики набувають особливої гостроти через незавершеність демократичного транзиту та наслідки збройного конфлікту. Перспективи розвитку конституційного статусу Верховної Ради України визначаються євроінтеграційним вектором та стандартами Ради Європи, імплементація яких передбачає посилення законодавчої якості, зміцнення контрольної функції та поглиблення механізмів партисипативної демократії. Ключовою умовою реалізації конституційного потенціалу парламенту є подолання розриву між його формальним та реальним статусом через утвердження культури конституціоналізму як серед парламентаріїв, так і в суспільстві загалом. Науковий супровід конституційних реформ у сфері парламентського права є важливою передумовою успіху відповідних перетворень та їх відповідності принципам правової держави.

Список використаних джерел

1. Погорілко В. Ф., Федоренко В. Л. Конституційне право України : підручник. Київ : Наукова думка, 2011. 726 с.
2. Георгіца А. З. Конституційне право зарубіжних країн : підручник. Тернопіль : Астон, 2003. 432 с.
3. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 10.05.2025).
4. Рішення Конституційного Суду України у справі про повноваження Верховної Ради України від 17 жовтня 2002 р. № 17-рп/2002. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v017p710-02> (дата звернення: 10.06.2025).
5. Шаповал В. М. Сучасний конституціоналізм : монографія. Київ : Юридична фірма «Салком» ; Юрінком Інтер, 2005. 560 с.
6. Фрицький О. Ф. Конституційне право України : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2002. 536 с.
7. Скрипнюк О. В. Конституція України та її функції: проблеми теорії та практики реалізації. Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2005. 168 с.
8. Козюбра М. І. Принцип верховенства права і конституційна юрисдикція. Вісник Конституційного Суду України. 2000. № 4. С. 24–33.
9. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Закон України від 23 грудня 1997 р. № 776/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/776/97-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 10.05.2025).
10. Рішення Конституційного Суду України у справі про виконання рішень КСУ від 14 грудня 2000 р. № 15-рп/2000. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-00> (дата звернення: 10.05.2025).
11. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19> (дата звернення: 10.05.2025).
12. Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом від 27 червня 2014 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011 (дата звернення: 10.05.2025).

Сторожук Ірина Петрівна,
*професор кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова, кандидат
юридичних наук, професор*

ПРОТИДІЯ ДЕЗІНФОРМАЦІЇ ТА ПРОПАГАНДИ ЯК КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВЕ ЗАВДАННЯ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ

Ескалація гібридної агресії росії проти України, що з 24 лютого 2022 року набула форми повномасштабної збройної агресії, поставила перед конституційно-правовою наукою принципово нові виклики, пов'язані з осмисленням правових механізмів захисту інформаційного суверенітету держави. Інформаційний простір трансформувався на окремий операційний вимір конфлікту, в якому дезінформація та пропаганда виступають інструментами дестабілізації конституційного ладу, підриву національної єдності та маніпулятивного впливу на суспільну свідомість. Це актуалізує необхідність системного правового осмислення протидії цим явищам як конституційного завдання публічної влади, що і становить актуальність цього дослідження.

У конституційно-правовій доктрині питання інформаційної безпеки держави традиційно розглядалося крізь призму захисту права на інформацію та заборони цензури (ст. 15, 34 Конституції України). Однак системний аналіз ст. 17 Конституції України [1], яка визначає захист суверенітету і конституційного ладу як найважливішу функцію держави, дозволяє обґрунтувати самостійний конституційний мандат публічної влади на протидію деструктивному інформаційному впливу. Цей висновок підкріплюється ч. 2 ст. 34 Конституції України [1], яка допускає обмеження свободи слова в інтересах національної безпеки, та ст. 64 Конституції України [1], що визначає правовий режим обмеження прав і свобод в умовах воєнного або надзвичайного стану. Вітчизняні дослідники, зокрема, В. Брижко, О. Баранов та М. Швець, які послідовно обстоюють позицію, що інформаційна безпека є структурним елементом національної безпеки та конституційною цінністю, що підлягає самостійному правовому захисту [2, 3, 4].

Центральною теоретичною проблемою є забезпечення балансу між свободою вираження поглядів та інтересами інформаційної безпеки. Відповідно до практики Європейського суду з прав людини, зокрема рішень у справах «Lingens v. Austria» (1986) [5] та «Delfi AS v. Estonia» (2015) [6], ст. 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [7] не встановлює абсолютного захисту будь-якого висловлювання: держава вправі запроваджувати обмеження свободи слова, якщо вони передбачені законом, переслідують легітимну мету та є необхідними в демократичному суспільстві. Ці критерії утворюють конвенційний тест пропорційності, якому мають відповідати національні норми щодо обмеження поширення дезінформації. В умовах воєнного стану, введенного в Україні з 24 лютого 2022 року, допустимий обсяг таких обмежень розширюється відповідно до ст. 64 Конституції України [1] та Закону «Про правовий режим воєнного стану» [8], проте не може поширюватися на саму сутність права, гарантованого ст. 34 Конституції.

Аналіз інституційно-компетенційної структури протидії дезінформації в Україні виявляє розгалужену, проте недостатньо координовану систему суб'єктів публічної влади. Верховна Рада України формує законодавчу основу через прийняття Закону «Про медіа», Закону «Про національну безпеку України», а також шляхом криміналізації поширення свідомо неправдивих відомостей в умовах воєнного стану (ст. 114-2 КК України). Президент України реалізує конституційні повноваження щодо забезпечення національної безпеки безпосередньо та через Раду національної безпеки і оборони (ст. 107 Конституції України), при якій з 2021 року функціонує Центр протидії дезінформації – спеціалізований орган моніторингу та спростування дезінформаційних наративів. Кабінет Міністрів України реалізує Стратегію інформаційної безпеки, затверджену Указом Президента №

685/2021. Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення як регулятор аудіовізуального медіапростору здійснює ліцензування та притягнення до відповідальності медіасуб'єктів за порушення вимог Закону «Про медіа», включаючи поширення проросійської пропаганди. Спецслужби, а саме СБУ, СЗР, ГУР МО які провадять оперативну діяльність із нейтралізації інформаційних операцій ворога в межах Закону «Про правовий режим воєнного стану» [8] та відповідних законів про спецслужби. Водночас законодавчого унормування потребують механізми координації між зазначеними суб'єктами, розмежування їх компетенції та процедури обміну оперативною інформацією.

На практиці функції з протидії дезінформації, захисту інформаційного простору та регулювання медіаконтенту розпорошені між Центром протидії дезінформації РНБО, Національною радою України з питань телебачення і радіомовлення, СБУ та Міністерством культури та інформаційної політики України, що унеможливорює вироблення єдиної інституційної позиції та призводить до дублювання окремих функцій і, водночас, утворення «регуляторних лакун» – сфер, за які жоден орган не несе чіткої відповідальності. Взаємодія між зазначеними суб'єктами здійснюється переважно в ситуативному, неформальному порядку – на підставі меморандумів або ad hoc домовленостей, які не мають статусу нормативно-правових актів і не породжують юридично обов'язкових наслідків; відтак у правозастосовній практиці відсутній процедурно визначений механізм ескалації, спільного реагування та розмежування відповідальності між цими органами в умовах інформаційних загроз.

Крім того Закон України «Про медіа» [9] поширює повноваження Нацради переважно на традиційні аудіовізуальні медіа та лінійне мовлення, тоді як великі онлайн-платформи, зокрема, відеохостинги, соціальні мережі та агрегатори новин які залишаються поза межами системного регуляторного нагляду; це створює асиметрію відповідальності, за якої платформи з несумірно вищим охопленням аудиторії підпадають під значно м'якший правовий режим, ніж ліцензовані мовники.

Сукупність зазначених недоліків проявляється у неспроможності своєчасно видаляти або маркувати дезінформаційний контент на платформах, у відсутності прозорих процедур притягнення платформ до відповідальності, а також у неможливості забезпечити системний аудит рекомендаційних алгоритмів, що в умовах триваючої збройної агресії проти України набуває критичного значення для національної інформаційної безпеки.

З огляду на викладене, вбачаються необхідними такі конкретні напрями вдосконалення законодавства України: розробка та прийняття спеціального закону про протидію дезінформації з чіткими дефініціями ключових понять і процедурами швидкого реагування; законодавче унормування координаційного механізму між ЦПД РНБО, Нацрадою, СБУ та Міністерством культури та інформаційної політики; поширення регуляторних повноважень Нацради на онлайн-платформи відповідно до моделі DSA; системне закріплення державних програм цифрової медіаграмотності як складової загальної освітньої політики. Реалізація цих заходів дозволить сформувати цілісну конституційно-правову систему захисту інформаційного суверенітету України, адекватну сучасним викликам гібридної війни та стандартам демократичного врядування.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
2. Баранов О. А. Інтернет речей: модель правового регулювання: монографія. Київ: Едельвейс, 2021. 352 с.
3. Брижко В. М. Інформаційне право і правова інформатика у соціальному вимірі: монографія. Київ: НДЦП НАПрН України, 2020. 380 с.
4. Швець М. Я., Брижко В. М. Захист персональних даних та інформаційна безпека: правовий вимір. *Інформація і право*. 2021. № 3. С. 11–22.

5. ECHR. *Lingens v. Austria*, no. 9815/82, 8 July 1986.
6. ECHR. *Delfi AS v. Estonia* [GC], no. 64569/09, 16 June 2015.
7. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004
8. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19>
9. Про медіа: Закон України від 13 грудня 2022 р. № 2710-IX. *Голос України*. 2023. № 5. Ст. 2. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20#Text>

Суходольська Анастасія Андріївна,
докторантка Національного університету «Київський авіаційний інститут», кандидат
юридичних наук, доцент
ORCID: 0000-0002-5794-9167

КОНСТИТУЦІЙНІ ТА МІЖНАРОДНІ ОСНОВИ ПРАВА НА СВОБОДУ ПЕРЕМІЩЕННЯ В ІСТОРИЧНІЙ РЕТРОСПЕКТИВІ

Першим загальновідомим юридичним документом, у якому було закріплено право людини на свободу переміщення, стала Велика хартія вольностей 1215 року в Англії, у статті 42 якої встановлювалося, що кожному надалі буде дозволено виїжджати з королівства і повертатися у королівство у повній безпеці по суші та воді[1].

Імператор Священної Римської імперії Йосип II у 1781 році дозволив свободу переміщення навіть для кріпаків. Прикметно, що кріпакам Російської імперії не було надано особистої свободи аж до скасування кріпосного права у 1861 році. У Росії панувала Смуга осілости – системи дискримінаційних норм російського законодавства, спрямована на обмеження вільного права мешкання євреїв головно територіями, які раніше належали Річі Посполитій, а також новоросійським краєм, і водночас системи преференційних та заохочувальних юридичних норм, що надавали право повсюдного мешкання в імперії окремим ("корисним" в очах центральної влади) групам єврейського населення, чий досвід мав слугувати прикладом для наслідування єврейському загалові[2].

Західні правові традиції свободи були покладені в основу кількох установчих актів незалежної держави, зокрема прийнятої Центральною радою 29 квітня 1918 р. Конституції УНР, у пункті 18 розділу II якої зазначалося, що «кожний громадянин УНР і всі інші на її території мають повну свободу перемін місця «кожний громадянин УНР і всі інші на її території мають повну свободу перемін місця пробування».[3] Фактично і юридично Конституція УНР запроваджувала основи побудови соціальної, правової та демократичної держави в Україні[4]? які були зруйновані через захоплення України більшовиками, для яких панували інші принципи суспільного і державного життя: не держава для людини, а людина тільки гвинтик державної репресивної машини. Тут внутрішня політика була зорієнтована на системне порушення фундаментальних людських прав – від геноциду українського народу до тотального контролю, зокрема за пересуванням та місцем проживання громадян. Втеча за кордон каралася розстрілом, а члени сімей страчених підлягали ув'язненню[5], причому, не тільки в радянському союзі, але й у країнах соціалістичного табору. Наприклад, в НДР за перетин Берлінської стіни вартіві відкривали вогонь на ураження, а за 1961-1989 рр. було вбито близько 140 людей[6].

Згодом численні суспільно-політичні катаклізми (революції, війни, а разом з ними посилення етнічно-релігійних і класових гонінь) кардинально прискорили міграційні процеси, вивівши їх навіть на міжконтинентальний рівень. Так, право на свободу переміщення після закінчення Другої світової війни було юридично закріплено у першому акті новоствореної Організації Об'єднаних Націй - Загальній декларації прав людини 1948

року. Згідно зі статтею 13 цього документа кожна людина має право вільно пересуватися і обирати собі місце проживання у межах кожної держави; кожна людина має право покинути будь-яку країну, включаючи й свою власну, і повертатися у свою країну[7].

У п Міжнародному пакті про громадянські та політичні права, прийнятому Генеральною асамблеєю у 1966 році, міститься вже розширене трактування подібної норми: у статті 12 Пакту зазначено, що кожному, хто законно перебуває на території будь-якої держави, належить, у межах цієї території, право на вільне пересування і свобода вибору місця проживання; кожна людина має право покидати будь-яку країну, включаючи свою власну; згадані вище права не можуть бути об'єктом ніяких обмежень, крім тих, які передбачено законом, які є необхідними для охорони державної безпеки, громадського порядку, здоров'я чи моральності населення або прав та свобод інших і є сумісними з іншими правами, визначеними в цьому Пакті; ніхто не може бути свавільно позбавлений права на в'їзд у свою власну країну[8].

На відміну від наведених вище міжнародних актів з прав людини, прийнята 4 листопада 1950 р. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод (Європейська конвенція з прав людини) не містила ні норм, ні принципів щодо такого основоположного права людини, як свобода переміщення, зосереджуючись здебільшого на процесуальних гарантіях прав людини. А вже через понад десяток років, 16 вересня 1963 р. було прийнято Четвертий протокол до цієї Конвенції, який гарантує деякі права і свободи, не передбачені в Конвенції та у Першому протоколі до неї. Зокрема, Четвертий протокол містить кілька статей (. 2-4) стосовного аналізованого права, а саме: 1) свобода пересування (право вільно пересуватися та вільно обирати місце проживання всередині країни); 2) заборона вислання громадянина (зокрема, нікого не може бути позбавлено права в'їзду на територію держави, громадянином якої він є); 3) заборона колективного вислання іноземців[9].

Отже, структура свободи переміщення включає такі три складові: 1) право вільно пересуватися та обирати місце проживання всередині країни (freedom of movement); 2) право людини покидати будь-яку країну (right to leave); 3) право повертатися в країну свого громадянства (right to enter). Ці права закріплені у Конституції України 1996 року[10], у статті 34 якої зокрема, передбачено, що кожному, хто на законних підставах перебуває на території України, гарантується свобода пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України, за винятком обмежень, які встановлюються законом.

Громадянин України не може бути позбавлений права в будь-який час повернутися в Україну. Отже, свободу переміщення можна віднести до людських прав першого покоління – громадянських та політичних прав, що визначають першооснови соціалізації особистості, її інтелектуальний і духовний розвиток. Такий підхід внаслідок відповідного історичного розвитку знайшов своє юридичне закріплення як у нормах міжнародного права, так і у Конституції України.

Список використаних джерел:

1. Грищенко Є. І. Окремі питання становлення та розвитку права людини на свободу пересування. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. 2022. Вип. 70. С. 87-93. С. 89.
2. Любченко В. Б. Смуга осілості, смуга постійної єврейської осілості. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Mezha_osilosti.
3. Конституція Української Народньої Республіки (Статут про державний устрій, права і вільності УНР). *Конституційні акти України. 1917-1920. Невідомі конституції України*. Київ : Філософська і соціологічна думка, 1992. 272 с.
4. Шеремент Д. О. Михайло Грушевський: Конституція УНР. URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2023/11/223.pdf>.
5. Кульчицький С. В. Компартійно-радянська система державної влади в СРСР: творення, основні етапи розвитку, крах. *Енциклопедія історії України: Т. 4: Ка-Ком / Редкол.: В. А. Смолій (гол.) та ін. Київ : Наук. думка, 2007. 528 с.*
6. Die Berliner Mauer. URL : <https://www.stiftung-berliner-mauer.de/de/themen/die-berliner-mauer>.
7. Загальна декларація прав людини. Прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року (неофіційний переклад). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.
8. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. Прийнято 16 грудня 1966 року Генеральною Асамблеєю ООН. Док. ООН A/RES/2200 A (XXI). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text.
9. Протокол N 4 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, який гарантує деякі права і свободи, не передбачені в Конвенції та у Першому протоколі до неї (офіційний переклад). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_059#Text.
10. Конституція України.
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

Тараненко Людмила Станіславівна,

доцентка кафедри трудового, земельного та господарського права
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова,
кандидатка юридичних наук, доцентка

ЮРИДИЧНИЙ СУПРОВІД ОСІБ, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВНАСЛІДОК ВІЙНИ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ

Повномасштабна збройна агресія російської федерації проти України істотно трансформувала систему реалізації конституційних прав людини. Зростання кількості внутрішньо переміщених осіб, ветеранів війни, осіб, житло яких було знищено або пошкоджене, цивільних осіб, які постраждали від воєнних злочинів, зумовило необхідність формування нових організаційно-правових механізмів забезпечення їхніх прав. За таких умов особливого значення набуває не лише законодавче закріплення гарантій реалізації та захисту прав людини, а й створення ефективної системи їх практичного забезпечення, одним із ключових елементів якої має стати юридичний супровід осіб, які постраждали внаслідок війни.

Конституція України визначає, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека є найвищою соціальною цінністю, а забезпечення прав і свобод людини становить головний обов'язок держави. Із цим безпосередньо пов'язані гарантовані Основним Законом право на соціальний захист, право на судовий захист та принцип верховенства права [1]. Саме ці конституційні положення мають визначати зміст діяльності органів публічної влади щодо осіб, які постраждали внаслідок війни.

Чинне законодавство України сформувало окремі правові механізми захисту таких осіб. Так, Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» визначає особливості реалізації прав внутрішньо переміщених осіб [2]. Закон України «Про безоплатну правничу допомогу» гарантує окремим категоріям постраждалих доступ до безоплатної правничої допомоги [3]. Закон України «Про соціальні послуги» регламентує систему надання соціальних послуг особам, які перебувають у складних життєвих обставинах [4]. Закон України «Про адміністративну процедуру» встановлює сучасні стандарти взаємодії фізичних осіб із суб'єктами владних повноважень під час вирішення адміністративних справ [5]. Закон України «Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України» визначає механізми відшкодування шкоди власникам пошкодженого або знищеного житла [6].

Разом із тим аналіз зазначених нормативно-правових актів свідчить про їх галузевий характер. Кожний із них регулює окремий напрям забезпечення прав людини, тоді як комплексний механізм юридичного супроводу постраждалої особи законодавством не передбачений. Наслідком цього є необхідність звернення особи до різних органів державної влади, органів місцевого самоврядування, центрів надання адміністративних послуг, органів соціального захисту населення, системи безоплатної правничої допомоги та судів. Відсутність координації між ними негативно впливає на ефективність реалізації конституційних гарантій.

У сучасній юридичній науці основна увага приділяється окремим аспектам правового забезпечення осіб, які постраждали внаслідок війни, зокрема питанням безоплатної правничої допомоги, соціального захисту внутрішньо переміщених осіб, державної підтримки ветеранів війни та компенсації шкоди, завданої збройною агресією. Водночас концепція юридичного супроводу осіб, які постраждали внаслідок війни, як самостійного правового інституту у вітчизняній юридичній науці фактично не сформована. Зокрема, Б. Г. Торохтій обґрунтовує необхідність формування цілісної та системно узгодженої моделі державної ветеранської політики, удосконалення механізмів державної підтримки ветеранів війни та посилення міжвідомчої взаємодії [7, с. 185–186]. Поділяючи зазначену позицію, вважаємо, що системний підхід має бути поширений не лише на сферу ветеранської політики, а й на всі категорії осіб, які постраждали внаслідок війни, шляхом законодавчого запровадження єдиної системи юридичного супроводу.

У зв'язку з цим пропонуємо розглядати юридичний супровід осіб, які постраждали внаслідок війни, як самостійний комплексний міжгалузевий правовий інститут, що об'єднує діяльність органів публічної влади, системи безоплатної правничої допомоги, органів соціального захисту, адвокатури та інших суб'єктів із метою забезпечення безперервної реалізації, поновлення та захисту прав постраждалої особи. Його зміст охоплює не лише надання правничої допомоги, а й координацію адміністративних процедур, отримання соціальних гарантій, оформлення статусів, представництво інтересів особи та контроль за виконанням прийнятих рішень.

На нашу думку, саме відсутність законодавчо визначеної системи юридичного супроводу є однією з ключових прогалин сучасного правового регулювання. Її усунення потребує переходу від моделі надання окремих адміністративних, соціальних чи правничих послуг до комплексної людиноцентричної моделі, заснованої на принципах безперервності, міжвідомчої взаємодії, цифрової інтеграції державних реєстрів та індивідуального супроводу кожної постраждалої особи.

Окремі елементи комплексного супроводу вже запроваджуються в Україні. Зокрема, реалізація інституту фахівця із супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб (помічника ветерана) засвідчує поступовий перехід державної політики від моделі надання

окремих адміністративних чи соціальних послуг до моделі індивідуального супроводу особи. Разом із тим діяльність такого фахівця нині поширюється виключно на ветеранів війни та окремі категорії членів їхніх сімей і не охоплює інших осіб, які постраждали внаслідок війни [8]. Це свідчить про необхідність законодавчого формування універсальної системи юридичного супроводу, яка забезпечуватиме комплексний захист усіх категорій постраждалих осіб незалежно від набутого статусу.

Таким чином, подальший розвиток законодавства має бути спрямований на формування єдиної державної системи юридичного супроводу осіб, які постраждали внаслідок війни. Доцільним видається законодавче закріплення поняття юридичного супроводу, визначення його принципів, суб'єктів, етапів здійснення та гарантій реалізації. Запровадження такої моделі сприятиме більш повному забезпеченню конституційних прав людини, підвищенню ефективності діяльності органів публічної влади та відповідатиме сучасним європейським стандартам належного врядування.

Список використаних джерел

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р., № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 03.06.2026).
2. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20.10.2014 р., № 1706-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text> (дата звернення: 03.06.2026).
3. Про безоплатну правничу допомогу : Закон України від 02.06.2011 р., № 3460-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text> (дата звернення: 03.06.2026).
4. Про соціальні послуги : Закон України від 17.01.2019 р., № 2671-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text> (дата звернення: 03.06.2026).
5. Про адміністративну процедуру : Закон України від 17.02.2022 р., № 2073-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#Text> (дата звернення: 03.06.2026).
6. Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України : Закон України від 23.02.2023 р., № 2923-IX. Верховна Рада України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2923-20#Text> (дата звернення: 03.06.2026).
7. Торохтій Б. Г. Сучасний стан та шляхи вдосконалення державної підтримки ветеранів/ветеранок та членів їх сімей в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 2026. Вип. 93. Ч. 1. С. 182-187. DOI: 10.24144/2307-3322.2026.93.1.27. URL: <https://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/354531> (дата звернення: 03.06.2026).
8. Про внесення змін до Порядку забезпечення діяльності фахівців із супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб : Постанова Кабінету Міністрів України від 25.06.2025 р., № 746. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/746-2025-%D0%BF#Text> (дата звернення: 03.06.2026)

Трофімова Лариса Віталіївна,
доцент кафедри цивільного і господарського права,
суддя Черкаського окружного адміністративного суду кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник

ФІНАНСОВА ПОЛІТИКА ПІД ЧАС ЗДІЙСНЕННЯ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ В УМОВАХ ДІЇ РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Виважена, логічна, ефективна фінансова політика впливає на досягнення важливих завдань у здійсненні державою функцій під час оптимального і справедливого формування, розподілу, перерозподілу та використання фінансових ресурсів, забезпеченні досягнення миру та соціального розвитку у контексті динамічної конкурентоздатності економіки та утвердження верховенства права в Україні, що є особливо відчутним для кожного під час здійснення публічної влади в умовах воєнного стану.

Поняття фінансової політики держави можна розглядати у вузькому і широкому розумінні. У вузькому розумінні фінансова політика включає дві підсистеми, або взаємопов'язані напрями діяльності держави: політика у сфері державних фінансів; політика у сфері недержавних фінансів (за галузями, регіонами тощо). У широкому розумінні фінансова політика уявляє собою механізм державного регулювання всіх соціально-економічних процесів та явищ, що включає широкий арсенал фінансових інструментів, засобів, форм і методів розподілу та перерозподілу ВВП й національного доходу і діє через національну фінансову систему країни [1].

Латковський П.П. окреслив орієнтири подальших наукових досліджень у статті «Фінансова політика в умовах **військового** стану»[2], *проте* в Україні запроваджений режим дії **воєнного стану**, а відповідно до законодавства військовослужбовцями є громадяни України, іноземці та особи без громадянства, що проходять **військову** службу; є особи, які проходять державну службу особливого характеру, що полягає у професійній діяльності придатних до неї за станом здоров'я і віком громадян України, пов'язану із захистом держави, її цілісності та суверенітету (Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу»; Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України, затверджене Указом Президента України від 10 грудня 2008 року № 1153/2008 № 1153/2008; Закон України від 15.03.2022 №2136-IX «Про організацію трудових відносин в умовах **воєнного** стану», введений Указом Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 року №64/2022 зі змінами; висновки Верховного Суду 06.02.2024 у зразковій справі № Пз/990/10/22 (№640/13029/22)).

Належна фінансова політика повинна бути спрямована не лише на забезпечення поточних економічних потреб держави, але й на мінімізацію потенційних фінансових ризиків, що можуть загрожувати її стабільності[3].

Відповідно до Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 15 квітня 2014 року № 1207-VII датою початку тимчасової окупації Російською Федерацією окремих територій України є 19 лютого 2014 року. Відповідно до ч.2 ст.13 цього Закону здійснення господарської діяльності юридичними особами, фізичними особами - підприємцями та фізичними особами, які провадять незалежну професійну діяльність, місцезнаходженням (місцем проживання) яких є тимчасово окупована територія, дозволяється виключно після зміни їхньої податкової адреси на іншу територію України. Правочин, стороною якого є суб'єкт господарювання, місцезнаходженням (місцем проживання) якого є тимчасово окупована територія, є нікчемним[4].

Черкаський окружний адміністративний суд вирішив спір про застосування санкцій за недотримання податкової дисципліни під час дії режиму воєнного стану та перевірів твердження платника податків про втрату доступу до активів **на окупованій території**. Сторони рішення суду першої інстанції не оскаржували (05.05.2026 рішення від 24.03.2026

у справі № 580/982/26 набрало законної сили ЄДРСР 135431500). Суд встановив з матеріалів справи, що у період лютого – березня 2022 року позивач здійснював господарські операції з *постачання* сільськогосподарської продукції (проса та соняшнику) на користь контрагентів (великих підприємств), що підтверджується даними з Єдиного реєстру податкових накладних шляхом відображення реєстрації податкових накладних на суму ПДВ 5 993 290,53 грн в СЕА ПДВ (zareєстровано податкові накладні на загальну суму обсягу реалізації понад 48 млн грн), проте не подав податкову звітність з податку на додану вартість (ПДВ), не визначив податкові зобов'язання для сплати до бюджету та з метою урахування/спрямування від'ємного значення з ПДВ за січень 2022 року (обліковується переплата в інтегрованій картці з ПДВ), чим допустив податкове правопорушення через не сплату (належних Державі на праві власності) коштів до бюджету. Законодавством передбачений чіткий механізм зміни рахунку для отримання бюджетного відшкодування шляхом подання заяви (Д4) у складі декларації або повідомлення довільної форми (для осіб, виключених з реєстру ПДВ) із зазначенням усіх необхідних реквізитів. Матеріали справи не містять доказів вчинення Позивачем зазначених дій для належного оформлення власного волевиявлення щодо прав платника податку на використання бюджетного відшкодування та/або щодо переplatи з ПДВ навіть після неоскарженого рішення про анулювання реєстрації платника ПДВ. Законодавство та усталена судова практика покладають на платника податків обов'язок довести не лише факт існування надзвичайних обставин, але й їх безпосередній вплив на неможливість виконання конкретного податкового обов'язку. Суд врахував, що ТОВ «Агрофірма "ДЕМЕТРА - С"» опинилося в надскладних умовах через окупацію територій Луганської області, проте згідно з висновком Верховного Суду від 11.03.2026 № 380/29103/23 факт окупації чи запровадження воєнного стану не звільняє автоматично від обов'язку підтверджувати показники декларацій належними первинними документами у разі проведення перевірки (якщо такі документи не були втрачені або знищені, про що платник мав повідомити у порядку п. 44.5 ст. 44 Кодекс № 2755).

Відповідно до частини 4 статті 111-1 КК України «колабораційна діяльність» здійснення господарської діяльності у взаємодії з державою-агресором кваліфікується як кримінальне правопорушення.

Як відомо, відповідно до пункту 3.1 Плану заходів, спрямованих на виконання Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023 – 2027 роки, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 серпня 2024 р. № 792-р, передбачається виконання органами державної влади заходу із розвитку альтернативних заходів вирішення кримінально-правових конфліктів (*diversionary measures, transactions*), що застосовуватимуться на досудовій стадії кримінального провадження під час розслідування окремих видів кримінальних правопорушень, **насамперед фінансового характеру**, запровадження відновного правосуддя, а також удосконалення правового регулювання інститутів звільнення від кримінальної відповідальності, покарання, пробації, угод про примирення і медіації в межах кримінального провадження. Бюро економічної безпеки України переорієнтовує свою роботу з традиційної каральної моделі на превентивну аналітичну діяльність» [5].

У Національній доповіді «Цілі сталого розвитку: Україна» наведена позиція Антоніу Гутерреш, генерального секретаря ООН: «Мир має бути нашою метою та нашим дороговказом. Все, чого ми прагнемо як спільнота людей, – гідність і надія, прогрес і процвітання – залежить від миру. Але мир залежить від нас. Намагатимемося подолати наші відмінності. Від солідарності та співчуття у нашому повсякденному житті до діалогу та поваги за наявності політичних розбіжностей. Від припинення вогню до компромісів під час перемовин для досягнення політичних рішень» [6].

Відповідно до Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», схвалений Указом Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015 **гідність** є базовою складовою характеру Українського народу. Україна повинна зайняти гідне місце серед провідних

держав світу, створити належні умови життя і праці для виховання власних талантів, а також залучення найкращих світових спеціалістів різних галузей. Відповідальність громадянського суспільства - контролювати владу, жити відповідно до принципів гідності та неухильно дотримуватися Конституції України та законів України[7].

Згідно із Указом Президента України «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» 30 вересня 2019 року № 722/2019 з метою забезпечення національних інтересів України передбачено, зокрема: сприяння поступальному, всеохоплюючому та сталому економічному зростанню, повній і продуктивній зайнятості та **гідній праці** для всіх; сприяння побудові миролюбного і відкритого суспільства в інтересах сталого розвитку, забезпечення доступу до правосуддя для всіх і створення ефективних, підзвітних та заснованих на широкій участі інституцій на всіх рівнях; зміцнення засобів здійснення й активізація роботи в рамках глобального партнерства в інтересах сталого розвитку[8].

Відповідно до статті 1 Кодексу суддівської етики, затвердженого 18 вересня 2024 року рішенням XX чергового з'їзду суддів у ситуаціях, коли незалежність та авторитет судової влади під загрозою, судді мають право виступати на їх захист як на національному, так і на міжнародному рівнях.

Рада суддів України оновила інтерактивну карту судів України з розрахунками нормативів навантаження за 2025 рік. Попереднє опрацювання отриманої інформації показало, що суди працюють з нерівномірним навантаженням та дозволило визначити суди, які мають найбільшу кількість справ та відповідно найбільше навантаження на суддів [9].

ВРП ухвалила публічне звернення до КМУ щодо належного фінансування та умов для функціонування судів, органів і установ системи правосуддя [10].

Загальновідомо, що Кабінет Міністрів України відповідно до ст.116 Конституції України **забезпечує проведення фінансової, цінової, інвестиційної та податкової політики**; політики у сферах праці й зайнятості населення, соціального захисту.

Комітет з питань правової політики надав роз'яснення щодо окремих положень законів України «Про судоустрій і статус суддів» та «Про Конституційний Суд України» у частині встановлення (обмеження) розміру нарахування та виплати суддівської винагороди, винагороди суддів Конституційного Суду України звертає увагу на те, що в сучасних умовах обмеження суддівської винагороди, винагороди суддів Конституційного Суду України, винагороди членів Вищої ради правосуддя, членів Вищої кваліфікаційної комісії суддів України потенційно може мати негативні наслідки у своєчасному виконанні Україною її зобов'язань у сфері євроінтеграції, міжнародних зобов'язань та виконанню умов щодо набуття статусу кандидата у члени Європейського Союзу [11].

Починаючи з 2021 року в законах про Державний бюджет України на відповідний рік встановлюється на 1 січня відповідного календарного року прожитковий мінімум для працездатних осіб, що застосовується для визначення базового розміру посадового окладу судді в сумі 2102 грн. Велика Палата Верховного Суду 24 квітня 2025 року у справі 240/9028/24 за позовом судді у відставці дійшла висновку, що *застосування такого зменшеного прожиткового мінімуму є правомірним*.

Перший сенат Конституційного Суду України на відкритій частині пленарного засідання у формі письмового провадження розглянув справу за конституційною скаргою Сидоренка Дмитра Володимировича. Суддя-доповідач у справі Оксана Гришук зазначила: заявник звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням перевірити на відповідність статтям 6, 8, частині першій статті 126, статті 130 Конституції України абзац п'ятий статті 7 Закону України «Про Державний бюджет України на 2024 рік» від 9 листопада 2023 року № 3460–ІХ з 1 січня 2024 року у сумі 2 102 гривні. Перший сенат перейшов до закритої частини пленарного засідання [12].

Верховний Суд розглянув справу № 520/32171/24, у якій позивач, суддя у відставці, просила визнати протиправним рішення Головного управління Пенсійного фонду України в Одеській області про відмову у перерахунку довічного грошового утримання та

зобов'язати управління здійснити перерахунок із врахуванням суддівської винагороди 340650 грн. Позивачка вимагала додатково близько 2 000 грн за кожен місяць із 27 квітня до листопада 2024 року. Верховний суд зазначив, що довічне грошове утримання суддів у відставці може перераховуватися лише у разі фактичної зміни розміру суддівської винагороди діючих суддів, що має пряме підтвердження у нормах Держбюджету. У 2024 році підвищення таких виплат не відбулося, а базовою величиною прожиткового мінімуму для розрахунку суддівської винагороди залишалася 2102 грн, що не змінювалась. Суд наголосив, що правовою підставою для перерахунку раніше призначеного щомісячного довічного грошового утримання судді у відставці є факт зміни розміру грошового утримання або складових суддівської винагороди судді, який працює на відповідній посаді. Такий перерахунок є похідним від законодавчо визначених умов оплати праці діючих суддів і має здійснюватися лише у разі нормативного перегляду елементів суддівської винагороди.

Касаційний адміністративний суд передав на розгляд Великої палати ВС справу №520/26972/24, ключовим питанням в якій є правомірність нарахування і виплати позивачці у спірний період суддівської винагороди та допомоги на оздоровлення, виходячи з установленого законами України про Державний бюджет України на 2021, 2022, 2023, 2024 роки розміру прожиткового мінімуму для працездатних осіб, що застосовується для визначення базового розміру посадового окладу судді 2102,00 грн, що прийнята до розгляду 08.04.2026 (ЄДРСР 135589912).

17 лютого 2026 року до КСУ надійшли конституційні подання Верховного Суду щодо конституційності: абзацу п'ятого частини першої статті 7 Закону України «Про Державний бюджет України на 2022 рік», абзацу п'ятого частини першої статті 7 Закону України «Про Державний бюджет на 2023 рік», абзацу п'ятого частини першої статті 7 Закону України «Про Державний бюджет на 2024 рік», абзацу п'ятого частини першої статті 7 Закону України «Про Державний бюджет України на 2025 рік».

22 травня 2026 року Рада суддів України ухвалила відкрите звернення до Конституційного Суду України щодо визнання конституційних проваджень невідкладними, зокрема в питанні вжиття заходів задля недопущення окремого (заниженого) розміру прожиткового мінімуму для працездатних осіб, який застосовується для визначення базового розміру посадового окладу судді. Зазначається, що 15 травня 2026 року Пленум Верховного Суду ухвалив постанову про внесення конституційного подання щодо конституційності абзацу 5 частини 1 статті 7 Закону України від 3 грудня 2025 року № 4695-ІХ «Про Державний бюджет України на 2026 рік» у частині, якою встановлено прожитковий мінімум для працездатних осіб, який застосовується для визначення базового розміру посадового окладу судді, – на рівні, встановленому для відповідного державного органу станом на 31 грудня 2025 року[13].

Висновок № 28 (2025) Консультативної ради європейських суддів (КРЕС) «Про важливість добробуту суддів для здійснення правосуддя» презентували під час круглого столу у Верховному Суді 27 лютого 2026 року. Ключові рекомендації КРЕС передбачають, що ініціативи із захисту, сприяння та підтримки добробуту суддів мають відповідати таким принципам: визнавати добробут суддів необхідною умовою незалежності, неупередженості, якості правосуддя та дотримання верховенства права; забезпечувати розумні умови праці, навантаження й винагороду та запобігати надмірному стресу суддів; впроваджувати ефективні механізми моніторингу й реагування на загрози фізичній, психологічній та цифровій безпеці суддів і долати стигматизацію, пов'язану з повідомленням про такі ризики; проводити справедливую й прозору кадрову політику, підтримувати кар'єрний розвиток суддів, позитивне лідерство, інклюзивну судову культуру та належний баланс між професійним і приватним життям; використовувати допоміжні технології, включно з штучним інтелектом, лише для підтримки судової діяльності, із залученням суддів до їх розроблення, та забезпечувати доступ до навчання і індивідуальних заходів підтримки, зокрема у разі повернення до роботи після хвороби чи травми. Окрему

увагу під час круглого столу було приділено темі «Дефіциту сну та виснаження судді – невидимої загрози для правосуддя». Представники Правничої асоціації «Добросуд» та Інституту розладів сну та психотравматичних розладів *розглянули вплив* хронічного недосипання, емоційного виснаження та травматичного стресу **на здатність суддів ухвалювати зважені й неупереджені рішення** та окреслили можливі практичні кроки для зменшення цих ризиків у судовій системі[14].

З огляду на надмірне навантаження у судах (без якісного аналізу оплати праці працівників апарату суду та без введення до штату патронатної служби судів першої інстанції додаткової кількості помічників та без урахування міжнародного досвіду тривалості перебування судді на посаді за наявного кадрового дефіциту у судах), динамічне зростання кількості звернень до суду, недотримання органами виконавчої влади процедур, передбачених Законом України «Про адміністративну процедуру», тривале очікування висновків Конституційного Суду України щодо чутливих питань соціального забезпечення під час дії режиму воєнного стану якість відправлення судочинства може втрачати відповідний рівень, що передбачений європейськими стандартами.

Річний звіт Європейського суду з прав людини за 2025 рік фіксує тривожну тенденцію: Україна посіла перше місце за кількістю встановлених порушень Європейської конвенції з прав людини. Для професійної спільноти це не лише статистичний сигнал. Це індикатор необхідності глибокої роботи з процесуальними стандартами, аргументацією та впровадженням конвенційних гарантій у щоденну судову практику. Кожна справа, програна Україною в ЄСПЛ, — це не лише питання бюджетних витрат [15].

Відповідно до п.12 ч.1 ст.1 Закону України «Про національну безпеку України» *оборонне планування* - складова частина системи державного стратегічного планування, що здійснюється **з метою забезпечення обороноздатності держави** шляхом визначення пріоритетів і напрямів розвитку сил оборони, їх спроможностей, озброєння та військової техніки, інфраструктури, підготовки військ (сил), а також розроблення відповідних концепцій, програм і планів **з урахуванням реальних і потенційних загроз у воєнній сфері та фінансово-економічних можливостей держави**.

Позовні заяви у справі № 580/5064/26 ЄДРСР 136600358, № 580/5129/26 ЄДРСР 136600374 щодо застосування понижуючих коефіцієнтів, встановлених постановою Кабінету Міністрів України від 30.12.2025 № 1778 «Про визначення порядку виплати пенсій деяким категоріям осіб у 2026 році у період воєнного стану» під час нарахування та виплати пенсії *суд з покликанням на висновки ВПВС* 14 травня 2025 року у справі № 440/14216/23, провадження № 11-673ai24, який висновує: Держава здійснює регулювання змісту та обсягу соціальних прав, **встановлюючи обмеження** щодо їх реалізації не лише в Конституції, а й у законах України. Законодавчі обмеження не можуть порушувати сутнісний зміст цих прав; правовідносини щодо соціального захисту громадян регулюються статтею 46 Конституції України, що не передбачена частиною другою статті 64 Конституції України. Відповідно право соціального захисту, гарантоване статтею 46 Конституції України, **може бути обмежено** в умовах воєнного або надзвичайного стану, залишив без руху. Позивачі подали заяви про відкликання адміністративного позову і повернення матеріалів (ЄДРСР 136634555, 136600416).

Одночасно варто брати до уваги висновки та аналізувати усі обставини, зокрема: «якщо суб'єкт владних повноважень створив для осіб обґрунтовані підстави сподіватися на отримання певних прав *понад ті, що гарантуються* відповідно до принципів справедливості і природного права, відповідні особи вважаються такими, які мають **легітимні (законні) очікування**, що підлягають захисту. Такий підхід забезпечує особам, на яких поширюється дія рішень органів публічної влади, *можливість завбачливо вибудувати свою поведінку та очікувати* настання відповідних наслідків» (висновки ВС у справі № 400/3489/24 ЄДРСР 136564629).

Як відомо, Уряд на виконання Дорожньої карти з питань реформи державного управління ухвалив згідно із розпорядженням від 25 лютого 2026 р. № 217-р Стратегію

реформування системи управління державними фінансами на 2026–2030 роки, що є частиною виконання зобов'язань у межах переговорного процесу про вступ України до ЄС, зокрема за кластером 1 «Основи процесу вступу до ЄС» та затвердив Операційний ПЛАН заходів, що є інструментом імплементації Стратегії, що передбачає, зокрема: розроблення законопроекту щодо врегулювання питання розбудови національної системи *стратегічного планування*; розроблення методичних підходів до розрахунку базового обсягу витрат, **вартості нової політики**, бюджетного простору; удосконалення підходів до проведення фінансово-економічних розрахунків під час підготовки актів законодавства, розробником яких є Кабінет Міністрів України, з урахуванням *світового досвіду та кращих практик ЄС*, зокрема шляхом впровадження розрахунків базового обсягу витрат та вартості нової політики; подання Кабінету Міністрів України інформації про стан функціонування державного внутрішнього фінансового контролю з пропозиціями щодо удосконалення внутрішнього контролю та внутрішнього аудиту, зокрема щодо посилення зв'язку заходів, що здійснюються державними органами, з політикою державного внутрішнього фінансового контролю та іншими реформами [16].

Здійснення прав, передбачених Європейською соціальною хартією (переглянута), забезпечується без будь-якої дискримінації за ознакою раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного або соціального походження, стану здоров'я, належності до національної меншини, народження або інших обставин. У статті F «відступи від зобов'язань під час війни або надзвичайного стану в державі» визначено: 1. Під час війни або іншого надзвичайного стану в державі, який загрожує життю нації, будь-яка Сторона може вжити заходів, які відступають від її зобов'язань за цією Хартією, виключно в тих межах, які зумовлені гостротою становища, якщо такі заходи не суперечать її іншим зобов'язанням за міжнародним правом. 2. Будь-яка Сторона, яка скористається цим правом відступу від своїх зобов'язань, у розумні строки повною мірою інформує Генерального секретаря Ради Європи про вжиті нею заходи і про причини їхнього вжиття. Вона також інформує Генерального секретаря про те, коли такі заходи були припинені і з якого часу положення Хартії, які вона прийняла, знову повністю виконуються. Згідно із ст. G «обмеження» визначено: 1. Ефективне втілення в життя прав і принципів, зазначених у частині I, та їхнє ефективне здійснення відповідно до частини II не підлягають жодним обмеженням, **за винятком тих, які передбачені цими частинами і тих, які встановлені законом і необхідні в демократичному суспільстві** для захисту прав і свобод інших людей або для захисту державних інтересів, національної безпеки, здоров'я людей чи моралі. 2. Обмеження, що дозволяються згідно з цією Хартією щодо зазначених у ній прав і зобов'язань, застосовуються *тільки з метою, з якою вони передбачені* [17].

Як стати людині багатого, а державі сильною — над цим питанням роздумують автор книги і його персонаж — видатний український бізнесмен і меценат Петро Яцик, який сказав: «убогий духом не може бути багатим, незважаючи на те скільки грошей він має» [18, с.6].

Список використаних джерел:

1. Портянко С. С. Фінансова політика України в умовах війни та повоєнного відновлення : магістерська робота ; спец. 072 «Фінанси, банківська справа та страхування» / С. С. Портянко ; наук. кер. Г. К. Рогов . – Миколаїв : НУК, 2022. – 103 с. Фінансова політика України в умовах війни та повоєнного відновлення / URL: <https://eir.nuos.edu.ua/items/e9110fe4-7079-4a61-850d-7109209a012c> (дата звернення 23.05.2026)
2. Латковський П. П. Фінансова політика в умовах **військового** стану / П. П. Латковський // Аналітично-порівняльне правознавство / голов. ред.: Ю. М. Бисага; ДВНЗ «УжНУ» – Ужгород, 2022. – №1. – С. 223-227. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/259607/256149>; <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2022/05/44.pdf> (дата звернення 23.05.2026)

3. Гуглей В. Фінансова політика: теоретичний огляд дефініції / URL: https://yurvisnyk.in.ua/v3_2025/7.pdf (дата звернення 23.05.2026)
4. Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 15 квітня 2014 року № 1207-VII / URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text> (дата звернення 23.05.2026)
5. Звіт за результатами публічного обговорення щодо впровадження механізму досудового врегулювання податкових правопорушень та його нормативного врегулювання / URL: <https://esbu.gov.ua/dlia-hromadskosti/konsultatsii-z-hromadskistiu/zvity-pro-konsultatsii-z-hromadskistiu/zvit-pro-konsultatsii-z-hromadskistiu-shchodo-vprovadzhennia-mekhanizmu-dosudovoho-vrehuliuvannia-podatkovykh-pravoporushen-ta-ioho-normatyvnoho-vrehuliuvannia>
6. Національна доповідь «Цілі сталого розвитку: Україна» / URL: <https://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=6f446a44-9bba-41b0-8642-8db3593e696e&title=NatsionalnaDopovid-tsiliStalogoRozvitku-Ukraina-> (дата звернення 23.05.2026)
7. Указ Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015 / URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015#Text> (дата звернення 23.05.2026);
8. Указ Президента України «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» 30 вересня 2019 року № 722/2019 / URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text> (дата звернення 23.05.2026)
9. Інтерактивна карта судів України з розрахунками нормативів навантаження за 2025 рік / URL: <https://rsu.gov.ua/ua/news/rada-suddiv-ukraini-onovila-interaktivnu-kartu-suddiv-ukraini-z-rozrahunkami-normativiv-navantazenna-za-2025-rik> (дата звернення 23.05.2026);
10. Публічне звернення ВРП до КМУ / URL: <https://court.gov.ua/press/news/2006652> (дата звернення 23.05.2026)
11. Роз'яснення щодо окремих положень законів України «Про судоустрій і статус суддів» та «Про Конституційний Суд України» / URL: https://www.rada.gov.ua/news/news_kom/235612.html (дата звернення 23.05.2026);
12. Інформування Конституційного Суду України / URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/18_3902025.pdf, <https://ccu.gov.ua/novyna/pershyy-senat-rozglyadaye-spravu-za-konstytuciynoyu-skargoyu-sydorenka-dv> (дата звернення 23.05.2026)
13. Відкрите звернення: РСУ просить КСУ визнати невідкладними конституційні провадження за поданнями Верховного Суду / URL: <https://pravo.ua/vidkryte-zvernennia-rsu-prosytt-ksu-vyznaty-nevidkladnymy-konstytutsiini-provadhennia-za-podanniamy-verkhovnoho-sudu/> (дата звернення 23.05.2026)
14. Презентація Висновку КРЕС №28 під час Круглого столу у Верховному Суді 27 лютого 2026 року / URL: <https://www.coe.int/uk/web/kyiv/-/judicial-well-being-as-a-prerequisite-for-quality-justice-presentation-of-the-opinion-of-the-consultative-council-of-european-judges> (дата звернення 23.05.2026)
15. Річний звіт Європейського суду з прав людини за 2025 рік / URL: <https://ishr-monitoring.org/yespl-2025-i-ukrayina-stijki-porushennya-standartiv-spravedlyvogo-sudu/> (дата звернення 23.05.2026)
16. Про схвалення Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2026-2030 роки та затвердження операційного плану заходів з її реалізації / URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/217-2026-%D1%80#n694> (дата звернення 23.05.2026);
17. Європейська соціальна хартія (переглянута) / URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#Text (дата звернення 23.05.2026)
18. Слабошпицький Михайло. Українець, який відмовився бути бідним (Петро Яцик): Книжка про мецената / Михайло Слабошпицький. – К.: Ярославів вал, 2018. – 256 с., іл.

Хорт Ігор Володимирович,
*головний спеціаліст відділу політики національного спротиву
Управління політики національного спротиву Міністерства оборони України, кандидат
юридичних наук, доцент*

**ПРОБЛЕМИ ЗАКОНОДАВЧОГО ЗАКРІПЛЕННЯ КОМПЕТЕНЦІЙ
ДЕРЖАВНИХ (ВІЙСЬКОВИХ) АДМІНІСТРАЦІЙ ТА ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО
САМОВРЯДУВАННЯ ЩОДО СТВОРЕННЯ ТА ЕФЕКТИВНОГО
ФУНКЦІОНУВАННЯ ЦЕНТРІВ ПІДГОТОВКИ ГРОМАДЯН ДО
НАЦІОНАЛЬНОГО СПРОТИВУ**

З початку повномасштабної збройної агресії російської федерації проти України система національного спротиву набула ключового значення для забезпечення обороноздатності держави, стійкості суспільства та ефективного використання потенціалу громадян у захисті територіальної цілісності України.

Міжнародний досвід свідчить, що ефективна система національного спротиву формується на основі принципу всеохоплюючої оборони держави. На наш погляд, в такі країни як Фінляндія, Швейцарія, країни Балтії мають найбільш ефективні моделі національного спротиву, які інтегровані до системи всеохоплюючої оборони, мають чітку систему управління, передбачають широке залучення громадян до підготовки, забезпечують високий рівень взаємодії між військовими та цивільними структурами.

Підготовка цивільних громадян до протидії ворогу є невід’ємною складовою нашої обороноздатності та одним із чинників стримування ворога. Це також один із драйверів стійкості та згуртованості суспільства.

В Україні базовим нормативно-правовим актом у цій сфері є Закон України від 16 липня 2021 року № 1702-ІХ “Про основи національного спротиву” (далі – Закон 1702) [1], який визначає правові та організаційні засади національного спротиву, його складові, а також завдання і повноваження сил безпеки і сил оборони.

Одним із важливих рішень держави у сфері національного спротиву є прийняття Кабінетом Міністрів України постанови від 18.04.2025 № 478 “Про функціонування центрів підготовки до національного спротиву” (далі – Постанова), яка затверджує порядок створення та функціонування центрів, а також вимоги до їх діяльності [2].

Як правова підстава для запровадження правового регулювання у вступній частині Постанови вказані частина четверта статті 7 та пункт 6 частини першої статті 12 Закону України «Про основи національного спротиву» [1]. Як зазначено у пункті 3 Порядку створення та функціонування центрів підготовки до національного спротиву, затвердженого Постановою, центри підготовки громадян до національного спротиву (далі – Центри) створюються з метою формування у громадян України патріотичної свідомості та стійкої мотивації, набуття ними знань та практичних вмінь, необхідних для захисту України, зокрема, через реалізацію виконання типових програм підготовки громадян України до національного спротиву (далі – типові програми), затверджених наказами Командувача Сил територіальної оборони Збройних Сил [2].

Центри створюються в областях та м. Києві у формі комунальної організації (установи, закладу).

Створення Центрів в Автономній Республіці Крим, м. Севастополі, Донецькій, Луганській та Херсонській областях буде можливе після здійснення деокупаційних та стабілізаційних заходів.

У складі організаційної структури Центру в установленому законодавством порядку можуть утворюватися відокремлені підрозділи (філії) в окремих населених пунктах області, районах у містах. Відповідні сільські, селищні, міські, районні у містах (у разі їх утворення)

ради сприяють виділенню приміщень, навчальних матеріально-технічних засобів, забезпечують розміщення Центрів. Вони повинні відповідати санітарно-технічним, безпековим та іншим вимогам для проведення навчань, тренувань і зберігання обладнання та навчальної зброї.

Ініціювання створення Центру здійснює голова (начальник) обласної, Київської міської держадміністрації (військової адміністрації) в рамках виконання цільової регіональної програми у сфері оборони, затвердженої обласною/Київською міською радами.

Довідково: Відповідно до запровадження особливостей у сфері реалізації публічно-владних управлінських функцій, передбачених Законом України від 12 травня 2015 № 389-VIII "Про правовий режим воєнного стану" та Указів Президента від 24 лютого 2022 року № 64/2022 "Про введення воєнного стану в Україні" та № 68/2022 "Про утворення військових адміністрацій".

Також, керівників Центрів призначають обласні ради за поданням обласних військових адміністрацій.

Довідково: на посаду керівника центру може бути призначена особа, яка: має не нижче ніж перший (бакалаврський) рівень вищої освіти;

має стаж служби на керівних посадах у військових формуваннях, правоохоронних органах, сферах цивільного захисту або досвід роботи на посадах науково-педагогічних або педагогічних працівників в закладах освіти не менш трьох років;

знає основи законодавство у сфері національного спротиву, утвердження української національної та громадянської ідентичності;

вільно володіє українською мовою.

Насамперед перевага надається особам, які звільнені з військової служби, є ветеранами війни або ветеранами військової служби.

Інструкторський склад центру проходить обов'язкову підготовку, сертифікацію професійних навичок у визначених вищих військових навчальних закладах за типовою програмою підготовки інструкторів для проведення занять з підготовки громадян до національного спротиву, розробленою та затвердженою Командувачем Сил територіальної оборони Збройних Сил України.

Станом на 30 травня 2026 року у 22 центрах підготовки громадян до національного спротиву та їх відокремлених підрозділах (філіях) працює 300 інструкторів, з яких 209 – ветерани із бойовим досвідом (70 %).

Так, пропозиція голови (начальника) обласної, Київської міської держадміністрації (військової адміністрації) щодо створення Центру разом з проектом Положення про центр — комунальну організацію (установу, заклад) та кандидатурою керівника Центру подається на розгляд обласної, Київської міської ради у формі обґрунтованого подання, яке включає: аналіз потреб регіону в підготовці громадян до дій у рамках національного спротиву; місце для розташування центру; строки та етапи створення Центру; попередній план матеріально-технічного та навчально-методичного забезпечення Центру; прогнозовані джерела фінансування та оцінку необхідних витрат.

Проект Положення про Центр розробляється на основі Примірного положення про комунальну організацію (установу, заклад) обласної/Київської міської ради "Обласний/Київський міський центр підготовки громадян до національного спротиву" обласної/Київської міської ради "Обласний/Київський міський центр підготовки громадян до національного спротиву", затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 18 квітня 2025 р. № 478 [2].

Обласна/Київська міська рада затверджує відповідну регіональну програму (у якій визначаються відповідальні за проведення заходів, обсяг фінансування), Положення про Центр та призначає керівника Центру.

Після прийняття рішення про створення Центру та затвердження Положення обласна/Київська міська рада інформує про це населення через офіційні веб-сайти, медіа та інші доступні комунікаційні канали.

Станом на 30.05.2026 року у 21 області та місті Києві створено Центри. (в Вінницькій, Волинській, Дніпропетровській, Житомирській, Закарпатській, Запорізькій, Івано-Франківській, Київській, Кіровоградській, Львівській, Миколаївській, Одеській, Полтавській, Рівненській, Сумській, Тернопільській, Харківській, Хмельницькій, Черкаській, Чернівецькій, Чернігівській областях.)

Обласна/Київська міська рада, обласна, Київська міська держадміністрація (військова адміністрація) здійснюють контроль за ефективністю функціонування Центру, а саме: здійснюють оцінювання відповідності діяльності Центру затвердженим планам роботи; проводять перевірку цільового використання бюджетних коштів та інших ресурсів, залучених для функціонування Центру.

Крім того, на обласні/Київську міську державні (військові) адміністрації покладаються обов'язки щодо контролю, моніторингу й оцінки їх діяльності зі щоквартальним звітуванням Міноборони. Сили територіальної оборони Збройних Сил України затверджують Типові програми підготовки громадян до національного спротиву (Затверджено типові програми тривалістю 48 та 108 годин), а керівниками Центрів та інструкторами призначають передусім ветеранів війни.

Висновки.

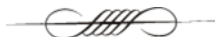
Разом з тим, необхідно зазначити, у подальшому, в межах формування і реалізації політики у сфері підготовки громадян України до національного спротиву Верховною Радою України прийнято та підписано Президентом України Закон від 25.03.2026 року № 4826-IX “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо окремих питань підготовки громадян до національного спротиву” (далі – Закон 4826) [3].

Цим Законом 4826 були проведені уточнення проблемних питань, які потребували вирішення щодо нормативного-правового врегулювання, організації, матеріально-технічного, навчально-методичного забезпечення, створення та функціонування Центрів на базі комунальних установ органів місцевого самоврядування, а саме:

- внесені зміни до деяких Законів України, зокрема, Закону України “Про основи національного спротиву” щодо:
- законодавчого визначення Центру підготовки громадян до національного спротиву та порядку їх функціонування;
- нормативно-правового врегулювання та порядку взаємодії органів місцевого самоврядування та державних (військових) адміністрацій щодо створення та ефективного функціонування Центрів підготовки громадян до національного спротиву тощо;
- Закону України “Про правовий режим майна у Збройних Силах України” щодо майна для забезпечення підготовки громадян України до національного спротиву;
- Закону України “Про місцеве самоврядування в Україні” щодо створення Центрів підготовки громадян до національного спротиву та порядку їх забезпечення і фінансування;
- Закону України “Про місцеві державні адміністрації” щодо здійснення дієвого контролю за проведенням заходів підготовки громадян до національного спротиву у Центрах та порядку їх звітності, формування ефективної матеріально-технічної бази;
- у цільових регіональних програмах (обласних, районних) рад територіальних громад обов'язково передбачено джерела фінансування регіональних Центрів підготовки громадян до національного спротиву;
- створено єдину організаційну структуру регіональних (обласних) Центрів підготовки громадян до національного спротиву;
- визначено профільний структурний підрозділ в державних (військових) адміністраціях (підрозділ національного спротиву), який відповідає за організацію та ефективне функціонування Центрів підготовки громадян до національного спротиву.

Список використаних джерел:

1. Про функціонування центрів підготовки до національного спротиву. Постанова Кабінету Міністрів України від 18 квітня 2025 р. № 478. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/478-2025-п#Text>
2. Про основи національного спротиву: Закон України від 16 липня 2021 р. № 1702-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20#Text>
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо окремих питань підготовки громадян до національного спротиву. Закон України від 25.03.2026 року № 4826-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4826-20#Text>

Циватий Вячеслав Григорович,

*доцент кафедри міжнародних організацій та дипломатичної служби Навчально-наукового інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, кандидат історичних наук, доцент,
заслужений працівник освіти України
ORCID <https://orcid.org/0000-0003-1505-7483>*

ІНКЛЮЗИВНА ДИПЛОМАТІЯ ТА МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ СТАНДАРТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ І ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ: ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ

Геополітика та геостратегія в XXI столітті набувають особливої актуальності. Адже пошук відповідей на кризові й невідкладні питання у сфері міжнародних відносин, ефективна реакція на нові виклики й загрози сьогодення – можуть бути успішними саме через інструментарій сучасної дипломатії та інноваційних підходів у галузевій дипломатії [1, с. 338-348].

Інклюзивна дипломатія – це сучасний підхід до зовнішньої політики, який передбачає залучення до дипломатичних процесів ширшого кола учасників, окрім традиційних професійних дипломатів та державних посадовців. Термін «інклюзивна дипломатія» (англ. *inclusive diplomacy*) сформувався на перетині класичної теорії міжнародних відносин і сучасних соціологічних концепцій рівності. Він виник наприкінці XX – на початку XXI століття як відповідь на кризу традиційної дипломатії, яка історично була закритою («елітарною») сферою діяльності виключно державних посадовців. Спочатку концепція інклюзії розвивалася в соціології та освіті (для забезпечення прав людей із професійними чи фізичними відмінностями), а згодом трансформувалася в ширший політичний принцип – нікого не залишати осторонь. Вона базується на принципах рівності, людиноцентризму, різноманіття та врахування інтересів груп суспільства, які раніше були позбавлені права голосу на міжнародній арені.

Стратегічна стійкість (або резильєнтність) України – це комплексна здатність держави й суспільства ефективно протистояти зовнішнім і внутрішнім загрозам, адаптуватися до швидких змін безпекового середовища та швидко відновлюватися. Вона охоплює політико-дипломатичну, військову, економічну, соціальну, енергетичну та кібербезпекову сфери [2].

До факторів стійкості та ключових елементів резильєнтності українського соціуму варто віднести першочергово наступне: консолідація суспільства в умовах війни, міжнародна підтримка, енергетична стійкість, фінансування та банківська сфера, військова адаптація та реформування у сфері безпеки та національної оборони, кібербезпека та інновації, технологічні пріоритети, ефективне стратегічне планування. Українська стійкість – це не випадковість, а результат цілеспрямованих реформ та надзвичайних зусиль українського народу, підкріплених підтримкою міжнародних партнерів [2; 3, с. 27-30].

Проблеми забезпечення та ефективного функціонування системи регіональної безпеки та системи національної безпеки держави на сьогодні є вельми актуальними для більшості держав світу в умовах поліцентричного світоустрою XXI століття. В умовах зростання міжнародно-політичної нестабільності у світі, підвищеної політичної конфліктогенності у світовому геополітичному просторі та повномасштабного вторгнення росії в Україну – постають нові виклики й загрози міжнародній безпеці в енергетичній, інформаційній, а особливо – у воєнній сферах [4].

Виклики безпеці, що виходять із зовнішньополітичного та політико-дипломатичного оточення, потребують науково-методологічного забезпечення, розробки та реалізації певної державної політики та її нового політико-дипломатичного інструментарію у сфері безпеки, яка б забезпечувала захищеність суспільства і держави від воєнних загроз. Таку політику прийнято називати політикою національної безпеки. Вона визначається діяльністю держави та її інститутів щодо запобігання і нейтралізації загроз національним інтересам України у сфері безпеки. Ця діяльність здійснюється шляхом реалізації відповідних доктрин, стратегій, концепцій і програм у різних сферах національної безпеки відповідно до чинного законодавства. Діяльність держави у воєнній сфері національної безпеки прийнято називати воєнною політикою держави.

Воєнна політика держави є складовою загальної державної політики, безпосередньо пов'язаною із створенням Воєнної організації, її підготовкою та застосуванням для досягнення політичних цілей. Воєнна організація держави – це сукупність органів державної влади, військових формувань, утворених відповідно до законів України, діяльність яких перебуває під демократичним цивільним контролем з боку суспільства і безпосередньо спрямована на захист національних інтересів України від зовнішніх та внутрішніх загроз [5, с. 851-862; 6]. Воєнна доктрина є основою для підготовки та прийняття воєнно-політичних, воєнно-дипломатичних, геостратегічних, воєнно-стратегічних, воєнно-економічних і військово-технічних рішень, розроблення відповідних концепцій і програм. Власне воєнна доктрина є ідейним стрижнем усієї воєнно-політичної та воєнно-дипломатичної діяльності держави (воєнної політики) як одного із напрямів загальної політики держави, політичних партій, громадських організацій та інституцій. Вона стосується інтересів суспільства і всіх державних структур. Політичні цілі є втіленням нових політичних інтересів. Воєнно-політичні цілі – сукупність поглядів і намірів, що виражають потреби та інтереси учасників воєнно-політичної діяльності. Найчастіше виділяють цілі двох типів – довгострокові, ідеальні (goals), які ще інколи називають стратегічними, і короткострокові, конкретні (objectives), які називають оперативними [6].

Кожна держава має власні воєнно-політичні та воєнно-дипломатичні цілі і визначає їх у різних умовах воєнно-політичної обстановки. Для аналізу і нормування ефективної стратегії воєнної безпеки необхідно максимально повно і об'єктивно оцінювати всю сукупність зовнішніх і внутрішніх чинників, що впливають на її створення й реалізацію. Сучасна війна є складним суспільно-політичним явищем, що інституціоналізується складовою частиною в загальний політичний і політико-дипломатичний процес, який складається із сукупності взаємозв'язаних періодів, що характеризуються новими геостратегіями і певним геополітичним масштабом (глобальним, регіональним, локальним) і використанням широкого спектра засобів досягнення тих або інших політичних цілей (гібридна війна) [6].

Проте не завжди і не всі політичні цілі можуть бути досягнуті за допомогою «м'яких» невоєнних засобів. Може наступити момент, коли для їх досягнення міжнародні фактори продовжують свою політику іншими засобами – агресивну політику. Це служить причиною переходу мирної співпраці в якісно новий стан – війну та неозброєне протистояння, коли політика і дипломатія починає здійснюватися іншими, жорсткими невоєнними засобами і засобами війни [7].

Нові умови кризових ситуацій і міжнародно-політичних конфліктів – відповідно й нові підходи та інструменти. В їх основі – методи вивчення та практичного впровадження

математичних, кібернетичних, імітаційних моделей тощо. Міжнародно-політичні конфлікти XXI століття – це інституціональний кластер, це соціальні конфлікти в глобалізованому соціумі й публічному просторі [8, с. 73-88]. Правомірно зазначає проф. Г.П. Ситник, що «...Загрози державній безпеці зумовлені різними факторами, для системної активізації яких існують різні методи, які передбачають використання інформаційних технологій та масових комунікацій й мають своїм кінцевим наслідком генерування критичних (надзвичайних) ситуацій, особливістю яких є стрімке зростання напруженості між суб'єктами соціальних взаємодій, що призводить до трансформації потенційних небезпек державній безпеці у реальні» [9, с. 327-339].

Disaster diplomacy (кризова дипломатія) та її роль у дипломатичних системах держав XXI століття – це інноваційна науково-дослідна проблематика для історичних, політичних і правових досліджень. Зазначена вище проблематика потребує оновленого інструментарію для застосування системного аналізу та відповідної термінології, яка необхідна для виконання наукових завдань. Кризова дипломатія (*disaster diplomacy*) – є специфічною галуззю дипломатії та одним із нових напрямів у теорії дипломатії та теорії міжнародних відносин. Кризова дипломатія (*disaster diplomacy*) – є фактором інституціоналізації політичної конфліктології та одним із об'єднавчих інституціональних векторів у світовій політиці і процесах трансформації сучасної системи міжнародних відносин. Концепт «кризова дипломатія» – це засіб нейтралізації та врегулювання міжнародних конфліктів, воєн і політичних криз XXI століття [10, с. 99-106; 11, с. 270-283; 12, с. 138-163].

Отже, в умовах повномасштабного вторгнення росії в Україну та захисту свого суверенітету – Україна визначає свої національні інтереси і пріоритети, шукає шляхи їх захисту, визначає своє місце і роль у регіоні та поліцентричному світі в цілому. Вирішення цих проблем неможливе без постійного виявлення та аналізу чинників, які впливають на національну безпеку держави і боротьбу з міжнародним актором-загарбником. До основних складових національної безпеки України відноситься воєнна безпека, переговорні практик, кризова дипломатія та інклюзивна дипломатія.

Інклюзивна дипломатія України є ключовим інструментом «м'якої сили», який забезпечує залучення до міжнародних відносин різних соціальних груп – жінок, ветеранів, молоді й людей з інвалідністю (особливими потребами). Вона базується на принципах рівності, безбар'єрності та різноманітності, руйнуючи традиційні елітарні підходи в зовнішній політиці та дипломатії.

Інклюзивна дипломатія – це не просто сучасний тренд, а критично важливий інструмент виживання правової системи в умовах війни. Аналіз інституціонального аспекту міжнародно-правових стандартів дозволяє зробити три ключові висновки: 1) криза вимагає реформ (традиційні інститути публічної влади та міжнародні безпекові структури потребують негайної модернізації для ефективного захисту прав людини); 2) залученість гарантує стійкість (включення в дипломатичні та управлінські процеси вразливих груп, жінок та громадянського суспільства мінімізує правовий вакуум під час конфліктів); 3) гнучкість рятує життя (публічна влада під час війни має поєднувати суворе дотримання міжнародного гуманітарного права із гнучкими інституціональними рішеннями).

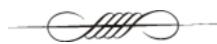
Головне завдання сьогодні – перетворити декларативні міжнародні стандарти на реальні, дієві механізми захисту кожної особистості (індивідуума).

Список використаних джерел:

1. Ціватий В.Г. Дипломатичний протокол і етикет міжнародної ввічливості в умовах мондіалізованого світоустрою XXI століття: теоретико-методологічний і практичний дискурси наукової та освітньої дипломатії. *Сучасне суспільство: колективна монографія*. Розділ 3.12. Харків: СГ НТМ «Новий курс», 2022. С. 338–348.

2. Carbó-Catalan E., Roig-Sanz D. Culture as Soft Power: Bridging Cultural Relations, Intellectual History and Cultural Diplomacy. 2022. 350 p.

3. Ціватий В.Г. Системний аналіз і моделювання в дипломатичних, управлінських і соціально-економічних процесах: міждисциплінарний, інституціональний і теоретико-методологічний дискурси. *Системний аналіз в управлінні: міжгалузеві дослідження: збірник наукових праць*. Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. Київ: Ореол-Сервіс, 2022. Випуск IV(4). С. 27–30.
4. Modern Diplomacy in Practice. Robert Hutchings, Jeremi Suri. Paris, 2020. 260p.
5. Ціватий В.Г. Стратегічне планування та інституціональний розвиток моделей дипломатії XXI століття. *Україна дипломатична. Науковий щорічник*. Київ: ГДП, 2024. Вип. 25 (XXV). С. 851-862.
6. Chekalenko L.D., Tsivatyi V.G. Foreign policy of Ukraine. Ed. by Tsivaty V.G. –Kyiv: LAT&K, 2016. 294 p., 8 p. pic.
7. Kapitonenko M. International Relations Theory. London and New York: Routledge is an imprint of the Taylor & Francis Group, an informa business, 2022. 205 p.
8. Ціватий, В.Г. Публічна дипломатія в Україні та світі: соціально-гуманітарний, міжнародно-політичний і практичний виміри зовнішньої політики у сфері культури (1991-2025 рр.). *Соціально-гуманітарні відносини в сучасній Україні: виклики та перспективи: колективна монографія*. Харків: СГ НТМ «Новий курс», 2025. С. 73-88.
9. Ситник Г.П. Інформаційна компонента критичних (надзвичайних) ситуацій у контексті забезпечення державної безпеки. *Науковий вісник: Державне управління: науковий журнал*. 2020. №2(4). С. 327-339.
10. Ціватий В.Г. Дипломат і кризова дипломатія в умовах трансформації сучасної системи міжнародних відносин: теоретико-методологічний і практико-орієнтований дискурси. *Україна і світ: теоретичні та практичні аспекти діяльності у сфері міжнародних відносин*. Київ: Вид. центр КНУКіМ, 2024. С. 99–106.
11. Марутян Р.Р. Воєнна фантастика як гуманітарна технологія гібридної війни. *Інформаційно-комунікаційна безпека: сучасні тренди / О.О. Бровко, О.В. Курбан, А.Л. Лісневська, Р.Р. Марутян. Монографія*. Київ: Київський університет імені Б. Грінченка, 2022. С. 270-283.
12. Ціватий В.Г. Геополітична шахівниця в Центральній Азії XXI століття: дипломатія та азійський вектор зовнішньої політики провідних держав світу (теоретико-методологічний, геостратегічний та міжнародно-регіональний дискурси). *Теоретико-методологічні засади сучасних наукових досліджень: монографія*. Харків: СГ НТМ «Новий курс», 2026. Розділ 4 (4.1). С. 138-163.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

**Конституційно-правові засади
організації та здійснення
публічної влади в умовах
воєнного стану**

збірник тез

*Всеукраїнського науково-практичного круглого столу,
присвяченого 30-річчю Конституції України
(м. Хмельницький, 03 червня 2026 року)*

Відповідальний редактор – *Галус О.О.*

Комп'ютерний набір – *Галус О.О.*

Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова
29013, м. Хмельницький, вул. Героїв
Майдану, 8 Тел.: (382) 71-75-91
www.univer.km.ua

Свідоцтво Державного комітету інформаційної політики,
телебачення та радіомовлення України
про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
Серія ДК № 6982 від 19.11.19